МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЛЕСНІК КАТЕРИНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 373.2.091.31-059.2:316.454.54(477)«199/201»(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Колеснік К.А

Науковий керівник **Лазаренко Наталія Іванівна**, доктор педагогічних наук, професор

Вінниця – 2021

АНОТАЦІЯ

Колеснік К.А. **Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, МОН України. Вінниця, 2021.

У дисертації обґрунтовано актуальність впровадження групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.). Визначено понятійний апарат дослідження: об'єкт, предмет, мету, хронологічні межі, завдання, методи, джерельну базу, наукову новизну, практичне значення.

У дисертації представлено методологічні підходи – загальнофілософський, загальнонауковий (системний, культурологічний та аксіологічний підходи), конкретнонауковий (історико-порівняльний методи, а також хронологічний і ретроспективний підходи). Дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах науковості, системності, аналізу проблеми (об'єктивність вивчення явищ, єдність теорії та практики, єдність історичного та логічного). Запропоновано загальнонаукові, порівняльно-аналітичний, пошуково-бібліографічний, історико-ретроспективний, історико-хронологічний, історико-порівняльний методи дослідження.

Ґенезу розвитку групової діяльності дітей (кінець XX – початок XXI ст.) у контексті педагогічного дискурсу забезпечило ґрунтовне вивчення історико-педагогічних джерел: нормативних документів, архівних джерел, монографій, дисертацій, навчальних посібників, матеріалів періодики тощо.

Здійснено дефінітивний аналіз ключових понять дослідження: «група», «діяльність», «спільна діяльність», «групова діяльність». Вивчення праць вітчизняних науковців дало можливість розглянути групову діяльність як

суспільно корисну діяльність вихованців і вихователя, спрямовану на спільне досягнення успіху. Проведено аналіз основних нормативних документів (Конституція України, Конвенція «Про права дитини», Закон України «Про освіту», Закон України «Про дошкільну освіту», «Національна доктрина розвитку освіти», Закон України «Про охорону дитинства», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), що визначали й коригували розвиток групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України від здобуття незалежності до наших днів**.**

На основі об'єктивних критеріїв (поява нормативних документів, що регламентували й регулювали діяльність дошкільних закладів в Україні та зміст і форми освітнього процесу ЗДО; упровадження інновацій у практику ЗДО; педагогічна стратегія керівництва груповою діяльністю дошкільників) нами виокремлено періоди розвитку групової діяльності в закладах дошкільної освіти в часи незалежності України: 1991-2000 рр. – період пошуку демократичних соціальних орієнтирів (перебудова, розвиток дошкільного виховання та групової діяльності дітей дошкільного віку); 2001-2011 рр. – концептуальний (створення перспективної моделі дошкільної освіти та впровадження групових форм організації освітнього процесу); 2012 р. – до нашого часу – середовищно-технологічний (визнання дошкільної освіти першою ланкою суспільної освіти, орієнтування на наявний світовий досвід, активне впровадження авторських інтерактивних технологій групової діяльності).

Провідними особливостями першого періоду (1991-2000 рр.) розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України визначено: гнучке реагування на нові суспільні запити; скорочення мережі дошкільних навчальних закладів; запровадження принципів динамізму й варіативності організаційних форм виховання дошкільників; започаткування реформ у галузі дошкільної освіти, що сприяли першим демократичним перетворенням, були закріплені у відповідних освітніх нормативних документах; розширення змісту занять з використанням групової діяльності дітей збагачується за

рахунок національно-патріотичної етнографічної, валеологічної тематики, що знайшла відображення в програмах; відхід від ідей колективного виховання дитини, рефлексія українськими освітянами досвіду зарубіжних науковців щодо групової діяльності, упровадження особистісно-орієнтованого підходу до виховання дітей; педагогічне керівництво груповою діяльністю дітей характеризується розмиванням авторитарної ролі вихователя як єдиного транслятора групових норм і правил для реалізації спільної роботи; періодично в процесі групової діяльності педагог замінює лідера, визначає стратегію й тактику дії, але поступово передає цю роль комусь із дітей.

Визначальними характеристиками другого періоду (2001-2011 рр.) розвитку групової діяльності окреслено: провідні принципи групової діяльності дітей – виховання через діяльність, через спільну творчість, навчання в співпраці, навчання через відкриття; принципи зв'язку виховання з життям і працею, виховання в колективі та через колектив, індивідуального підходу, культуровідповідності та інші; інтенсифікація психолого-педагогічних досліджень різних форм організації групової діяльності дітей; реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів до навчання, виховання й розвитку дітей; забезпечення наступності переходу в змісті дошкільної освіти від дошкілля до початкової школи; трансформація форм групової діяльності дітей за рахунок зміни стилю педагогічного керівництва.

Провідними особливостями третього періоду (2012 р. – до нашого часу) розвитку групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України виділено: створення особливого освітнього середовища, де педагог – безпосередній учасник взаємодії усіх суб'єктів групової діяльності дітей; розширення змісту групової діяльності дітей за рахунок упровадження інклюзивної освіти й підготовки усіх суб'єктів освітнього процесу до взаємодії з особливими дітьми; поява значного масиву нормативних документів і освітніх програм для ЗДО; реформи освіти; компетентнісний підхід до виховання дитини; залучення сім'ї до виховання дитини в ЗДО; упровадження різноманітних освітніх технологій (у тому числі ІКТ,

експериментування, STEM-підходу, технологія формування Soft Skills у дітей дошкільного віку) у практику роботи ЗДО; поява платних освітніх послуг і комплектації дитячих навчальних і розвивальних груп за інтересами (іноземна мова, гімнастика, музика тощо).

Здійснено огляд творчого досвіду вихователів щодо використання технологій групової діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти в умовах сьогодення. Розроблено методичні рекомендації щодо впровадження групових видів діяльності дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів полягає в тому, що вперше: *здійснено* педагогічний аналіз проблеми організації групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття; *обґрунтовано* періодизацію процесу становлення та розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття: І період (1991-2000 рр.) – пошук демократичних соціальних орієнтирів; ІІ період (2001-2011 рр.) – концептуальний; ІІІ період (2012 р. – до нашого часу) – середовищно-технологічний; *уточнено* зміст понять: «група», «діяльність», «спільна діяльність», «групова діяльність»; *уточнено* особливості організації та змісту групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти досліджуваного періоду та систематизовано основні тенденції в їх розвитку відповідно до розробленої періодизації; *узагальнено* досвід організації групової діяльності дітей дошкільного віку в досліджуваний період; *доповнено* історико-педагогічні відомості про специфіку організації групової діяльності дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогічній науці; *подальшого розвитку* набуло обґрунтування доцільності організації групової діяльності дітей у закладах дошкільної освіти.

До актуальної науково-дослідної площини введено маловідомі архівні джерела, пов’язані з дослідженням проблем розвитку групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у вивченні й узагальненні педагогічних засад групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), що сприяє трактуванню історичних подій щодо її організації та змісту. Основні положення та висновки проведеного дослідження висвітлено в практикумі «Організація групової діяльності дітей у закладах дошкільної освіти» для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта. Початкова освіта» (2021) і впроваджено в освітній процес підготовки майбутніх вихователів. Обґрунтовані в дисертації наукові положення і висновки можуть доповнити зміст навчальних дисциплін: «Історія дошкільної педагогіки», «Дошкільна педагогіка», «Дошкільна лінгводидактика з методикою організації художньо-мовленнєвої діяльності», «Соціоігровий практикум», «Педагогічна майстерність з методикою організації і проведення свят». Основні результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, у розробці підручників і посібників із історії дошкільної педагогіки, методичних рекомендацій для студентів ЗВО та вихователів закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: група, діяльність, спільна діяльність, групова діяльність, діти дошкільного віку, вихователь, заклади дошкільної освіти.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Наукові праці, що відображають основні наукові результати дисертації:

1. Колеснік, К. (2021). *Організації групової діяльності дітей у закладах дошкільної освіти: практикум.* Вінниця: ВДПУ.

2. Лазаренко, Н. І., Колеснік, К. А. (2021). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Впровадження технології групової діяльності в контексті ігрового підходу організації освітнього процесу дітей дошкільного віку*. Вінниця: ВДПУ, 24-28.

3. Колеснік, К. А., Карук, І. В. (2021). Реалізація освітнього напряму «Дитина у світі мистецтв» у процесі експериментування та групової діяльності дошкільників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школа*. Запоріжжя: КПУ, 19-23.

4. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk L., Shykyrynska, O. V. (2021). Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting *Society. Integration. Education, II* Rezekne, 729-743. doi: https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6247.

5. Колеснік, К. (2020). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Соціально-історичні передумови розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України кінця ХХ – початку ХХІ століття*. Вінниця: ВДПУ, 188-193.

6. Колеснік, К. (2020). Методологічні підходи до організації групової діяльності дітей. *Інноваційна педагогіка, 20,* 31-34.

7. Колеснік, К. А. (2019). Організація групової діяльності на заняттях з мови: поєднання ігрової та пізнавальної групової діяльності учнів першого класу. *Учитель початкової школи,11*, 18-21.

8. Kolesnik, K. (2019). Perspectives et mise en oeuvre de l'innovation dans le domaine scientifique. *Становлення змісту організації групового навчання дітей дошкільного віку в періоду 1991-2000 рр*. Geneve, Suisse Plateforme scientifique europeenne, 28-31

9. Колеснік, К. & Вівсик, Я. (2019). Формування у дітей навичок групової діяльності на основі використання рухливих ігор. *Молодий вчений, 5.2 (69.2),* 139-143.

10. Kolesnik, K. (2019). La science et la technologie à l'ère de la société de l'information. *Співпраця в контексті соціально-особистісного розвитку старшого*. Bordeaux: OP «Plateforme scientifique européenne», 70-73.

11. Kolesnik, K. A. (2018). Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness. *Psychology of interpersonal relationships of preschool age in a team*. Georgia: Publishing House «Kalmosani», 229-231.

12. Колеснік, К. А. (2018). Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. *Групова діяльність: дефінітивний аналіз*. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 180-184.

13. Колеснік, К. (2018). The Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskyi Padagogical University. Section: Pedagogics and Psychology. *Організація групової діяльності: історико-педагогічний аналіз (друга половина XVII – початок XX століття)*. Vinnytsia: LLC «Nilan Ltd», 162-166.

14. Колеснік, К. А. (2018). Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе. *Організація групової діяльності з дітьми старшого дошкільного віку у процесі мовленнєвої роботи на заняттях*. Брест: БрГУ, 59-62.

15. Імбер, В. І., Карук, І. В. & Колеснік, К. А. (2018). International scientific conference «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities». *Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час застосування освітніх ситуацій у процесі групової діяльності з дітьми дошкільного віку.* Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 138-140.

16. Колеснік, К. А. (2017). Розвиток особистості молодшого школяра : сучасні реалії та перспективи. *Вплив групової діяльності на розвиток мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку*. Івано-Франківськ, 210-212.

17. Колеснік, К. А. (2017). Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних освітніх парадигм. *Модель організації групової діяльності учнів при вивченні художнього твору*. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 69-73.

18. Колеснік, К. А. (2016). Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій. *Проблема групової діяльності учнів в історії педагогічної думки* (С. 150-152). Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД».

19. Колеснік, К. А. (2016). Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти). *Проблема організації групової діяльності: історико-критичний аналіз літератури*. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 105-108.

20. Колеснік, К. А. (2016). Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців. *Особливості організації групової діяльності учнів у початковій школі*. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 26-30.

21. Колеснік, К. (2016). Особливості впровадження в освітній процес фронтальних, групових, індивідуальних форм організації молодших школярів. *Студентський науковий вісник, 7,* 30-33.

22. Колеснік, К. А. (2016). Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього. *Особливості організації індивідуальних та групових форм навчання молодших школярів*. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 79-81.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

23. Любчак, Л. В., Колеснік К. А. (2017). *Методика організації ігрової діяльності:* практикум. Вінниця: ЦОП «Документ Принт».

24. Лапшина, І. М., Колеснік, К. А. (2018). *Основи вітчизняної дошкільної лінгводидактики.* Вінниця : ТОВ Ландо ЛТД.

25. Колеснік, К. А., Пахальчук, Н. И., Карук И. В. (2018). Воспитание у детей старшого дошкольного возроста чувства собственного достоинства как проекции морально-гуманистических ценностей. *Science Review. Warsaw: RS Global S. z O.O, 5*, 13-17.

26. Колеснік, К. А. (2015). Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. *Організація колективної творчої діяльності у процесі мовленнєвої роботи на уроках рідної мови*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 190-194.

27. Колеснік, К. А. (2015). Наукові пошуки XXI століття : молодіжний вимір. *Основні орієнтири виховання підростаючого покоління в Україні*. Київ, 177-182.

ABSTRACT

Kolesnik K.A. **Pedagogical principles of group activity of children in the system of Preschool Education of Ukraine (end of XX – beginning of XXI century). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.**

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 011 Educational, pedagogical sciences. – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. – Vinnytsia, 2021.

In the dissertation it is substantiated the relevance of the introduction of group activities of children in the system of preschool education in Ukraine (late XX – early XXI century). The conceptual apparatus of research is defined: object, subject, purpose, chronological limits, tasks, methods, source base, scientific novelty, practical value.

The dissertation presents methodological approaches – general philosophical, general scientific (systemic, culturological and axiological approaches), specific scientific (historical-comparative methods, as well as chronological and retrospective approaches). The research is based on the general scientific principles of scientificity, systematics, problem analysis (objectivity of studying phenomena, unity of theory and practice, unity of historical and logical). General scientific, comparative-analytical, search-bibliographic, historical-retrospective, historical-chronological, historical-comparative research methods are offered.

The genesis of children's group activity (late XX – early XXI century) in the context of pedagogical discourse provided a thorough study of historical and pedagogical sources: regulations, archival sources, monographs, dissertations, periodicals, textbooks and more.

A definitive analysis of the key concepts of the study: «group», «activity», «joint activity», «group activity». The study of the works of domestic scientists made it possible to consider group activities as socially useful activities of students and educators, aimed at joint success. The analysis of the main normative documents (Constitution of Ukraine, Convention on the Rights of the Child, Law of Ukraine «On Education», Law of Ukraine «On Preschool Education», «National Doctrine of Education Development», Law of Ukraine «On Child Protection», State National Program «Education» (Ukraine of the XXI century), which determined and adjusted the development of group activities of children in the system of preschool education in Ukraine from independence to the present day.

Based on objective criteria (the emergence of regulations governing and regulating the activities of preschool institutions in Ukraine and the content and form of the educational process of preschool education; introduction of innovations in the practice of preschool education; pedagogical strategy for group activities of preschoolers) we identified periods of group activity in preschool institutions education during the independence of Ukraine: 1991-2000 – the stage of finding democratic social guidelines (perestroika, development of preschool education and group activities of preschool children); 2001-2011 – conceptual (creation of a perspective model of preschool education and introduction of group forms of organization of the educational process); 2012 – to our time – environmental technology (recognition of preschool education as the first link in public education, focus on existing world experience, active implementation of author's interactive technologies of group activities).

The leading features of the first period (1991-2000) of group activity development in the system of preschool education of Ukraine are determined by: flexible response to new social demands; reduction of the network of preschool educational institutions; introduction of the principles of dynamism and variability of organizational forms of preschool education; the initiation of reforms in the field of preschool education, which contributed to the first democratic transformation, were enshrined in the relevant educational regulations; the expansion of the content

of classes with the use of group activities of children is expanding due to national-patriotic ethnographic, valeological topics, which is reflected in the programs; departure from the ideas of collective upbringing of children, reflection by Ukrainian educators of the experience of foreign scholars on group activities, the introduction of a personality-oriented approach to raising children; pedagogical leadership of group activities of children is characterized by the erosion of the authoritarian role of the educator as the only translator of group norms and rules for the implementation of joint work; periodically in the process of group activity the teacher replaces the leader, determines the strategy and tactics of action, but gradually transfers this role to one of the children.

The defining characteristics of the second period (2001-2011) outline the development of group activities: the leading principles of group activities of children – education through activity, through joint creativity, learning in collaboration, learning through discovery; principles of connection of education with life and work, education in collective and through collective, individual approach, cultural conformity and others; intensification of psychological and pedagogical research of various forms of organization of group activities of children; implementation of personality-oriented and activity approaches to education, upbringing and development of children; ensuring the continuity of the transition in the content of preschool education from preschool to primary school; transformation of forms of group activity of children due to change of style of pedagogical management.

The leading trends of the third period (2012 – present) of the development of group activities of children in the system of preschool education in Ukraine are: teacher – a direct participant in the interaction of all subjects of group activities of children; expanding the content of group activities of children through: introduction of inclusive education and preparation of all subjects of the educational process to interact with special children; the emergence of a significant array of regulations and educational programs for ZDO; education reforms; competence approach to child rearing; involvement of the family in the upbringing of the child in ZDO;

introduction of various educational technologies (including ICT, experimentation, STEM-approach, technology of formation of Soft Skills at children of preschool age) in practice of work of ZDO; emergence of paid educational services and staffing of children's educational and developmental groups according to interests (foreign language, gymnastics, music, etc.).

A review of the creative experience of educators on the use of technologies of group activities of preschool children in preschool education in today's conditions. Methodical recommendations for the introduction of group activities of preschool children in preschool education have been developed.

The scientific novelty and theoretical significance of the results is that for the first time: a pedagogical analysis of the problem of organizing group activities of children in the system of preschool education in Ukraine in the late XX - early XXI century; the periodization of the process of formation and development of group activity in the system of preschool education of Ukraine at the end of the XX - beginning of the XXI century is substantiated: I period (1991-2000) - search of democratic social landmarks; II period (2001-2011) - conceptual; III period (2012 - to our time) - environmental and technological; the meaning of the concepts: «group», «activity», «joint activity», «group activity» is specified; the peculiarities of the organization and content of group activity of children in the system of preschool education of the studied period are specified and the basic tendencies in their development according to the developed periodization are systematized; the experience of organizing group activities of preschool children in the study period is generalized; supplemented historical and pedagogical information about the specifics of the organization of group activities of preschool children in the domestic pedagogical science; further substantiation of the expediency of organizing group activities of children in preschool education.

Little-known documents and scientific sources related to the study of problems of development of group activities of children in the system of preschool education of Ukraine (late XX – early XXI century) were introduced into scientific circulation.

The practical significance of the research results lies in the study and generalization of pedagogical principles of group activity of children in the system of preschool education in Ukraine (late XX – early XXI century), which contributes to the interpretation of historical events in its organization and content. The main provisions and conclusions of the study are highlighted in the workshop «Organization of group activities of children in preschool education» for applicants for higher education bachelor's degree in educational and professional program «Preschool education. Primary education» (2021) and introduced into the educational process of training future educators. Theoretical provisions and conclusions substantiated in the dissertation can supplement the content of educational disciplines: «History of preschool pedagogy», «Preschool pedagogy», «Preschool linguodidactics with a technique of the organization of art and speech activity», «Socio-game practicum», «Pedagogical skill with a technique of the organization and carrying out». The main results of the study can be used in the educational process of preschool education, in the development of textbooks and manuals on the history of preschool pedagogy, guidelines for students of free education and educators of preschool education.

Key words: group, activity, joint activity, group activity, preschool children, educator, preschool educational institutions.

Ph.D. candidate`s list of publications

Publications that contain the main scientific results of the dissertation:

1. Kolesnik, K. (2021). *Organizations of group activities of children in preschool education: a workshop.* Vinnytsia: VSPU.

2. Lazarenko, N., Kolesnik, K. (2021). Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky. *Introduction of technology of group activity in the context of the game approach of the organization of educational process of children of preschool age*. Vinnytsia: VSPU, 24-28.

3. Kolesnik, K., Karuk, I. (2021). Implementation of the educational direction «Child in the world of arts» in the process of experimentation and group activities of preschoolers. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education school*. Zaporozhye: CPU, 19-23.

4. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk L., Shykyrynska, O. (2021). Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting. *Society. Integration. Education, II*, 729-743. doi: https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6247.

5. Kolesnik, K. (2020). Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky. *Socio-historical preconditions for the development of group activities in the system of preschool education in Ukraine in the late twentieth - early twenty-first century*. Vinnytsia: VSPU, 188-193.

6. Kolesnik, K. (2020). Methodological approaches to the organization of group activities of children. *Innovative pedagogy, 20,* 31-34.

7. Kolesnik, K. (2019). Organization of group activities in language classes: a combination of play and cognitive group activities of first grade students. *Primary School Teacher*, 11, 18-21.

8. Kolesnik, K. (2019). Perspectives et mise en oeuvre de l'innovation dans le domaine scientifique. *Formation of the content of the organization of group education of preschool children in the period 1991-2000* Geneva, Switzerland European scientific platform, 28-31.

9. Kolesnik, K. & Vivsyk, J. (2019). Formation of children's group activity skills based on the use of moving games. *Young Scientist, 5.2 (69.2)*, 139-143.

10. Kolesnik, K. (2019). Science and technology to the society of information. *Cooperation in the context of socio-personal development of the senior*. Bordeaux: OP «European Scientific Platform», 70-73.

11. Kolesnik, K. (2018). Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness. *Psychology of interpersonal relationships of preschool age in a team.* Georgia: Publishing House «Kalmosani», 229-231.

12. Kolesnik, K. (2018). Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems. *Group activity: definitive analysis*. Vinnytsia: Planer LLC, 180-184.

13. Kolesnik, K. (2018). The Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskyi Padagogical University. Section: Pedagogics and Psychology. *Organization of group activities: historical and pedagogical analysis (second half of the seventeenth - early twentieth century)*. Vinnytsia: LLC «Nilan Ltd», 162-166.

14. Kolesnik, K. (2018). Socio-pedagogical and medical-psychological support of personality development in ontogenesis. *Organization of group activities with older preschool children in the process of speech work in the classroom*. Brest: BrSU, 59-62.

15. Imber, V., Karuk, I. & Kolesnik, K. (2018). International scientific conference «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities». *The use of information and communication technologies in the application of educational situations in the process of group activities with preschool children.* Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 138-140.

16. Kolesnik, K. (2017). Development of the personality of the junior schoolboy: modern realities and prospects. *The influence of group activities on the development of speech competence of older preschool children*. Ivano-Frankivsk, 210-212.

17. Kolesnik, K. (2017). Current problems of preschool and primary education in the context of modern educational paradigms. *Model of organization of group activity of students in the study of a work of art*. Vinnytsia: LLC «Mercury-Podillya», 69-73.

18. Kolesnik, K. (2016). Current issues of preschool and primary education in the context of European educational strategies. *The problem of group activity of students in the history of pedagogical thought.* Vinnytsia: «Nilan-Ltd», 150-152.

19. Kolesnik, K. (2016). Man and society: modern problems of interaction (psychological and pedagogical aspects). *The problem of organization of group*

activity: historical and critical analysis of the literature. Lviv: NGO «Lviv Pedagogical Community», 105-108.

20. Kolesnik, K. (2016). Modern information technologies and innovative teaching methods in training. *Features of the organization of group activities of students in primary school.* Kyiv-Vinnytsia: LLC «Planer», 26-30.

21. Kolesnik, K. (2016). Peculiarities of introduction of frontal, group, individual forms of organization of junior schoolchildren into the educational process. *Student Scientific Bulletin, 7,* 30-33.

22. Kolesnik, K. (2016). Modern research in psychology and pedagogy - the progress of the future. *Features of the organization of individual and group forms of education of junior schoolchildren*. Odessa: NGO «Southern Foundation of Pedagogy», 79-81.

Additional works:

23. Lyubchak, L., Kolesnik, K. (2017). *Methods of organizing gaming activities:* workshop. Vinnytsia: Document Print Center.

24. Lapshina, IM, Kolesnik, KA (2018*). Fundamentals of domestic preschool language didactics.* Vinnytsia: Lando LTD.

24. Kolesnik, K., Pakhalchuk, N., Karuk I. (2018). Nurturing in children of older preschool age a sense of self-worth as a projection of moral and humanistic values. *Science Review. Warsaw: RS Global S. z OO, 5,* 13-17.

25. Kolesnik, K. (2015). Actual problems of formation of the creative personality of the teacher in the context of continuity of preschool and primary education. *Organization of collective creative activity in the process of speech work in native language lessons*. Vinnytsia: Nilan Ltd, 190-194.

26. Kolesnik, K. (2015). Scientific research of the XXI century: the youth dimension. *Basic guidelines for the upbringing of the younger generation in Ukraine.* Kyiv, 177-182.

27. Kolesnik, K. (2015). Scientific research of the XXI century: the youth dimension. *The main guidelines of education of the younger generation in Ukraine.* Kyiv, 177-182.

ЗМІСТ

ВСТУП……21

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА……32

1.1. Історіографія питання розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти……32

1.2. Дефінітивний аналіз поняття «групова діяльність» у філософії, психології, педагогіці, методиках дошкільної освіти……..49

1.3. Суспільно-історичні та педагогічні передумови розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України……..66

Висновки до першого розділу……..99

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ……..…102

2.1. Обґрунтування загальної теорії групового навчання дітей дошкільного віку в період 1991-2000 рр……..…...102

2.2. Зміст організації групової діяльності дошкільників у закладах дошкільної освіти впродовж 2001-2011 рр…….……124

2.3. Особливості організації групової взаємодії дітей дошкільного віку в період 2012 – до нашого часу……...……139

Висновки до другого розділу……...…..160

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ УПРОВАДЖЕННЯ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ…….163

3.1. Упровадження технологій групової діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти в умовах сьогодення……...…163

3.2. Методичні рекомендації щодо впровадження групових видів діяльності дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти..…182

Висновки до третього розділу……..……..202

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ……204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….....210
ДОДАТКИ…….238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БКДО – Базовий компонент дошкільної освіти

ДАВіО – Державний архів Вінницької області

ДАТО – Державний архів Тернопільської області

ДАХмО – Державний архів Хмельницької області

ДНЗ – дошкільний навчальний заклад

ЗДО – заклад дошкільної освіти

МО України – Міністерство освіти України

МО УРСР – Міністерство освіти УРСР

МОН України – Міністерство освіти і науки України

НДІ – науково-дослідний інститут

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. На сучасному етапі реформування національної системи освіти в Україні пріоритетом є формування особистості, здатної до сприймання, пізнання, застосування набутих умінь; розвиток допитливості дитини, її відкритості до взаємодії і спілкування з навколишнім світом. Як зазначено в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Базовому компоненті дошкільної освіти, головною метою української системи освіти є створення для кожного громадянина України умов щодо розвитку й самореалізації особистості, формування поколінь, здатних набувати необхідні знання та досвід упродовж усього життя, створювати та розвивати цінності громадянського суспільства.

Система наскрізної освіти має забезпечувати всебічний розвиток дітей і молоді, формувати в них навички самоосвіти та самореалізації. Освітній процес у дошкільних закладах має бути зорієнтований на набуття дітьми навичок спільної діяльності. У закладах дошкільної освіти формування таких навичок пов’язане насамперед із груповою взаємодією, адже в дошкільний період важливе значення має саме взаємодія дітей з однолітками та дорослими в різноманітних видах ігрової, пізнавальної, трудової діяльності та спілкуванні.

Спеціалісти наголошують на необхідності кардинальних змін в освіті дошкільників, в аспекті її ефективності й результативності: вихованні гуманних стосунків між ними, самостійності, формуванні уміння доводити й захищати власну позицію, а також дослухатися до думки однолітків, адекватно реагувати на неї. Гуманістичний підхід до здійснення освітнього процесу, спрямованого на повноцінний цілісний розвиток особистості, передбачає урізноманітнення форм освітньої діяльності дітей.

Одним із перспективних напрямків успішного розв’язання цих проблем є вдосконалення освітнього процесу із використанням технологій групової взаємодії дітей дошкільного віку. Саме групові форми можуть стати не лише

важливим засобом підвищення ефективності освіти, а й сприятимуть активізації ігрової та навчально-пізнавальної діяльності дітей. Однак їх широке впровадження гальмується низкою причин, з-поміж яких – недостатнє навчально-методичне забезпечення, що ґрунтується на сучасних результатах вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень.

Питанням форм організації навчальної діяльності присвячено наукові праці О. Акімової, В. Дяченко, І. Ґудзик, В. Науменко, Л. Присяжнюк, В. Шахова, О. Ярошенко та ін. Ґрунтовне вивчення проблеми групової взаємодії знаходимо в працях відомих психологів і дидактів – О. Біди, Ч. Гаджиєвої, В. Горбунової, Я. Коломинського, Х. Лійметса, О. Пометун, Г. Цукерман та ін. Психологічні аспекти діяльності груп, їх види і структуру, функції та способи формування схарактеризовано в працях М. Виноградової, Є. Головахи, Я. Коломінського, О. Леонтьєва, О. Мороза, Р. Немова, І. Первіна, А. Петровського, Г. Смольникова, Є. Стрюк та ін.

Проблемі організації групової діяльності дітей присвячено дослідження відомих українських педагогів: О. Волошина, Н. Гавриш, Н. Кириченко, К. Крутій, В. Кузьменко, Н. Лазаренко, Т. Науменко, С. Нечай, З. Плохій та ін. На думку цих науковців, групова діяльність створює певні умови для формування позитивної мотивації учіння.

У дидактичних працях Я. Бартецького, М. Виноградова, В. Котова, В. Оконя, І. Чередова та інших групову діяльність розглянуто як форму організації навчання та як фактор активізації навчальної діяльності. Питанням практичного застосування групової роботи присвячено дослідження науковців та методистів Н. Андрусик, А. Гончаренко, К. Крутій, В. Кузьменко, С. Нечай, Т. Піроженко, Л. Якименко. Групове навчання вони кваліфікують як одну з інтерактивних технологій.

Вивчення та узагальнення наукових і методичних джерел дає підстави стверджувати, що проблема розвитку групової діяльності дітей дошкільного віку в системі дошкільної освіти не була предметом окремого педагогічного дослідження в Україні.

Результати вивчення нормативно-правових документів та історико-педагогічних праць із проблеми розвитку групової діяльності дітей дозволили виявити низку суперечностей, що загострюються в умовах сучасної дійсності, зокрема між:

– необхідністю збереження історико-педагогічного досвіду організації групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України і недостатнім критичним осмисленням та узагальненням цього досвіду в педагогічній науці й практиці;

– значними теоретичними і практичними досягненнями педагогів (90-ті роки XX – початок XXI століття) й неналежним науковим обґрунтуванням можливостей творчого впровадження їх в освітню практику сучасних закладів дошкільної освіти;

– необхідністю прогнозування результатів упровадження нових технологій організації групової діяльності дошкільників та фрагментарністю історико-педагогічного знання про результати творчих пошуків та освітніх експериментів попередніх років;

– нагальною потребою в оновленні форм організації групової діяльності дітей і фрагментарним використанням набутого історичного досвіду (90-ті роки XX – початок XXI століття).

Отже, цілісно й системно процес становлення і розвитку групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)» в історико-педагогічній науці не досліджувався. Зокрема, не обґрунтовано організаційно-педагогічні особливості організації групової діяльності, не узагальнено провідні особливості розвитку групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.). Потреба в ретросистемному дослідженні специфіки організації групової діяльності, осмисленні накопиченого конструктивного досвіду, виявленні можливостей творчого використання історико-педагогічних надбань в умовах реформування дошкільної освіти в Україні зумовили вибір теми

дисертаційного дослідження **«Педагогічні засади групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в контексті досліджень Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського як складової науково-дослідної теми кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами «Педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (0119U102999) та кафедри дошкільної освіти «Підготовка фахівців дошкільної та початкової освіти в умовах інтеграції України в Європейській освітній простір» (0121U109684).

Тема дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 4 від 25.10.2017 р.) та узгоджена на засіданні Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні **(**протокол № 3 від 28.05.2019 р.)

Мета дослідження – на основі системного ретроспективного аналізу здійснити обґрунтування педагогічних засад групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) та розкрити можливості використання прогресивних педагогічних ідей з організації групової діяльності в практиці сучасного закладу дошкільної освіти.

Досягнення мети дослідження зумовило необхідність вирішення таких **завдань:**

– здійснити історико-педагогічний та історіографічний аналіз ґенези розвитку групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.);

– конкретизувати сутність базових понять і категорій дослідження;

– визначити й теоретично обґрунтувати періодизацію розвитку теорії групової діяльності окресленого періоду;

– описати досвід упровадження технологій групової діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти в умовах сьогодення;

– розробити методичні рекомендації щодо впровадження групових видів діяльності дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження – процес розвитку групової діяльності дітей дошкільного віку в системі дошкільної освіти України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Предмет дослідження – особливості організації групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України досліджуваного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з початку 90-х років ХХ століття до 20-х років ХХІ століття. Визначення *нижньої межі дослідження* (1991 р.) пов'язане з утворенням незалежної Української держави та початком формування нового змісту дошкільної освіти, прийняттям Закону України «Про освіту» (4 червня 1991 р.). *Верхню межу дослідження* окреслено 2021 роком, що зумовлено необхідністю осмислення проведених реформ, урізноманітненням моделей організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, наказом МОН України про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція (2021 р.).

Територіальні межі дослідження охоплюють усю територію України.

На різних етапах наукового пошуку для досягнення поставленої мети та розв'язання окреслених завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження:** *загальнонаукові* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) для вивчення стану, досвіду теорії та практики організації групової діяльності; *емпіричні* (*порівняльно-аналітичний* для історико-педагогічного аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури; *пошуково-бібліографічний* для систематизації бібліотечних каталогів, друкованих джерел та періодичних видань); *спеціальні* (*метод періодизації,* який дав змогу виокремити періоди в розвитку змісту дошкільної освіти України в часи її незалежності; і*сторико-хронологічний* задля визначення передумов та періодів організації групової діяльності в історичній послідовності; *історико-ретроспективний* з метою виявлення причинно-

наслідкових зв'язків, закономірностей розвитку історичних подій, виокремлення характерних особливостей та тенденцій організації групової діяльності з дітьми дошкільного віку; *історико-порівняльний* задля порівняння змісту організації групової діяльності з погляду іноземних та вітчизняних педагогів, науковців у досліджуваний період).

Джерельну базу дослідження складають: документальні (матеріали органів влади й державного управління, Міністерства освіти, освітніх і виховних установ тощо); оповідні (опис діяльності закладів дошкільної освіти; конкретних авторських методик; досвіду роботи видатних педагогів та вихователів-новаторів тощо); масові (довідники; словники; періодична преса; монографії та дисертації тощо); історіографічні (аналітичні праці щодо історико-педагогічного процесу; огляди педагогічної літератури за певний час тощо); навчальні (посібники; хрестоматії; методичні матеріали для вихователів тощо); електронні (презентовані в електронних мережах) тощо (Гупан, 2013, с. 67-70).

У процесі дослідження було використано періодику 90-х років XX ст. – початку XXI ст., зокрема матеріали педагогічних видань («Дошкільне виховання», «Педагогіка і психологія», «Дитячий садок», «Вихователь-методист дошкільного закладу», «Шлях освіти», «Вопросы психологии» та ін.).

Джерельною базою дисертації стали матеріали із фондів Державного архіву Вінницької області (ДАВіО) (ф. Р-5050, ф. Р-4897, ф. Р-5371), Державного архіву Хмельницької області (ДАХмО) (ф. Р-908, ф. Р-5762, ф. Р.-4131, ф. Р.-1091, ф. Р.-3515), Державного архіву Тернопільської області (ДАТеО) (ф. Р.-18).

У дослідженні використано фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені К. А. Тімірязєва, наукової бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів полягає в тому, що *вперше:*

– *здійснено* педагогічний аналіз проблеми організації групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття;

– *обґрунтовано* періодизацію процесу становлення та розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття: І період (1991-2000 рр.) – пошук демократичних соціальних орієнтирів (перебудова, розвиток дошкільного виховання та групової діяльності дітей дошкільного віку); ІІ період (2001-2011 рр.) – концептуальний (створення перспективної моделі дошкільної освіти та впровадження групових форм організації освітнього процесу); ІІІ період (2012 р. – до нашого часу) – середовищно-технологічний (визнання дошкільної освіти першою ланкою суспільної освіти, орієнтація на створення особливого освітньо-розвивального середовища в закладі дошкільної освіти, активне впровадження авторських інтерактивних технологій групової діяльності);

– *уточнено* зміст понять: «група», «діяльність», «спільна діяльність», «групова діяльність»;

– *уточнено* особливості організації та змісту групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти досліджуваного періоду та систематизовано основні тенденції в їх розвитку відповідно до розробленої періодизації;

– *узагальнено* досвід організації групової діяльності дітей дошкільного віку в досліджуваний період;

– *доповнено* історико-педагогічні відомості про специфіку організації групової діяльності дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогічній науці;

– *подальшого розвитку* набуло обґрунтування доцільності організації групової діяльності дітей у закладах дошкільної освіти.

До актуальної науково-дослідної площини введено маловідомі архівні джерела, пов’язані з дослідженням проблем розвитку групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у вивченні й узагальненні педагогічних засад групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), що сприяє трактуванню історичних подій щодо її організації та змісту. Основні положення та висновки проведеного дослідження висвітлено в практикумі «Організація групової діяльності дітей у закладах дошкільної освіти» для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта. Початкова освіта» (2021) і впроваджено в освітній процес підготовки майбутніх вихователів. Обґрунтовані в дисертації теоретичні положення та висновки можуть доповнити зміст навчальних дисциплін: «Історія дошкільної педагогіки», «Дошкільна педагогіка», «Дошкільна лінгводидактика з методикою організації художньо-мовленнєвої діяльності», «Соціоігровий практикум», «Педагогічна майстерність з методикою організації і проведення свят». Основні результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, у розробці підручників і посібників з історії дошкільної педагогіки, методичних рекомендацій для студентів ЗВО та вихователів закладів дошкільної освіти.

Матеріали дисертації **впроваджено** в освітній процес Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка 382 від 25.06.2021 р.), Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» (довідка № 01-09/166 від 29.06.2021 р.), Комунального закладу «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка (довідка № 237 від 29.06.2021 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/31 від 26.08.2021 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 289 від 27.05.2021 р.) (Додаток А).

Апробація основних положень, висновків і результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданнях

кафедри дошкільної освіти, кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету (2017-2021 рр.), були оприлюднені на 35 науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Наукові пошуки XXI століття: молодіжний вимір» (Київ, 2015), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Київ-Вінниця, 2016), «Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього» (Одеса, 2016), «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)» (Львів, 2016), «Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce» (Sládkovičovo, Slovenská respublika, 2017), «Science of the XXI Century: Problems and Prospects of Researches (Warsaw, Poland, 2018), «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities» (Kaunas, 2018), «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2018), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Київ-Вінниця 2018), «Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе» (Брест, 2018), «Impertives of civil society development in promoting national competitiveness» (Georgia, Batumi, 2018), «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (Кам'янець-Подільський, 2019), «Українські та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (Кам'янець-Подільський, 2019), «La science et la technologie à l'ère de la société de l'information» (Bordeaux, 2019), «Perspectives et mise en oeuvre de l'innovation dans le domaine scientifique» (Geneve, 2019), «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (Вінниця, 2019), «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2020), «Сучасні тенденції в розвитку педагогіки, психології» (Вінниця, 2020), «Актуальні проблеми

формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2021), «Actual problems of the forming teacher's creative individual in the context of preschool and primary education's continuity» (Вінниця, 2021); *всеукраїнського рівня* – «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій» (Вінниця, 2016), «Управління навчальними закладами: теорія, історія, практика» (Умань, 2017), «Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення» (Полтава, 2018), «Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя» (VII школа методичного досвіду) (Вінниця, 2018), «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (Вінниця, 2018), «Нова українська школа: початок реформ» (Маріуполь, 2020), «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (Вінниця, 2020), «Диференціація роботи учнів початкової школи з навчальними текстами: від читання до текстотворення» (АПН України, 2021); *регіонального рівня* – «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія зростання дитини з особливими потребами» (Вінниця, 2017), «Реалізація ідей В.О. Сухомлинського у практиці роботи сучасних освітніх закладів» (Вінниця, 2017), «Реалізація ідей В.О. Сухомлинського у практиці роботи сучасних освітніх закладів» (Вінниця, 2018); *міжвузівського* – «Освіта в Україні: пошуки та здобутки» (Бар, 2016), «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій» (Вінниця, 2016), «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій» (Вінниця, 2017), «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (Бердянськ, 2017).

Особистий внесок здобувача в спільних публікаціях полягає: в [3] – авторським є аналіз досвіду впровадження технології групової діяльності видатних фахівців дошкільної освіти; розроблені дидактичні ігри, які можна використовувати в освітньому процесі закладу дошкільної освіти з метою

залучення дітей до співпраці; у [4] – авторка обґрунтувала особливості впливу групових форм роботи на ефективність експериментальної діяльності дітей старшого дошкільного віку; аналіз праць психологів і педагогів, присвячених реалізації класичних принципів дидактики в застосуванні їх до організації групової діяльності дітей старшого дошкільного віку в процесі експериментування; у [9] – авторка обґрунтувала особливості формування в дітей навичок групової діяльності на основі використання рухливих ігор; у [15] – висвітленні ідеї використання освітніх ситуацій К. Крутій, які передбачають спільну діяльність усіх її учасників; пропонує приклад освітньої ситуації «Летючі геометрики» під час групової діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій з дітьми старшого дошкільного віку; [23] – описана практична сторона розробки різноманітних ігор, які доцільно використовувати в процесі групової діяльності; [24] – сформовані завдання для самостійної роботи студентів, наведені приклади дидактичних ігор і вправ на розвиток мовлення дітей дошкільного віку; [25] – обґрунтуванні філософських та психологічних аспектів формування почуття власної гідності в малій групі.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 27 наукових публікаціях автора (19 – одноосібних): 7 статей у наукових фахових виданнях України (з них 4 категорії В), 5 статей в зарубіжних наукових виданнях, 1 стаття в Index Copernicus, 11 праць у збірниках матеріалів наукових конференцій, 2 практикуми, 1 навчально-методичний посібник.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 325 найменувань, з них 11 – іноземними мовами, 45 – архівних джерел) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 273 сторінки друкованого тексту, основний зміст викладено на 210 сторінках.

РОЗДІЛ 1
НАУКОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Історіографія питання організації групової діяльності в закладах дошкільної освіти

Питання організації групової діяльності дітей дошкільного віку є складовою ґенези світової та вітчизняної педагогічної думки. Дослідження цієї проблеми залишаються актуальними в розрізі наукових пошуків зарубіжних і вітчизняних педагогів. Організацію групової діяльності дітей дошкільного віку аналізують також із позицій історії, філософії, психології, історії педагогіки, історії дошкільної педагогіки, дошкільної педагогіки, методик дошкільної педагогіки тощо.

Попередній досвід організації групової діяльності, репрезентований у джерелах, потребує сучасного переосмислення та інтерпретації за новими теоретичними і методичними принципами, детермінованими сучасними економічними, інтеграційними, освітніми та іншими умовами.

Хронологічні межі нашого дослідження охоплюють достатню різноманітність історико-педагогічних джерел. Аналізуючи й узагальнюючи погляди численних дослідників проблеми організації групової діяльності, зауважимо, що бракує наукових розвідок, присвячених організації групової діяльності саме в закладах дошкільної освіти.

У фундаментальних працях Л. Березівської (2009), Л. Ваховського (2005), О. Сухомлинської (2009) визначено особливості наукових досліджень історико-педагогічної проблематики. Я. Калакура (2002), І. Войцехівська (2002), Б. Корольов (2002) опрацювали джерелознавчу методологію.

Ретроспективний аналіз організації групової діяльності передбачає ґрунтовне вивчення історико-педагогічних джерел. Характеризуючи джерелознавчу компоненту, О. Сухомлинська (2003) зауважує, що «до

історико-педагогічного дискурсу долучилося дуже багато нового, невідомого матеріалу. Він був почасти відомий, але в період розвитку радянської історико-педагогічної науки на ці джерела було накладено «табу» або вони оцінювалися негативно. І величезний загал першоджерел […] науково не віддеференційовується, не відрефлексовується. Опис фактологічного матеріалу, що потопає у фактології, не структурований, і завдання історико-педагогічної науки – дати адекватну оцінку джерелам різного походження, які становлять дискурсивну тканину часу» (с. 27). Тому одним з найважливіших розділів методології історії педагогіки є педагогічне джерелознавство, яке представляє собою галузь інтеграції педагогіки в цілому, власне історії педагогіки, історії, джерелознавства й культурології.

Важливою умовою об'єктивного дослідження історії розвитку групової діяльності дошкільників стала систематизація та ґрунтовний аналіз історико-педагогічних джерел і відповідних розвідок для окреслення особливостей та перспективних напрямів розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України.

Джерельну базу дослідження для формування ґрунтовних висновків презентуємо в такій послідовності:

- нормативно-правові документи щодо організації групової діяльності дітей дошкільного віку;
- архівні джерела;
- монографії та посібники присвячені проблемі дослідження;
- дисертаційні роботи;
- матеріали педагогічної і психологічної наукової періодики.

Історіографічний опис організації групової діяльності дітей дошкільного віку має відповідати провідним принципам: *історизму* для обґрунтування передумов виникнення теорій групової діяльності та їх функціонування в різні історичні періоди; *об'єктивності* – для аналізу історичних подій з урахуванням різних позицій дослідників; у*себічності*, який уможливіть опрацювання усіх джерел (наукової літератури, періодики тощо) вичерпно;

наступності – забезпечить максимальне наближення історіографії до встановлення тенденцій розвитку, попередніх та сучасних поглядів на вказану проблему.

Названі вище групи джерел мають різне науково-інформативне наповнення, тому потребують детальнішого аналізу.

До нормативно-правових документів досліджуваного періоду, що регулюють питання організації групової діяльності дітей дошкільного віку, належать Конституція України, Конвенція «Про права дитини», Закон України «Про освіту», Закон України «Про дошкільну освіту», «Національна доктрина розвитку освіти», Закон України «Про охорону дитинства», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Ці документи презентують позицію української держави щодо розвитку дошкільної освіти відповідно до виокремлених періодів, що загалом і суттєво впливають на організацію групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.).

Особливостям розвитку групової діяльності дошкільників присвячено низку монографій та посібників. Педагогічний аспект розвитку дошкільної освіти в Україні розглянуто в працях Г. Бєлєнької (2011), Л. Березінської (2009), З. Борисової (2011), Н. Лисенко (2010), Л. Лохвицької (2001), М. Машовець (2011), В. Сирової (2017), О. Улюкаєва (2007) та ін.

Важливі дидактичні ідеї організації групової діяльності дошкільників, формування міжособистісних взаємин дітей у груповій діяльності схарактеризовано в дисертаційних дослідженнях Є. Задої (1989), О. Мороза (2011), К. Нор (1997), С. Попиченко (1998), Н. Потапової (2006), А. Сіренко (2017), Г. Скірко (2003), Г. Смольникової (2003), Є. Стрюк (1990), Г. Цукерман (1992) та ін.

Розкрити педагогічні засади групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти на різних етапах дослідження дозволили архівні джерела, які зберігаються в Державному архіві Вінницької області (ДАВіО), Державному архіві Хмельницької області (ДАХмО), Державному архіві

Тернопільської області (ДАТО). Вивчення цих документів уможливило визнання специфіки змісту дошкільної освіти досліджуваного періоду, а відтак і виокремлення особливостей організації групової роботи з дітьми.

Заслуговують на особливу увагу документи з таких фондів Державного архіву Вінницької області (ДАВіО), зокрема (ф. Р-4897), (ф. Р-2700), (ф. Р.-5053), які містять протоколи нарад працівників дошкільних закладів, доповідні записки, довідки про роботу дошкільних установ, матеріали обстеження роботи дошкільних закладів, річні звіти дитячих садків, показники розвитку дошкільної освіти, заходи по подальшому розвитку дитячих дошкільних установ та медичному обслуговуванні дітей дошкільного віку, матеріали про поліпшення суспільного дошкільного виховання та підготовку дітей до навчання в школі, про стан виховної роботи в дитячих садках, матеріали обласних семінарів з перепідготовки вихователів дитячих садків, документи про підсумки роботи дошкільних установ області, накази й постанови Міністерства народної освіти України про розвиток народної освіти.

Цінним є фонд Державного архіву Хмельницької області (ДАХмО), зокрема (ф. Р-908), (ф. Р-5762), (ф. Р.-4131), (ф. Р.-1091), (ф. Р.-3515). У згаданих фондах містяться річні звіти, протоколи семінарів і районних конференцій, переписка з органами з питань поліпшення народної освіти, висновки й пропозиції, матеріали по наслідках перевірки роботи дошкільних установ, доповідні записки, статистичні звіти дитячих садків Хмельницького району.

Нами опрацьовано фонд (Ф. Р-18) Державного архіву Тернопільської області (ДАТО), що містить інформацію про стан навчально-виховної роботи в дошкільних закладах області, про проведення громадського огляду роботи дошкільних закладів; звіти дитячих садків та ясел-садків; довідки про перевірку роботи дитячих дошкільних закладів області. Документація згаданого фонду надає інформацію про процес навчання і виховання в дошкільних установах, розкриває його напрямки, що дозволяє визначити їх важливість.

У справах згаданих фондів подано інформацію щодо форм організації освітнього процесу дошкільних закладів Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей. Аналіз архівних матеріалів дозволив визначити особливості організації групової діяльності. У державних архівних фондах міститься корисна інформація з питань проведення спільних ігор, об'єднання дітей у групи під час трудової діяльності (робота дітей у куточку природи, на городі, клумбі тощо), організації групової діяльності на заняттях. З'ясовано, що в матеріалах перевірки дитячих садків зазначено, що вихователям необхідно удосконалювати форми роботи, адже діти не розуміють поняття «чуйність», «дружний у повсякденному спілкуванні з однолітками». Мало уваги приділяється організації колективних видів праці, вихователі в груповій діяльності регламентують участь кожної дитини, надмірно опікують дітей, привчають діяти винятково за вказівкою, що не дає можливості дітям набувати досвіду самостійного подолання труднощів (Ф. Р-4897, Ф. Р-18). Проте педагоги робили спроби організовувати групову діяльність дітей дошкільного віку. У різні історичні періоди педагогами-дослідниками приділялось чимало уваги виховному сенсу групової діяльності та аналізу різних підходів до її реалізації.

Представники античної педагогіки й епохи Відродження писали про необхідність виховання дітей з народження. Ще в XVII столітті чеський педагог Я. Коменський (1940) зробив значний внесок у розвиток не тільки шкільної, але й дошкільної педагогіки. Так, він зазначав, що характерною особливістю дітей дошкільного віку є прагнення до різноманітних видів активної діяльності, і рекомендував широко використовувати це у виховній роботі в материнській школі. Дослідник радив розвивати в дітей ігрову діяльність, «дар будівництва», закладати основи трудового виховання. Велику роль відводив спілкуванню дітей з однолітками. Я. Коменський (1940) відзначав: «Однаковий дитячий вік, однакові успіхи, звички більше сприяють взаємному розвитку, бо глибиною винахідливості один одного не перевершують. Між ними немає ніякого прагнення до панування одного над

іншим, ніякого примусу, ніякого страху, але однакова любов, щирість, вільні в кожному цілі і відповіді» (с. 31).

Я. Коменський (1940) стверджував, що індивідуальний метод навчання не можна розглядати як єдино правильний. На його думку, такий метод забезпечує ефективну організацію навчального процесу. Найбільш прийнятною основою організації навчання дітей педагог уважав принцип демократизму, тобто спільного навчання хлопчиків і дівчаток (Коменський, 1940).

Свої теоретичні положення Я. Коменський (1940) реалізовував на заняттях у залах із 300 і більше дітей, згрупованими по 10-15 осіб. У процесі роботи за кожною групою закріплювали декуріонів, які отримували завдання від вчителя та працювали з молодшими дітьми. У таких школах діти швидше опановували навчальний матеріал та набували певних умінь і навичок. Педагог присвячував більшу частину навчального часу опитуванню учнів, решту – вивченню в групі нового матеріалу, виконанню певних вправ та завдань (Коменський, 1940). Тому можна обґрунтовано стверджувати, що теоретичне опрацювання та практичне застосування групової навчальної діяльності почалося з XVII століття.

Групова форма навчальної діяльності знайшла своє відображення в педагогічній теорії Й. Песталоцці (1938), Дж. Дьюї (1907) в якості альтернативи традиційним формам навчання того часу. Теоретичне обґрунтування групових форм навчання пов’язано з ідеєю вільного розвитку та виховання дитини. Відомі педагоги наголошували на використанні групових форм роботи на заняттях із дітьми.

Так, наприклад, Й. Песталоцці (1938) зауважував: якщо вміло поєднувати індивідуальну й групову навчальну діяльність, то це допоможе успішному навчанню дітей, а їхня активність і самодіяльність підвищить ефективність заняття. У працях «Як Гертруда вчить своїх дітей», «Книга для матерів», «Азбука спостереження» відомий педагог наголошував на необхідності створення умов для задоволення природного прагнення дитини

до руху. Під час групової діяльності, яку використовують у ході екскурсій та походів, дитина братиме участь у групових іграх, що дасть можливість для нормального фізичного розвитку дитячого організму (Й. Песталоцці, 1938).

Швейцарським педагогом обґрунтовано також ідею взаємного навчання. Розробляючи методику вивчення рідної мови з дітьми, він наголошував на організації групової діяльності: «Мої учні будуть дізнаватися нове не від мене; вони будуть відкривати це нове самі. Моє головне завдання – допомогти їм розкритися, розвинути власні ідеї» (Педагогическое наследие, 1988, с. 56).

Послідовником Й. Песталоцці у використанні групової діяльності в навчанні був американський філософ і педагог Дж. Дьюї (1907), який розробив концепцію педагогічного прагматизму, що була однією із течій реформаторської педагогіки, оскільки в її основу покладено принцип педоцентризму. Він наголошував, що функцією вчителя є керівництво діяльністю дітей, розвиток їхньої допитливості. Сутність групових форм навчальної діяльності Дж. Дьюї (1907) вбачав в організації педагогічної роботи, яка вимагала врахування основних імпульсів природного росту дитини: потреба в спілкуванні з іншими дітьми (соціальний); потреба в русі, грі (конструктивний); потреба в пізнанні й розумінні речей (дослідницький); потреба в самовираженні (експресивний).

У навчальній програмі Лабораторної школи, яку заснував Джон Дьюї, особливе місце займали суспільні дисципліни. Пріоритетними завданнями шкільного навчання педагог уважав спрямування індивідуальних інтересів дітей до спільної мети, надання навчанню суспільного характеру.

Представники психологічної теорії (Л. Виготський (1978), А. Запорожець (1978), О. Леонтьєв (1975)) конкретизували уявлення про особистісні утворення, які виникають у дітей під час діяльності: ставлення до себе, до оточуючих людей і світу. Л. Виготський (1978) зауважував, що навчання дитини може відбуватися і стихійно, і цілеспрямовано, але завжди в співпраці (явній чи прихованій) з іншою людиною (дорослим чи ровесником). О. Леонтьєв (1975) стверджував, що в діяльності дитина будує свій образ

світу, який розширює і поглиблює її дії у вирішенні практичних завдань. А. Запорожець (1978) уважав, що навчання дітей здійснюється в трьох основних видах діяльності: грі, продуктивній діяльності й художньому сприйнятті.

Педагогічні пошуки впродовж XVII–XX ст. також були зосереджені на вивченні форм дитячого співробітництва. Освітнє середовище доцільно було створювати в дитячому середовищі для впливу не лише на окремих вихованців, а на групи дітей, організованих навколо спільної праці. Науковиця Г. Цукерман (1983) наголошує: «Багато було імен і форм у цієї педагогічної ідеї: учитель, вихователь повинні будувати взаємодію не з кожним учнем зокрема, а з групою дітей, що спільно працюють» (с. 45).

Групові форми навчання активно впроваджували в педагогічну практику наприкінці XVIII – на початку XX століття. Саме на їх основі створено відомі системи навчання: белл-ланкастерську, мангеймську систему вибіркового навчання, дальтон-план, бригадно-лабораторний метод та ін.

Практика залучення кращих дітей до навчання інших була поширена в школах Західної Європи й найповніше реалізована в *белл-ланкастерській системі* навчання. Це система взаємного навчання, організації і методів навчання в початковій школі, коли старші учні, які навчаються краще, під керівництвом учителя проводять заняття з іншими учнями. Започаткована в Індії в кінці XVII століття. Англійські педагоги Ендрю Белл і Джозеф Ланкастер незалежно один від одного в модифікованих варіантах перенесли її до Англії. З початку XIX століття систему почали використовувати в різних країнах як дешевий і швидкий спосіб поширення грамотності (Енциклопедія освіти, 2008, с. 48).

Е. Белл і Дж. Ланкастер окреслили провідні характеристики цієї системи:

а) один учитель навчає 200-300 дітей одного віку у зв’язку з недостатньою кількістю педагогів;

б) до обіду вчитель працює з групою старших учнів, у другій половині дня кращі учні навчають молодших, передаючи їм знання, отримані від учителя;

в) під час навчання користуються унаочненням – переважно саморобними таблицями, замість підручників (Енциклопедія освіти, 2008, с. 48).

Упродовж першої половини XIX століття цю систему використовували в початкових школах Російської імперії, особливо в сільських малокомплектних закладах освіти. Головним недоліком белл-ланкастерської системи був низький якісний показник навчальної роботи дітей.

Мангеймська форма вибіркового навчання виникла наприкінці XIX століття як альтернатива класно-урочній системі. Уперше цю форму навчання було використано в німецькому місті Мангейм доктором Йозефом-Антоном Зіккінгером. Основними правилами мангеймської форми вибіркового навчання були:

– дітей ділили на класи (слабкі, середні й сильні), відповідно до їхніх здібностей, успішності;

– відбір дітей відбувався на основі спостережень, рекомендацій педагогів, результатів психометричних обстежень.

Елементи цієї форми навчання досі використовують в Австралії та США, де в школах формують класи за рівнем інтелектуального розвитку і здібностями дітей.

У 1919 році учителька Х. Паркхерст з американського міста Дальтон (штат Масачусетс) запропонувала організувати навчальний процес відповідно до Дальтон-плану (лабораторної системи занять). Загального розкладу занять не було, колективна робота тривала годину, решту часу учні вивчали матеріал індивідуально, звітуючи про виконану роботу з кожної теми перед учителем-предметником (Енциклопедія освіти, 2008, с. 162).

За умови відсутності уроків навчальні аудиторії перетворювалися на своєрідні предметні «лабораторії», де кожна дитина працювала самостійно,

виконувала завдання («підряди») на тиждень або на місяць відповідно до своїх індивідуальних можливостей, а педагоги здійснювали консультації та контроль. У сучасній системі освіти така форма навчання збереглася частково: під час проведення лабораторних занять, на яких клас чи групу об'єднують у підгрупи, бригади.

У XX столітті в США виникла форма навчання *«план Трампа»,* яку розробив американський педагог, професор Д. Ллойд Трамп. Суть її полягала в поєднанні занять трьох типів: до 150 осіб (для кількох паралельних класів, заняття проводилися у великих аудиторіях); до 20 вихованців (у групах) та індивідуальні заняття (Енциклопедія освіти, 2008, с. 48). На думку Д. Трампа, у навчальному процесі потрібно поєднувати масову, групову та індивідуальну форми навчання. Так, 40% навчального часу учні проводили у великих групах, слухаючи лекції з використанням різних технічних засобів; 20% – у малих групах, обговорюючи лекційний матеріал, поглиблено вивчаючи окремі розділи, відпрацьовуючи уміння та навички; 40% – працювали індивідуально з використанням додаткової літератури та комп'ютерної техніки.

У першій половині XX ст. французьким педагогом С. Френе (1990) була розроблена педагогічна система, яка ґрунтувалася на єдності індивідуальної та колективної роботи в малих групах, які могли взаємно доповнювати одна одну. Ця система широко впроваджувалася в освіті. Дослідник мотивував необхідність її впровадження тим, що в тогочасній освіті заборонялися будь-які види співпраці між вихованцями, а це призводило до розвитку в них гордині, егоїзму, прагнення до зверхності.

Основою педагогічної концепції С. Френе (1990) є трудове навчання, яке виступало джерелом громадської дисципліни, що будувалася на правилах співпраці, взаємодопомоги та кооперації. Вихованці об'єднували зусилля, розподіляли завдання, дотримувалися порядку, чистоти, усією групою були зацікавлені в кінцевому результаті. На його думку, робота в групі відкриває можливості вільної діяльності, тобто підвищує активність, яка орієнтована на інтереси дітей.

Педагогічні ідеї С. Френе (1990) зорієнтовані на життєві ситуації, метою яких є вирішення проблем, що пов'язані із життям дитини, колективом тощо. Використання таких ситуацій в освітньому процесі вмотивовує дітей та зацікавлює їх в опануванні нових знань, умінь і навичок.

Швейцарський психолог Ж. Піаже (1932) вважав, що головною характеристикою роботи в групі є формування логіки мислення, яка досягається шляхом зіставлення і взаємоконтролю. Робота в групах підвищує інтерес і самостійність дітей, концентрує їхню увагу, збуджує бажання відчути радість відкриття, прививає потребу до здобуття нових знань, тренує логіку мислення.

Наукові джерела свідчать, що групове навчання на українських землях практикували з XVI-XVII ст. у братських школах. Відповідно до статутів цих навчальних закладів, кожен клас ділився на постійні групи учнів приблизно однакового рівня підготовки. Педагог, який працював одночасно з трьома групами, добирав для кожної групи окремі завдання та особливу форму організації колективної навчальної роботи. Стаття 9-а Статуту Львівської братської школи (1974) проголошувала, що дітей у школі необхідно ділити на три групи: частина з них навчатимуться розпізнавати букви й склади; частина – вчитимуться читати й вивчатимуть напам'ять матеріал навчальних предметів; інші – привчатимуться пояснювати прочитане, аналізувати, робити висновки.

Відповідно до вимог статуту кожен клас ділився на групи початківців, тих, хто встигає, і найуспішніших. Отже, групова форма навчання в історії розвитку школи стала перехідною в пошуках від індивідуальної до новітніх форм, які з'являлись у практиці окремих педагогів.

У вітчизняній історіографії на необхідності розвитку вихованців у колективі, залучення їх до спільної діяльності наголошували відомі педагоги К. Ушинський (1982), С. Русова (1924), А. Макаренко (1990), Н. Лубенець (1911), С. Шацький (1958). У своїх науково-педагогічних пошуках вони прагнули визначити найефективніші засоби залучення дітей до навчальної,

трудової та художньої роботи шляхом групової діяльності. Практика організації освітнього процесу в дошкільних закладах була пов'язана з накопиченим досвідом роботи шкіл.

К. Ушинський (1982) уважав, що необхідною умовою успішної організації навчальних занять є поєднання індивідуальних та фронтальних форм, а однією із важливих вимог – діяльність та активність дитини. Педагог радив об'єднувати дітей у дві групи, одна з яких сильніша за іншу. Одним із засобів навчання рідної мови він вважав мовлення оточуючих, спілкування з дорослими та однолітками. Таким чином, слабші вихованці матимуть змогу наслідувати сильніших, навчатися діалогічному мовленню.

Відома педагогиня С. Русова (1924) підкреслювала, що індивідуалізація має особливе значення в навчанні дітей раннього віку, але «… далі з кожним роком інстинкт соціальний, інстинкт групування набирає більшої сили» (с. 53).

Досвід А. Макаренка (1990) як соціального педагога, представника вітчизняної педагогіки, унікальний та актуальний і в наш час. У праці «Методика виховної роботи» А. Макаренко (1990) зауважив, що у різновікових колективах (загонах) старші діти опікувалися молодшими: допомагали виконувати домашнє завдання, навчали етикету тощо. Така організація навчання та виховання мала позитивні наслідки: у дітей старшого віку формувалися відповідальність, щирість, вимогливість до себе і до менших; менші відчували повагу до старших.

Проаналізувавши «Педагогічну поему», «Методику виховної роботи» А. Макаренка (1990), можна стверджувати, що колектив (загін), на думку педагога, – це група дітей (7-15), які об'єднані спільною метою і діяльністю для досягнення цієї мети. У загоні є органи самоуправління і координації, сформовано відносини відповідальної залежності. Колектив А. Макаренко (1990) розглядає як універсальний засіб виховання, що є загальним і єдиним, та водночас забезпечує можливість кожній особистості розвивати власні здібності, зберігати свою індивідуальність.

В освітній системі України 20-х років XX ст. не було передбачено дитячих садків як самостійних освітньо-виховних закладів, проте вони функціонували (Улюкаєва, 2007). У 1927 році комісія Народного комісаріату освіти України уклала робочу книжку для педагогів дитячих садків «Дошкільне виховання», у якій наголошено на навчанні та вихованні в дітей почуття колективізму, активному використанні колективних і групових форм роботи. Необхідно розглядати дитину не як «окремо ізольовану істоту», а як «громадську особу», члена колективу (Улюкаєва, 2007, с. 64). Привчаючи дітей до колективної дії через координування індивідуального ритму окремої особистості з ритмом цілого колективу, педагог тим самим привчає дітей організовано підпорядковуватись волі своїх товаришів, а це відіграє величезну роль в організації дитячого колективу.

Науковиця Н. Лубенець (1911) високо цінувала можливості дошкільного періоду в становленні особистості людини. Педагогиня підкреслювала, що спільна діяльність дітей, колективні ігри позитивно впливають на формування таких якостей, як відповідальність за доручену справу, уміння узгоджувати свої дії з діями інших, взаємодовіра та взаємодопомога. На думку Н. Лубенець (1911), під час групової діяльності діти привчаються турбуватися про інших, підкоряти свою волю волі інших.

Засновник нової трудової школи С. Шацький (1958) уважав, що життя дитини повинно охоплювати фізичний розвиток і працю, мистецтво й гру, розумову та соціальну діяльність. Педагог-експериментатор сам показав приклад організації групової діяльності й писав ще в 1918 р.: «У шкільній справі я не мислю одиничних зусиль. Колектив однодумців, що дружно виконує спільну роботу – неодмінна умова нової школи» (Шацкий, 1958, с. 148). Він наголошував на необхідності поєднання всіх видів діяльності (фізичної, ігрової, мистецької, розумової), які визначають повноту дитячого життя, забезпечують всебічний розвиток дітей. І завдяки цьому вихованці звикали відповідати не тільки за себе, але й нести відповідальність за усю свою групу.

У 1920 р. у СРСР існувало 3 типи дошкільних закладів – дитячі будинки для дітей-сиріт, дитячі осередки, які обслуговували дітей працівників фабрик і заводів, дитячі садки. Метою дошкільних закладів була підготовка дитини до освоєння матеріалістичного світогляду та вироблення колективних навиків. У цей час багато уваги приділялося дитячій грі, якою керував вихователь.

У кінці 20-х рр. уперше було поставлене питання про встановлення єдності в роботі всіх дошкільних закладів. Основними завданнями дошкільного виховання стали: формування емоцій і поведінки в співвідношенні з вимогами комуністичної моралі, прищеплення навиків праці в дітей, засвоєння ними певних елементарних знань. У 1932 р. ці вимоги були вміщені в першій «Програмі дитячого садка».

Наприкінці 20-х – на початку 30-х років XX століття в СРСР, у тому числі й в Україні, почали використовувати *бригадно-лабораторний метод* як одну з організаційних форм навчання (Енциклопедія освіти, 2008, с. 67). Він передбачав спільну роботу класу (групи), колективну роботу бригади (ланки) та індивідуальну роботу кожного учня. Діти спільно складали план роботи до конкретної теми, обговорювали завдання, які повинні виконати бригади (ланки) і окремо – кожен учень. На спільних заняттях педагог пояснював складний для самостійного опрацювання матеріал у формі бесід та розповідей, читав уголос статті, якщо діти не могли прочитати їх самостійно (Форми навчання в школі, 1992, с. 17). При розподілі завдань учитель визначав, що повинна виконати бригада (ланка) за відведений час і яку частину роботи має зробити окрема дитина. Індивідуальні завдання відрізнялися, робота одних доповнювала роботу інших. Оцінювання виконаних бригадою завдань відбувалося на підсумкових заняттях, на яких звітував бригадир або кращий учень.

Суть цієї форми навчання полягала в поєднанні колективної роботи бригади (частини класу) з індивідуальною роботою її членів. Діти, які згруповані в невеликі групи-бригади (5-7 осіб), навчалися за спеціальними

підручниками («робочими зошитами») з кожного навчального предмета та денними, тижневими, місячними «робочими завданнями», які готував учитель.

Цю систему використовували упродовж короткого часу через недостатню дидактичну опрацьованість і недосконале навчально-методичне забезпечення. Її недоліком було також необґрунтоване зниження ролі вчителя. Проте окремі елементи бригадно-лабораторного методу виявились результативними, зокрема групові завдання під час лабораторних і практичних робіт, самостійна робота з підручниками та іншою літературою.

Відомі вітчизняні педагоги ХХ ст. М. Виноградова (1977), В. Котов (1977), І. Чередов (1988) та інші аналізували проблеми організації групової навчальної діяльності, визначаючи її як форму організації навчання дітей у групах, бригадах, ланках, об’єднаних спільною навчальною метою. Групова навчальна діяльність ґрунтується на принципах самоуправління учнів та реалізується під опосередкованим керівництвом учителя.

Вагомий внесок у теорію та практику організації групової діяльності зробив І. Чередов (1988), який обґрунтував класифікацію форм навчальної роботи – ланкові, бригадні, парні, кооперативно-групові та диференційовано-групові. У праці «Форми навчальної роботи» І. Чередов (1988) розглядає ланкову форму навчальної роботи, яка передбачає організацію навчальної діяльності постійних груп учнів (4-6 осіб), залучення групи до спільного планування навчальної діяльності, сприйняття і вивчення інформації, обговорення, взаємний контроль (с. 45). Ця форма передбачає роботу дітей над одним завданням, темп роботи залежить від складу групи. Дослідник наголошував, що найбільш продуктивною ланкова робота є під час закріплення навчального матеріалу та для активізації діяльності слабких учнів. Автор наголошує, що оптимальна тривалість роботи дітей у групах – 5-7 хв.

Важливим фактором організації ланкової форми навчання І. Чередов (1988) вважав готовність учителя, який повинен організовувати учнів, досконало засвоїти методику визначення завдань для групової роботи,

методично скеровувати діяльність ланок, виділяючи ключові моменти, та акцентувати на головному у вивченому матеріалі.

На думку І. Чередова (1988), недоліки ланкової роботи полягають у тому, що діти (особливо з початковим рівнем знань) не завжди можуть опрацювати важкий навчальний матеріал та вибрати найбільш економний шлях для його засвоєння.

Також педагог зауважує, що бригадна форма роботи передбачає утворення непостійних груп учнів для виконання певних навчальних завдань. Під час такої роботи обирають лідера, який здійснює контроль за виконанням навчального процесу, розподіляє завдання, фіксує результати. Тому формальним лідером може стати лише учень, який найкраще засвоює навчальний матеріал.

Особливе місце І. Чередов (1988) відводив парній роботі дітей, яка полягала у взаємодії двох учнів (сильного та слабшого) для підвищення результативності навчального процесу (с. 41). Найбільш ефективною ця робота була під час перевірки домашнього завдання та закріплення знань, умінь та навичок. Головне завдання цієї форми організації навчальної діяльності – взаємонавчання та взаємоконтроль.

Кооперативно-групова форма роботи передбачає виконання групами різних завдань для доповнення відповідей один одного (Чередов, 1988, с. 57). Використовуючи таку форму роботи, педагогу потрібно слідкувати за включенням учнів в активну пізнавальну діяльність. На думку І. Чередова, застосування кооперативно-групової форми урізноманітнює навчальний процес. Науковець підкреслював, що кооперативно-групова форма навчальної роботи ефективна лише за умови різноманіття навчального матеріалу та прикладів.

Диференційовано-групова форма роботи передбачає, що завдання різної складності розподіляють між дітьми з урахуванням навчальних можливостей: перша група – діти з високим рівнем; друга група – діти, які повільно засвоюють матеріал, але досягають належних результатів завдяки своїй

наполегливості; третя група – діти з середнім рівнем засвоєння знань, умінь і навичок; четверта – діти з низьким рівнем. Така форма роботи підвищує інтерес до навчального процесу та рівень продуктивності пізнавальної діяльності вихованців. І. Чередов (1988) переконаний, що диференційовано-групова форма роботи буде ефективною за умови поєднання її з іншими формами навчальної діяльності.

На нашу думку, особлива заслуга І. Чередова (1988) полягає в тому, що він багато уваги приділив формам навчальної діяльності, які обґрунтував та застосував у практичній діяльності, описав позитивні та негативні сторони групової роботи під час навчально-пізнавального процесу.

Проблеми розвитку співпраці дітей на заняттях у дитячому садку дослідила А. Усова (1984). У монографії «Система форм навчальних занять» педагог вказує на те, що діяльність дошкільників на заняттях є індивідуальною, проте в процесі можуть виникати умови для взаємної допомоги, прояви уваги до однолітка. «Чим більше налагоджується навчання в колективі, тим більше у дітей розвивається уважне ставлення до слів і дій не тільки вихователя, а й один одного» (Усова, 1984, с. 48). А. Усова також звертала увагу на те, що навчання на заняттях повинно стати засобом розвитку дитячих взаємин.

Отже, аналіз проблеми організації групової діяльності дітей в історичному аспекті дозволяє стверджувати, що становлення і розвиток групової діяльності зумовлені суспільно-історичними умовами, упровадженням низки прогресивних ідей та концепцій. У наш час питання організації групової діяльності дошкільників актуалізовані, проте залишаються мало дослідженими дидактично-методичні аспекти її практичного застосування.

Процес педагогічних пошуків і перетворень триває, і для вітчизняної дошкільної освіти важливо зберегти попередні досягнення та скористатися

можливостями інтеграції (разом з усією освітньою галуззю) до європейського та світового освітнього простору.

1.2. Дефінітивний аналіз поняття «групова діяльність» у філософії, психології, педагогіці, методиках дошкільної освіти

Результатом сучасної освіти має стати формування особистості з гнучким розумом, швидкою реакцією на все нове, зі сталими орієнтувальними навичками та творчими здібностями, здатністю співпрацювати з групою однодумців. Адже соціально-економічний розвиток країни залежить від інформаційно-комунікаційних здібностей окремого індивіда, його здатності працювати в команді. У сучасних педагогічних і психологічних дослідженнях наголошено на потенціалі групової діяльності. Науковці стверджують, що для психічного розвитку, зокрема дошкільника, важливе значення мають ігрова, трудова й навчальна види діяльності, які передбачають переважно групову форму організації.

Перехід від індустріального до постіндустріального суспільства зумовив парадигмальне оновлення системи дошкільної освіти. Уважаємо за доцільне звернути увагу на те, що пріоритетом освіти є орієнтація на особистість дитини, формування в неї компетентності, розвиток комунікативності, прагнення до самоосвітньої та пошукової діяльності. Указані особливості варто враховувати в процесі організації групової діяльності дітей дошкільного віку. Важливим завданням є пошук адекватних методологічних підходів, наукових основ щодо трактування поняття «групова діяльність» у роботі з дошкільниками.

З урахуванням класифікацій наукових підходів у галузі педагогіки, розроблених науковцями О. Акімовою (2004), Н. Гупан (2013), І. Зязюном (2011), Т. Зузяк (2021), О. Сухомлинською (2003), Н. Яксою (2009) та ін., ми згрупували методологічні підходи до визначення змістових особливостей

становлення та розвитку групової діяльності дітей дошкільного віку в Україні: загальнофілософський, загальнонауковий і конкретнонауковий (спеціальний).

Загальнофілософський підхід характеризує визначальні принципи аналізу проблеми: об'єктивність вивчення явищ, єдність теорії та практики, єдність історичного та логічного.

Принцип об'єктивного вивчення явищ спрямовує аналіз становлення і розвитку групової діяльності дітей у русло загальних тенденцій розвитку системи освіти. Принцип єдності теорії та практики передбачає, що теоретичне дослідження будь-якої наукової проблеми зорієнтоване на її практичне розв'язання. Принцип єдності історичного та логічного передбачає логічний аналіз розвитку групової діяльності дітей у взаємозв'язку з історичним розвитком у кожному зі встановлених нами періодів.

Загальнонауковий рівень методології окреслює головні наукові теорії, використані в дослідженні, зокрема в роботі застосовано системний, культурологічний та аксіологічний підходи.

Конкретнонауковий (спеціальний) рівень методології характеризує комплекс наукових підходів власне історико-педагогічного дослідження. Це історико-генетичний та історико-порівняльний методи, а також хронологічний і ретроспективний підходи.

Використання проаналізованих підходів забезпечить об'єктивний аналіз різних аспектів групової діяльності дітей дошкільного віку, а також визначення шляхів удосконалення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

Зауважимо, що наше дослідження має історико-педагогічний характер, тому більшість понять окреслено не в статичному, а в динамічному плані. Використано ретроспективний підхід: відслідковано різноманітні впливи (суспільні, культурні, цивілізаційні тощо) на розвиток базових понять дослідження; проаналізовано початкові дефініції і сучасні.

Окреслення сутності групової діяльності дошкільників можливе шляхом з'ясування базових понять дослідження. З огляду на виняткову важливість і

складність цих понять необхідно розглянути їх якомога глибше й детальніше. Виокремимо істотні відмінності базових дефініцій, оскільки їх трактування в сучасній педагогічній науці неоднозначне, частково суперечливе. Уважаємо за доцільне зупинитися на визначенні понять «група», «діяльність», «групова діяльність» у психолого-педагогічній літературі. У результаті теоретичного аналізу наукових джерел встановлено, що близьким до поняття «групова діяльність» є поняття «спільна діяльність». Зважаючи на це, вбачаємо за доцільне розглянути їх.

Різні потрактування має і поняття «діяльність». Визначальною характеристикою діяльності, на думку В. Давидова (1983), О. Леонтьєва (1975), С. Рубінштейна (2002) та інших, є предметність. Діяльність із самого початку спрямована на предмет, ним визначена, а згодом опосередкована і врегульована його образом як суб'єктивним продуктом. У своїй розвинутій формі предметність властива тільки людській діяльності. Другою важливою характеристикою діяльності є суб'єктність, що виявляється в залежності психічного образу від минулого досвіду, потреб, цілей, мотивів, установок, які визначають спрямованість і вибірковість діяльності. Аналіз довідкової літератури щодо витлумачення поняття «діяльність» і дозволив виокремити різні варіанти його дефініції *(табл.1.1)*.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «діяльність» у психолого-педагогічній літературі

Автори	**Дефініція поняття «діяльність»**
Леонтьєв О. (1975)	«Вид соціально зумовленої взаємодії цілісної особистості, суб'єкта з довкіллям, який виникає під впливом певної потреби і спрямований на досягнення мети, що відповідає цій потребі, шляхом перетворення об'єктів діяльності» (с. 84).
Леонтьєв О. (1975)	«Система, яка входить до системи відношень суспільства, поза цими відношеннями людська діяльність зовсім не

	існує» (с. 82).
Войтко В. (1982)	«Одна з основних категорій психологічної науки. Предметом психології є саме цілісна діяльність суб'єкта у різних формах та видах, у її філогенетичному, історичному та онтогенетичному розвитку» (с. 45). Складовими одиницями діяльності є дії та операції, що співвідносяться з потребами, мотивами, цілями.
Гончаренко С. (1997)	«Спосіб буття людини у світі, здатність її вносити у дійсність зміни. Провідними компонентами діяльності є такі: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет в об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності» (с. 98).
Шинкарук В. (2002)	«Форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Ці зміни можуть стосуватися речового та енергетичного статусу об'єктів або їх інформаційного потенціалу» (с. 163).
Шапар Б. (2004)	«Динамічна система взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі якої відбувається виникнення і втілення в об'єкті психічного образу та реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта у предметній дійсності» (с. 101).
Резнік Н. (2007)	«Системоутворююча основа всього навчально-виховного процесу, головна сила у розвитку особистості у цілому та у формуванні міжособистісних стосунків дітей дошкільного віку» (с. 4).

Загалом дослідники характеризують діяльність як спосіб людського буття, активне ставлення до навколишньої дійсності для досягнення певної

мети. Будь-яка діяльність передбачає систему певних дій (навчальних, мовленнєвих, ігрових тощо).

Доречною, на нашу думку, є запропонована О. Леонтьєвим (1975) рівнева характеристика діяльності, що складається з рівнів окремих (особливих) видів діяльності, рівня дій, рівня операцій і рівня психофізіологічних функцій. Структуру діяльності представлено як сукупність складників: мотив, мета, завдання, дії, операції, умови. Генетично первинною є зовнішня (предметна) діяльність, освоєння якої зумовлює появу внутрішньої, психічної діяльності. Аналізуючи діяльність, виокремлюють два аспекти:

1) мотиваційний, за якого складовими одиницями діяльності розглядають потреби, цілі, мотиви, предмет і засоби діяльності;

2) операційний, за якого її елементами є дії і операції.

Важливою для нашого дослідження є теза С. Рубіштейна (2002) про те, що діяльність окреслюється своїм об'єктом, але не прямо через її «внутрішні» закономірності. Знання, уміння і мотивація безпосередньо впливають на успіх діяльності суб'єкта.

У психології виокремлюють три провідні види людської діяльності: гру, навчання, працю. Усі вони характеризуються власними цілями, мотивами та засобами. У грі дитину приваблює безпосередньо процес, ядром якого є «виконання» певних ігрових ролей. Головна мета навчання – отримання знань, формування умінь та навичок, підготовка до трудової діяльності. А праця пов'язана зі свідомою діяльністю людини, спрямованою на створення матеріальних та духовних цінностей. В усіх цих видах діяльності важливу роль має спілкування між людьми, перебування в певному колективі.

Діяльність дитини – необхідна умова повноцінного психічного розвитку, яка забезпечує розвиток психічних якостей, удосконалення пізнавальних процесів, розширення форм пізнання дійсності та формування власного досвіду. Ускладнення дитячої діяльності й поступова зміна її видів забезпечують прогрес у розвитку дитини.

Ігрова діяльність – «основна діяльність дитини дошкільного віку, що

реалізує її потребу щодо соціальної компетенції» (Дошкільна освіта, 2010, с. 76). Вона визначає специфіку соціальної ситуації розвитку дошкільника, формування його психологічних новоутворень, які є найважливішими для етапу дошкільного дитинства. До таких новоутворень науковиці (К. Крутій (2010), О. Фунтікова (2010)) відносять появу та становлення модельовальних видів діяльності, ієрархію мотивів поведінки та вмінь саморегуляції, формування внутрішньої позиції, орієнтування в просторі й часі. Уявна ситуація, ігрова роль та ігрові правила – головні компоненти ігрової діяльності дошкільника.

Психологи та педагоги найчастіше розглядають навчальну діяльність як один із видів діяльності дошкільників, школярів, спрямований на засвоєння теоретичних знань та пов'язаних із ними практичних навичок і умінь.

Дослідник О. Запорожець (1972) застерігає від абсолютизації навчальної діяльності, оскільки розвиток дитини залежить від інших «специфічних дитячих видів діяльності» (с. 243). Водночас, на думку Д. Ельконіна (1989), провідна діяльність – це діяльність, у середині якої зароджуються і виникають нові види діяльності. Учений вважає, що розвиток дитини дошкільного віку відбувається в результаті взаємодії таких видів діяльності:

− безпосередньо-емоційне спілкування – основний вид діяльності у віці немовляти;

− предметно-маніпулятивна – провідна діяльність дітей раннього віку;

− ігрова діяльність (сюжетно-рольова гра) – основна діяльність дітей дошкільного віку.

На думку академіка А. Богуш (2013), життєдіяльність особистості в дошкільному дитинстві є «взаємодією основної діяльності з такими видами діяльності дітей: трудової, побутової, конструктивної (продуктивні); навчальної, логіко-математичної, навчально-мовленнєвої, комунікативної, мовленнєво-комунікативної (пізнавальні); образотворчої, художньо-продуктивної, художньо-мовленнєвої, творчо-естетичної, мовленнєво-творчої, театральної (художні); театрально-ігрової, навчально-ігрової, креативно-

ігрової, мовленнєво-ігрової (ігрові); музичної, музично-мовленнєвої, музично-ігрової, музично-драматичної (музичні)» (с. 18).

В. Шинкарук (2002) зауважує, що «діяльності притаманні трансформація зовнішнього у внутрішнє, єдність опредметнення та розпредметнення певних смислів, що задають параметри її здійснення» (с. 163).

Зауважимо, що філософи розглядають діяльність як цілісний процес, який охоплює і спілкування. Вона має суспільний характер і визначена суспільними умовами, у яких перебуває людина. Із філософського погляду, у структурі діяльності виокремлюються два її аспекти – опредмечування і розпредмечування як протилежність, єдність і взаємозумовленість різних аспектів людської діяльності. У процесі опредмечування здібності дитини переходять у предмет і втілюються в ньому, внаслідок чого предмет стає соціальним, культурним. У наступних видах діяльності відбувається розпредмечування, розкриття суттєвих людських сил, виведення їх із об'єктів самої діяльності (пізнавальна діяльність). Такий філософський підхід є визначальним для аналізу будь-якої діяльності (навчальної, мовленнєвої тощо).

У методологічному розумінні усвідомлення особливостей діяльності є особливим діяльнісним підходом, що долає зіткнення об'єктивного та суб'єктивного, ідеального та матеріального, характеризується цільовими програмами функціонування. Учення про діяльність як актуалізацію можливого було закладено Аристотелем (Озадовська, Поліщук, 2002).

Процес безпосередньої соціальної взаємодії, що відбувається в малій групі, визначає структуру цієї групи. Особливості взаємодії між членами групи обумовлюють усю її життєдіяльність, а також продуктивність і задоволеність її членів. До чинників, що впливають на структуру групи, соціальні психологи найчастіше зараховують наступні: мету групи, особливість спільної діяльності, спілкування її членів між собою, групові норми, кількість членів групи та психологічні особливості членів групи.

З'ясуємо суть поняття «група» для розкриття змісту терміна «групова

діяльність». Група – це єдність, визначена обсягом спільності людей, які виокремлюються із соціального цілого за певними ознаками: характером діяльності, соціальною або класовою належністю, структурою, композицією, рівнем розвитку.

У психології термін «група» розуміють як «об'єднання людей, створене на основі певної спільної для них ознаки, яка виявляється в їхній сумісній діяльності, зокрема у спілкуванні» (Психологический словарь, 1983, с. 91). Психологічні словники трактують це поняття як обмежену кількісно спільність людей, що виділяється або яку виділяють із соціального цілого за певними ознаками: характером діяльності, соціальною або класовою належності, структурою, композицією, рівнем розвитку тощо (Шапар, 2004).

Дослідники запропонували критерії класифікації груп: «1) за розміром: групи великі, малі, мікрогрупи (діади, тріади); 2) за суспільним статусом: групи формальні (офіційні) та неформальні (неофіційні); 3) за безпосередністю взаємозв'язків: групи реальні (контактні) та умовні; 4) за рівнем розвитку: а) групи низького рівня розвитку: асоціації, корпорації, групи дифузійні; б) групи високого рівня розвитку – колективи; 5) за значущістю: групи референтні та групи членства» (Шапар, 2004, с. 81).

Обсяг, структура і склад групи залежать від цілей і завдань діяльності, до якої вона залучена. Додаток Б уміщує характеристику груп за ознакою соціальної взаємодії.

На результативність групової діяльності безпосередньо впливають ділові взаємини, до яких дослідники відносять керівництво, підпорядкованість, розподіл обов'язків, координацію дій, планування діяльності, обговорення і реалізацію планів, підведення підсумків, взаємодопомогу та ін. (Немов, 1995). Основним завданням розвитку особистісної сфери взаємин у групі дослідники вважають зміцнення і збагачення її моральної основи (Ю. Гільбух, О. Киричук). Таким чином, перед педагогом постає завдання демонстрації і дієвої підтримки необхідних норм моральності: порядності, відповідальності, доброти, співчуття, готовності прийти на допомогу тощо, реалізуючи їх у

системі дитячих групових міжособистісних взаємин.

В. Москаленко (2008) трактує поняття «група» як таку «реальність, завдяки якій людина задовольняє багато потреб, а саме: потребу у виживанні, у функціонуванні особистості, у засвоєнні суспільного досвіду, у самооцінці, у самоідентичності, у позитивних емоціях тощо» (с. 534). Елементарними параметрами групи науковець визначає такі: композицію групи (або її склад); структуру групи, групові процеси, групові норми й цінності, систему санкцій. Ми поділяємо думку дослідників щодо педагогічної доцільності гомогенних груп, сформованих на основі принципу «відносної однорідності» інтелектуального розвитку суб'єктів освіти.

Важливими є психологічні особливості міжособистісної взаємодії в межах групи. Група як суб'єкт спільної діяльності розглядається і в соціальній психології (Я. Коломінський (1976), А. Петровський (1973) та ін.). Зокрема, предметом спеціальних досліджень є психологічна сумісність у групах, групова атмосфера, феномен лідерства, соціальні закони становлення і розвитку малих груп тощо.

Немає однозначного потрактування і проблема якісного складу групи. Її кількісний склад – важлива характеристика, саме тому проблемі оптимального обсягу групи присвячено низку психолого-педагогічних досліджень. Це пов'язано також із тим, що науковці вбачають у ній одну з основних умов успішного функціонування групового об'єднання. Проте аналіз наукових джерел засвідчив наявність різних підходів щодо складу груп. Я. Бурлака і Т. Васильєва проаналізували вітчизняний та зарубіжний досвід організації групової діяльності з погляду якісного комплектування груп. Нижня та верхня межі групи – важливий чинник взаємодії, прийняття рішення, керівництва, а також динамічних процесів у ній.

Варто підкреслити, що у соціальній психології малою групою вважають об'єднання від 2 до 30-40 осіб. Однак, у педагогіці оптимальна кількість членів групи коливається в межах від 3 до 8 осіб. При цьому зазначено, що в кожному конкретному випадку від мети й завдань діяльності, специфіки й

обсягу конкретних дій залежить склад групи.

Є різні погляди щодо нижньої та верхньої меж групи, вона може складатися і з двох осіб (діади). Деякі дослідники вважають, що нижньою межею малої групи є 3 особи (тріади). Існують також різні погляди щодо верхньої межі малої групи: від 7-10 осіб до 45 і більше. Окремі психологи пов'язують її з відомою формулою 7±2. Суспільна практика свідчить, що різні функціональні первинні угрупування (дитячі, виробничі, наукові) коливаються саме в цих межах (Москаленко, 2008). Обсяг, структура та склад групи визначені метою та завданнями діяльності, яку вона виконує або для якої створена. Відносини, що сформувалися в групі, впливають на ефективність групової діяльності.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (2012 р.) вказано, що група – це «об'єднання, яке виникає на основі особистих симпатій, емоційних взаємин між її членами» (с. 10). Група гуртується також завдяки спільним цінностям, щирості та відвертості стосунків, довірі, певним поведінковим нормам, прихильним ставленням один до одного. Відповідно до освітньої лінії «Дитина в соціумі» вихователь повинен формувати в дітей дошкільного віку навички соціально визнаної поведінки, уміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим.

У процесі спілкування з однолітками та дорослими в дошкільника з'являються інтерес і вміння розуміти інших, він вчиться оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей. У дитини з'являється бажання долучатися до спільної діяльності з іншими членами групи. Для досягнення спільного результату діти дошкільного віку намагаються об'єднувати власні зусилля між собою. Таким чином, взаємодія з іншими людьми є своєрідним входженням особи в соціум, що вимагає від неї набуття вміння узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства (Базовий компонент, 2012). Загалом у «Базовому компоненті дошкільної освіти» акцентовано на важливості групових форм та цінностей.

Отже, група – це спільнота дітей, ціллю якої є досягнення поставленої

мети з урахуванням особистісних симпатій, інтересів та соціальної належності.

У якості синонімічних до поняття «групова діяльність» дослідники використовують терміни «спільна діяльність», «робота в парах». Відомо, що парна робота та групова форма роботи є подібними й мають багато спільних ознак, на що вказують науковці, тому доречно розглядати їх разом, хоча й з певними застереженнями.

Ми згодні з думкою І. Первіна (1985), що робота в парах здійснюється двома суб'єктами освіти, може мати однобічний чи двобічний (взаємний) характер. Однобічна робота в парі полягає в тому, що одна особа виконує лише керівну функцію (надає допомогу), а інша перебуває в підпорядкуванні (приймає допомогу). Взаємна робота в парі передбачає розподіл обов'язків на певних етапах діяльності чи в різних її видах. Із двох способів організації такої діяльності науковець надає перевагу двобічній роботі в парах, оскільки, на його думку, вона має більші можливості для навчального співробітництва.

Проблему взаємодії в підсистемі «дитина-педагог» розглянуто в працях В. Вихруща (2001), К. Нор (1997), О. Ярошенко (1997) та ін. У такому контексті цінною є наукова позиція вітчизняних дослідників, що спільна діяльність членів групи є основним фактором функціонування й розвитку групи.

Термін «спільна діяльність» пов'язаний із галуззю соціальної психології і вживається для позначення спільних цілеспрямованих дій кількох або багатьох людей, об'єднаних спільною метою і мотивами діяльності (Войтко, 1982). Характеризуючи спільну діяльність із соціально-психологічних позицій, дослідники вважають, що важливим фактором, який об'єднує дії дітей навколо спільної діяльності, є загальна, єдина для всіх учасників ціль.

До основних ознак спільної діяльності відносять просторову й часову співприсутність учасників; наявність єдиної цілі; розподіл і диференціацію функціональних ролей між членами групи; наявність процесів організації та керівництва; виникнення міжособистісних стосунків на основі предметно-

заданих взаємодій (Коллектив. Личность, Общение, 1987). О. Журавльов (1988) доповнює цей перелік наявністю загальної мотивації і спільними кінцевими результатами діяльності (сукупним продуктом).

Спільна діяльність може бути взаємозалежною і взаємопов'язаною. Під час взаємопов'язаної діяльності дії одного учасника підпорядковані діям інших членів групи, між учасниками встановлено тісні взаємини (поняття «ми»).

Необхідною умовою успішної організації спільної діяльності є складно структуроване й організоване поле мотивів. А. Журавльов (1988) наголошує, що в спільній діяльності поєднуються індивідуальні мотивації учасників, змінюючись під її впливом. Досліджуючи проблему мотивації спільної діяльності, Т. Матіс (1990) вказує на обов'язковість у процесі такої діяльності пізнавальних та соціальних мотивів, які тісно пов'язані й перебувають у безпосередній залежності один від одного.

Працюючи спільно, всі члени групи діють індивідуально, роблять власний внесок для досягнення спільної мети, при цьому враховуються індивідуальні особливості інших учасників групи, уміння чути та підпорядковуватись загальним вимогам. Стосунки в групі характеризують взаємна повага та відповідальність.

Ми згодні з думкою К. Крутій та О. Фунтікової (2010), що спільна діяльність – це вид групової діяльності, у якій дії учасників спрямовано на досягнення спільної мети. Найвищий рівень спільної діяльності – колективна діяльність. Від спільної діяльності варто відмежувати діяльність окремих осіб, що виконується одночасно з іншими, а мета й засоби її досягнення є відмінними. У спільній діяльності виникає і виявляється різнопланова, суттєво важлива для навчання дітей взаємодія учасників діяльності, у процесі якої налагоджується система стосунків між її суб'єктами (між особистостями в межах групи, окремою особистістю і групою).

Отже, у контексті нашого дослідження спільну діяльність ми розуміємо як особливий тип соціально детермінованої взаємодії дітей у процесі навчання

та виховання, який забезпечує перебудову всіх компонентів структури індивідуальної діяльності на основі спільності цілей, мотивів, способів досягнення результату. А взаємини між учасниками такої діяльності досягають високого ступеня узгодженості, відповідальної взаємозалежності, взаємозамінності та опосередковані змістом спільної діяльності.

У соціальній психології та соціології спільну діяльність людей у малих групах визначено терміном «групова діяльність».

Науковці вважають, що групову діяльність характеризує безпосередня взаємодія дітей у межах невеликої за складом групи, їхня спільна узгоджена діяльність, спрямована на виконання конкретного завдання.

Дослідники В. Вихрущ (2001), В. Котов (1977), І. Чередов (1988) та інші зауважують, що робота в парі – це вид групової навчальної діяльності дітей, характеризуючи пару дітей як навчальну мікрогрупу. Проте в працях В. Дьяченко (1991), Ю. Мальованого (1992) та інших роботу в парі розглянуто як форму колективної діяльності учнів.

У дослідженнях К. Крутій (2010), Х. Лійметса (1975), О. Пометун (2003), Л. Присяжнюк (2012) визначено умови ефективної групової діяльності, окреслено педагогічні механізми її організації, з'ясовано вплив групової діяльності на результативність навчання. Предметом спеціальних досліджень є психологічна сумісність у групах, групова атмосфера, феномен лідерства, соціальні закони становлення і розвитку малих груп тощо.

У психолого-педагогічній літературі групову роботу визначають як спосіб організації спільних зусиль дітей, спрямований на вирішення конкретного завдання групи.

Групова діяльність – «форма організації навчання в малих групах (3-7 дітей) на основі співробітництва з чітко розподіленими завданнями для дітей, об'єднаних спільною навчальною метою, яка сприяє формуванню вмінь співпрацювати, спілкуватися» (Короткий термінологічний словник, 2004, с. 8).

Х. Лійметс (1975) групову діяльність характеризує як «безпосередню взаємодію між дітьми, їх спільну узгоджену діяльність ... » (с. 13). В. Котов

(1977) уважає таку діяльність способом організації спільних зусиль дітей для вирішення поставленого на занятті навчально-пізнавального завдання в складі групи.

Професор П. Підкасистий (1998) у своїх наукових працях визначив ознаки групової діяльності дітей:

− для вирішення конкретних навчальних завдань дошкільники розподіляються на групи;

− кожній групі дається спільне або диференційоване завдання, яке виконується дітьми разом під безпосереднім керівництвом педагога або лідера групи;

− при оцінювання виконання завдань учасниками групи необхідно враховувати індивідуальний внесок кожного із них;

− склад групи непостійний, учасників об'єднують з урахуванням того, на скільки ефективно для колективу вони зможуть реалізувати навчальні можливості.

Здійснивши аналіз педагогічних джерел, ми визначили групову діяльність як складний багатогранний феномен, складові частини якого утворюють певну структуру, що формується у взаємодії суспільних та індивідуальних компонентів під впливом специфічних механізмів внутрішньо групової інтеграції (Педагогический энциклопедический словарь, 2003; Педагогічний словник, 2001).

Важливою для нашого дослідження вважаємо характеристику групової діяльності, визначену В. Москаленком (2008): «присутність її учасників в одному просторі й часі, що дозволяє спілкуватися, обмінюватися діями, інформацією; наявність єдиної мети – передбачуваного результату, що відповідає загальним інтересам і сприяє реалізації потреб кожного з учасників групового процесу; розподіл функцій і ролей між учасниками спільної діяльності, який зумовлено безпосередньо характером самої діяльності та необхідністю цілеспрямованого управління її активністю» (с. 516).

Цю характеристику доповнює дослідження О. Кононко (2000), яка

вважає, що групова діяльність старших дошкільників активізує і підвищує результативність навчання, формує позитивне ставлення до оточення, уміння відстоювати власні погляди, самостійність, упевненість у власних силах тощо.

Цікавою, на нашу думку, є позиція М. Виноградова та О. Пометун (2003), які пропонують розглядати групову діяльність як спосіб формування самооцінки, гуманності, взаємодопомоги та доброзичливості. Характерною рисою діяльності дитини в групі є потреба та вміння спілкуватися з однолітками та дорослими, домовлятися, допомагати один одному.

Для успішної та ефективної групової діяльності необхідні певні попередні умови. По-перше, варто орієнтуватися на потреби, здібності, інтереси дошкільників та формувати позитивний клімат у групі. По-друге, необхідне встановлення певних психологічних стосунків між членами групи. По-третє, кожен дошкільник має відчувати себе впевнено та комфортно. Такі умови потрібно створювати разом із дітьми старшого дошкільного віку, чим активніше вони братимуть участь у вдосконаленні групи, тим інтенсивніше триватиме процес їхнього власного самовдосконалення, самовираження, самовиховання.

Погоджуємося з висновками К. Крутій та О. Фунтікової (2010), що групову діяльність (індивідуально-колективну) характеризує розподіл групи на підгрупи й робота з ними одночасно або почергово. Критерієм розподілу дітей є рівень розвитку пізнавальних здібностей, знання, уміння, навички, спільність їх інтересів тощо. А головне завдання педагога – забезпечити взаємодію дітей у процесі навчання.

У «Словнику навчально-педагогічних понять і термінів» (2001) групову навчальну діяльність схарактеризовано як таку, що передбачає навчання педагогом групи дітей, які перебувають на різних рівнях вікового й розумового розвитку без дотримання розкладу й регламенту.

Дослідниця А. Сіренко (2017) у дисертаційному дослідженні «Формування у старших дошкільників впевненості в собі у груповій діяльності» визначає групову діяльність як процес організації пізнавальної

колективної діяльності дітей, у ході якої розподіляють функції, вибудовують позитивний взаємозв'язок, взаємодіють, що вимагає відповідальності від кожного учасника групи. Авторка визначила структуру групової діяльності, що вміщує такі складники: «1) постановка мети, 2) ухвалення рішення, 3) планування, 4) реалізація діяльності, 5) управління і контроль, 6) оцінка результатів. Управління і контроль за діяльністю групи здійснює керівник, який розподіляє обов'язки між членами групи, вживає заходів для усунення недоліків у роботі групи та окремих її членів» (с. 49).

Узагальнюючи погляди та висновки вчених щодо проблеми дослідження, можемо виділити характерні ознаки групової діяльності дітей дошкільного віку: єдина мета, спільність цілей, мотивів, дій; просторова й часова співприсутність учасників; розподіл функціональних ролей, наявність процесів організації та керівництва; інтеграція індивідуальних дій у спільну діяльність, що забезпечить малій групі статус групового об'єкта навчання; спільне бажання досягти успіху в навчанні; самоуправління і саморегуляцію навчальних дій; колективна оцінка й відкритість досягнутих результатів; колективний продукт діяльності.

Учена К. Нор (1997) у своїх дослідженнях визначає групову навчальну діяльність як «форму організації навчання в малих групах дітей, об'єднаних загальною навчальною метою при опосередкованому керівництві педагогом і в співпраці з дітьми» (с. 14).

Узагальнюючи результати наукових досліджень, представимо зміст поняття «групова діяльність»:

− спільна діяльність членів групи, спрямована на розв'язання певного завдання;

− процес організації пізнавальної колективної діяльності дітей, у якій встановлюється позитивний взаємозв'язок, що вимагає відповідальності від кожного учасника групи;

− суспільно корисна діяльність вихованців та вихователя, спрямована на спільне досягнення успіху;

- об’єднання людей на основі цілеспрямованої діяльності;
- спосіб організації спільних зусиль дітей для досягнення поставленої мети.

Узагальнивши характеристики поняття, визначимо групову діяльність як суспільно значущу діяльність спільноти вихованців і вихователів, спрямовану на вирішення освітніх завдань. Таку діяльність цілеспрямовують, організовують, виконують, оцінюють спільно діти й дорослі. У процесі її реалізації відбувається розвиток колективістських демократичних основ життя, налагоджується позитивний взаємозв’язок, взаємодія, що передбачає відповідальність кожного учасника групи.

Отже, проведений нами аналіз наукових джерел дозволив схарактеризувати сутність поняття «групова діяльність» з погляду психології та педагогіки. У дослідженні закцентовано на тому, що групова діяльність передбачає міжособистісне спілкування дітей, їхніх батьків, вихователів, вироблення навичок взаємодії і взаємодопомоги, свідомої дисципліни, поваги до інших, до суспільства загалом, вміння діяти відповідно до норм життя. А ці риси мають велике значення для становлення особистості дитини та є важливими чинниками успішного розвитку психічних процесів і моральних якостей.

Потреба наукового осмислення розвитку форм та змісту групової діяльності дошкільників у ретроспективі, логіка системного підходу вимагає побудови структурно-функціональної схеми аналізу педагогічного явища, яке досліджується. Такий підхід дає змогу виявити загальні системні властивості та якісні характеристики відносно самостійних елементів системи, які розглядаються не ізольовано, а у взаємозв’язку (Андреев, 2002).

Засновуючись на визначених вище структурних та функціональних характеристиках групової діяльності дошкільників, пропонуємо таку схему аналізу досліджуваного явища (рис.1.1).

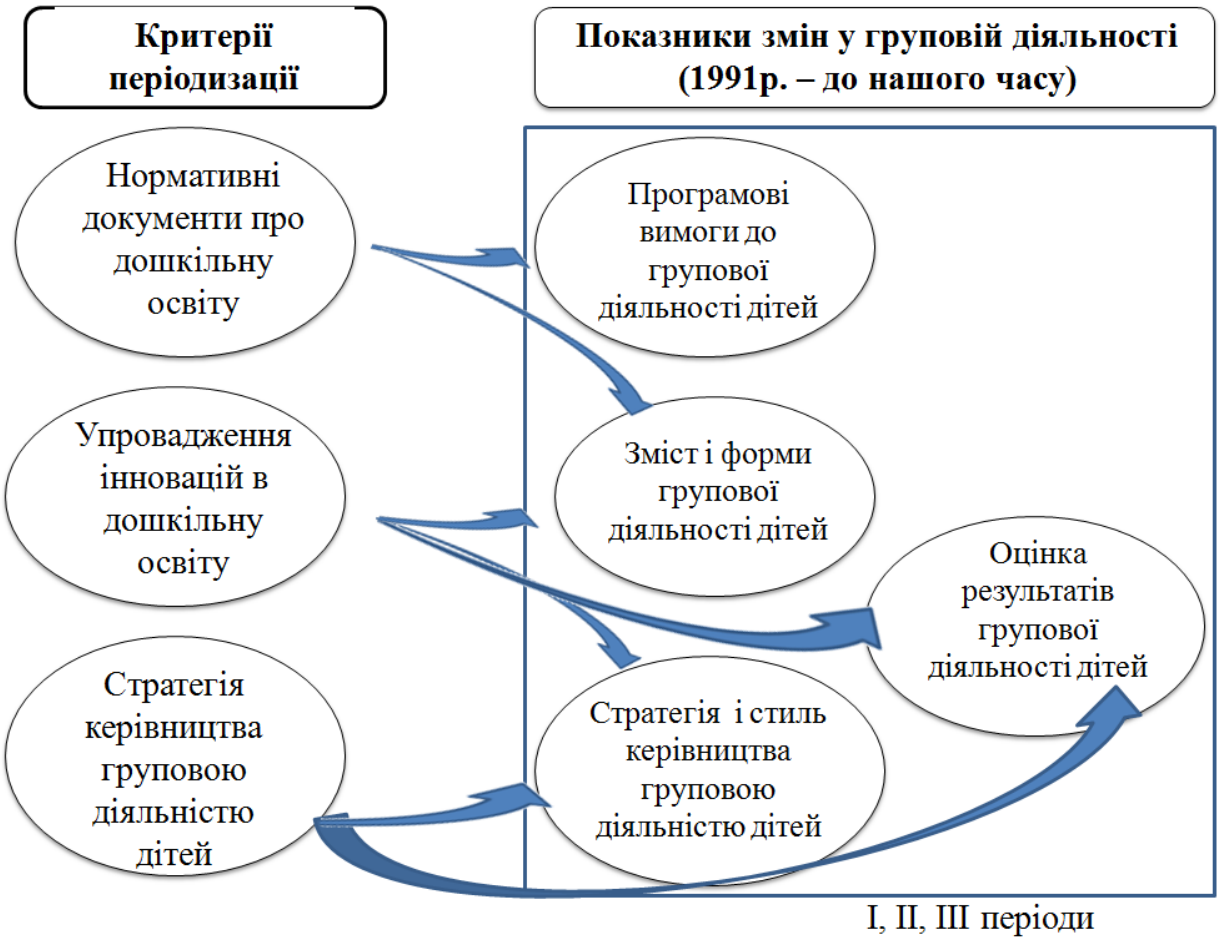

Рисунок 1.1. Структурно-функціональна схема аналізу розвитку групової діяльності дошкільників наприкінці XX-початку XXI століття в Україні

Такий підхід до історико-педагогічного аналізу феномену групової діяльності дошкільників дозволить впорядкувати наші судження і висновки в процесі наукового пошуку та встановити зв'язки між структурними компонентами групової діяльності на кожному з досліджуваних етапів.

1.3. Суспільно-історичні та педагогічні передумови організації групової діяльності в закладах дошкільної освіти кінця XX – початку XXI століття

У процесі дослідження проблеми організації групової діяльності в закладах дошкільної освіти в часи самостійності України було виявлено

залежність цього процесу від низки складних суспільно-історичних передумов. Їх необхідно враховувати при визначенні особливостей і періодів становлення й розвитку групової діяльності. Для об'єктивного аналізу визначених передумов ми дотримувались тематичного та хронологічного принципів дослідження матеріалів.

Особливістю розвитку педагогічної освіти у вказаний період було те, що Україна здобула незалежність, стала самостійною державою, унаслідок чого розпочато процес переорієнтації в освітній галузі, сформовано нові концепції педагогічної освіти, державні стандарти, удосконалено форми та методи навчання.

На процес становлення та розвиток групової діяльності в дошкільних навчальних закладах періоду незалежності України впливали об'єктивні суспільно-історичні та педагогічні передумови, до яких відносимо: політичні (*нова нормативно-законодавча база*), суспільні (*зміна світогляду суспільства, демократичні перетворення, становлення громадянського суспільства, у якому досягається суспільно корисний результат свідомими спільними діями; відкритість кордонів сприяла залученню іноземного досвіду в організацію освітнього процесу, зокрема в методику проведення групової діяльності*), пошуково-педагогічні (*поява нових форм та методів організації освітнього процесу дошкільників*).

Завдяки осмисленню прогресивних психолого-педагогічних концепцій та з урахуванням об'єктивних суспільно-історичних і педагогічних передумов можливе виокремлення періодів становлення та розвитку групової діяльності в дошкільних навчальних закладах часів незалежності України.

Періодизація в історії, на думку Л. Зашкільняка (2011), це – «раціональний спосіб впорядкування масиву теоретичної та емпіричної інформації за часовою протяжністю з метою поглиблення пізнання і розуміння змінних станів об'єктів довколишнього світу» (с. 152). Як зазначає академік О. Сухомлинська (2009), «[…] однією з найголовніших наукових проблем, особливо гуманітарної сфери, є проблема періодизації будь-яких явищ, тобто

визначення певних періодів», і «від того, що береться за основу періодизації, який контекст вкладаємо в той чи інший період, що виступає рушійною силою зміни періоду, відбувається розгортання певного науково-дослідницького поля» (с. 47).

Метою розробки авторської періодизації організації групової діяльності в закладах дошкільної освіти України кінця ХХ – початку ХХІ століття є виокремлення і поділ наявної науково-педагогічної інформації на однорідні групи, систематизація її за часовими та історичними критеріями для отримання об'єктивних уявлень про організацію групової діяльності в ЗДО України в обраний хронологічний період.

Окремі історико-педагогічні аспекти розвитку системи дошкільної освіти в Україні досліджували Л. Артемова (2006), Л. Батліна (1983), А. Богуш (1996), З. Борисова (2004), С. Дитківська (2004), Н. Лисенко (2010), З. Плохій (1996), С. Попиченко (1998), І. Улюкаєва (2007), Т. Філімонова (2003) та ін.

Аналізуючи погляди сучасних дослідників на проблеми дошкільної освіти, зауважимо, що, наприклад, А. Васильєва виділяє такі періоди її розвитку:

– перший період (1991-2000 рр.) – «розвиток дошкільних виховних закладів різних типів в умовах державної незалежності України» – характеризується оновленням системи дошкільного виховання;

– другий період (2001-2015 рр.) – «розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів в умовах зростання кризових явищ в Україні» – характеризується розквітом дошкільної освіти.

Проблеми організації освітнього процесу в дошкільних закладах проаналізовано в працях Л. Артемової (2006), А. Богуш (2006), Н. Гавриш (2004), К. Крутій (2010), Т. Поніманської (2006) І. Улюкаєвої (2007), Т. Філімонової (2003) та ін. Історико-педагогічний аналіз проведено з урахуванням таких критеріїв: мета, завдання, суб'єкти, зміст групової діяльності дошкільників, суспільно-політичні й соціально-економічні чинники розвитку української держави, особливості державної політики в галузі

дошкільної освіти, закріплені в законодавчих актах, постановах, програмах, які суттєво впливали на розвиток групової роботи як виду діяльності дошкільників.

Професор Є. Хриков (2018) зауважує, що критерії періодизації педагогічного явища мають стосуватися внутрішніх ознак цього явища, що дозволить показати, як вони розвиваються і змінюються з плином часу. Для того, аби науково обґрунтувати і представити періодизацію процесу розвитку групової діяльності, ми попередньо визначили критерії його періодизації:

– поява нормативних документів, що регламентували й регулювали діяльність дошкільних закладів в Україні та зміст і форми освітнього процесу ЗДО;

– упровадження інновацій у практику ЗДО;

– педагогічна стратегія керівництва груповою діяльністю дошкільників.

Враховуючи чинну нормативно-законодавчу базу, актуальні суспільні потреби, а також відсутність чіткої періодизації досліджуваної проблеми в педагогічній науці, ми виокремлюємо такі періоди розвитку групової діяльності в закладах дошкільної освіти в часи незалежності України:

І період – 1991-2000 рр. – пошук демократичних соціальних орієнтирів (перебудова, розвиток дошкільного виховання та групової діяльності дітей дошкільного віку);

ІІ період – 2001-2011 рр. – концептуальний (створення перспективної моделі дошкільної освіти та впровадження групових форм організації освітнього процесу);

ІІІ період – 2012 р. – до нашого часу – середовищно-технологічний (визнання дошкільної освіти першою ланкою суспільної освіти, активне впровадження авторських інтерактивних технологій групової діяльності).

Схарактеризуємо соціальні, політичні, економічні, психологічні передумови, які вплинули на розвиток групової діяльності за часів незалежності України.

Наприкінці 50-х рр. XX ст. у системі дошкільного виховання відбулися якісні зміни в системі дошкільної освіти. На початку 60-х рр. була створена комплексна «Програма виховання в дитячому саду», над якою працювали вчені Науково-дослідного інституту дошкільного виховання АПН СРСР і педагоги кафедр дошкільної педагогіки педагогічних закладів освіти. Регламентована програма обмежувала можливості для педагогічної творчості вихователів, недостатньо враховувала індивідуальні особливості дітей, стримувала самостійність та ініціативу. Це накладало відбиток на способи організації групової діяльності дітей: переважно то була фронтальна робота з усім дитячим колективом, де вихователь був не просто керівником та організатором дитячих активностей, а й виступав єдиним джерелом визначення групових норм і правил, керуючись при цьому приписами програми.

Принагідно зауважимо, що працівники дошкільних закладів мали постійно підвищувати свою методичну грамотність і поглиблювати знання дитячої психології, зокрема ті, що стосувалися особливостей роботи дітей у колективі, під час творчої та ігрової діяльностей. Для підтвердження названих фактів наводимо тематику виступів освітян з «Плану роботи обласної конференції дошкільних працівників 29-30 вересня 1965 року» (Тернопільська область): «Виховання позитивних якостей дитини в процесі творчих ігор», «Робота з дітьми 4 та 5 року життя по розвитку рухів», «Про нервово-психічний розвиток дітей переддошкільного віку».

У 1973 р. прийнято Закон СРСР «Про затвердження Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту». У ст. 14 зазначено, що дошкільні заклади у співпраці з сім'єю повинні здійснювати всебічний розвиток і виховання дітей, охороняти та зміцнювати їхнє здоров'я, прищеплювати любов до праці, елементарні практичні навички. 27 вересня 1974 р. вийшла Постанова Ради міністрів УРСР «Про стан і заходи по подальшому розвитку дошкільного виховання дітей в республіці». Проаналізувавши звіти перевірок дитячих дошкільних закладів, інформаційні

доповіді про стан навчально-виховної роботи дошкільних закладів різних областей (Вінницької, Тернопільської, Київської) маємо змогу оцінити результати виконання цієї постанови. У більшості звітів акцентується на ідейних здобутках системи дошкільного виховання (виховання патріотизму, любові до праці, пізнавальний, мовленнєвий розвиток дітей), на покращенні матеріально-технічної бази дитячих садочків (створення нових ігрових кімнат, спортивних майданчиків, поповнення книжкового фонду тощо), на необхідності політичного навчання вихователів, але в деяких звітах та інформаційних доповідях знаходимо незадовільні висновки про організацію групової діяльності дошкільників, що – як стверджують перевіряючі – призводить «до зниження ефективності колективного виховання, не дає можливість зреалізувати завдання трудового та розумового виховання дітей, погано впливає на психічний розвиток вихованців» (Довідки, 1973, с. 87). «Педагогічними колективами дошкільних закладів проводяться бесіди, батьківські збори, читаються лекції про переваги суспільного виховання дітей», – зауважує начальник управління культури Тернопільської обласної ради Г. Свиніних (Довідки, 1977). За цими скупими рядками офіційного звіту навряд чи можна зробити адекватний висновок про те, наскільки добре усвідомлення необхідності суспільного, колективного виховання маленької дитини впливало на вибір форм, методів і змісту групової роботи в дитячих садках. Аналіз педагогічної періодики 1970-х років дозволяє лише припустити, що в закладах дошкільної освіти постійно відбувався пошук нових підходів до навчання, виховання та розвитку дитячого потенціалу засобами групової діяльності, але цілісної системи такої роботи створено ще не було, досвід та успіхи окремих вихователів у плані організації групової діяльності не ставали здобутком широкого освітянського загалу.

15 травня 1984 р. опубліковано постанову Ради Міністрів СРСР «Про дальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до навчання в школі». Тому в 1985 р. комплексну «Програму виховання в дитячому садку» було замінено типовою «Програмою виховання і навчання в

дитячому садку» (під редакцією М. Васильєвої), яка побудована за результатами багаторічних експериментів НДІ дошкільного виховання АПН СРСР, педагогів кафедр дошкільної педагогіки педагогічних закладів і ґрунтувалася на концепції розвитку дитини в процесі активної діяльності та навчання (А. Запорожець, Д. Ельконін (1978).

Типова програма була розроблена з урахуванням вікових психофізіологічних особливостей дітей раннього й дошкільного віку. Проте, всупереч намірів авторів, вона заклала основу для навчально-дисциплінарного підходу до вихованців, адже була побудована без достатнього врахування особливостей індивідуального розвитку дітей. Програма перенавантажена індивідуальними заняттями з дітьми, що призвело до витіснення гри та пріоритету самостійної діяльності. Виконання приписів програми на місцях призвело до того, що в дошкільному вихованні стали домінувати авторитарний стиль, суб'єкт-об'єктний характер взаємодії педагогів і вихованців, одноманітність і шаблонність програмно-методичних матеріалів.

Проте вже з середини 1980-х рр., залучаючи кращі традиції вітчизняної педагогіки і психології під час навчання дітей, вихователі почали використовувати специфічні для них види діяльності (гру, театральну й художню діяльність, конструювання та ін.). Також у кращих дошкільних закладах фронтальні форми поєднували з підгруповими й індивідуальними формами роботи з дітьми. Дошкільні установи поступово почали використовувати інноваційні технології, упроваджувати «педагогіку співпраці» (діти пояснювали матеріал один одному, виявляли комунікативні й організаторські здібності, почуття соціальної відповідальності тощо), акцент ставився на спільній праці. Тому першою передумовою становлення й розвитку групової діяльності дошкільників у 1990-2000-х роках вважаємо інституалізацію ідеї педагогіки співпраці не лише в шкільній, а й у дошкільній освіті.

Як засвідчив аналіз програм дошкільного виховання цього часу, надзвичайно широке виховне значення мала гра як форма організації дитячого

життя і як спосіб реалізації завдань групової діяльності дітей середньої та старшої груп. Утім програмами для ігор було встановлено жорсткий фіксований час, що сприяло розширенню її виховних та розвивальних функцій: окрім рольових, дидактичних, конструкторських ігор, у практиці роботи садочка з'являються ігри-драматизації та музичні ігри.

Урізноманітнюються форми й методи трудового та фізичного виховання дітей, які, з-поміж іншого, передбачають залучення дошкільників саме до участі в груповій діяльності, що дозволяє розвивати дружні взаємини в дитячих колективах, вчитися підтримувати товаришів, допомагати один одному. «В дошкільних закладах організовуються різні форми трудової діяльності дітей, у процесі якої в дітей формуються трудові навички і вміння, позитивні риси характеру, дружні взаємини. Знайомлячи дошкільників із працею людей різних професій, вихователі звертають увагу на суспільне значення і колективний характер праці», – читаємо в документі «Інформація про стан навчально-виховної роботи в дошкільних закладах Міністерства освіти Бережанського району за І квартал 1980-1981 н.р.» (Інформація про стан навчально-виховної роботи, 1980-1981, с. 3). Як бачимо, вже з ранніх років у свідомості дітей формувалося розуміння необхідності й доцільності спільної роботи в колективі під мудрим наставництвом і керівництвом того, хто старший і більш досвідчений – вихователь, педагог, учитель. Сьогодні ми не можемо однозначно стверджувати, що такий підхід мав негативні чи позитивні наслідки для подальшого розвитку дитини, безперечним натомість виявляється той факт, що саме в такий спосіб у дітей формувалися навики соціальної взаємодії, необхідні в усі часи і в різних видах людської діяльності. Тому маємо підстави виокремити таку передумову розвитку групової діяльності дошкільників у роках, що передували досліджуваному нами періоду – *пріоритет колективного підходу* в реалізації різних напрямів дошкільного виховання.

У другій половині 1980-х років загалом оформився суспільно-педагогічний рух за оновлення освіти, який поступово наповнювався

демократичними цілями й цінностями, ідеями співпраці між вихователем і дитиною. Для цього етапу розвитку вітчизняної системи освіти була характерна диференціація освітніх потреб, що знайшло втілення у численних авторських педагогічних концепціях, інноваційних школах (В. Давидов (1983), В. Петровський (1973) та ін.). Уплив новаторських ідей на систему дошкільної освіти виявився, передовсім, як стверджує дослідниця останнього десятиліття радянської історії в дошкільній освіті Т. Богуславська (2009), в оновленні змісту програм, у появі нових понять та ідей («розвивальне середовище», «культурний засіб творчого розвитку дитини», «розвивальне навчання, адаптоване до потреб дошкільника»), їх осмисленні й імплементації в практику роботи ДНЗ. Тому вважаємо за доцільне виокремити ще одну передумову розвитку форм групової діяльності дошкільників у ДНЗ досліджуваних нами періодів, а саме – *упровадження педагогічних інновацій як на рівні змісту програмних документів*, так і *на рівні локальних практик* у різних закладах дошкільної освіти країни.

Отже, основними характеристиками, які вплинули на розвиток групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти в роки незалежності України, стали:

− започаткування наукових досліджень процесу дошкільного виховання;

− трансформація функцій педагога у груповій роботі з дошкільниками: вихователь все частіше виконує провідну роль в організації та реалізації групової діяльності дітей; він керує виробленням групових норм і правил, стежить за комунікацією всередині групи, розв’язує і попереджує конфлікти, заохочує дітей до спільної роботи. У разі необхідності може вдатися до покарання дітей, які порушують групові норми і правила. У старших групах вихователь у ході групової діяльності дошкільників може ініціювати колективне обговорення поведінки учасників і вироблення правил, норм і санкцій за їх порушення;

– наприкінці 80-х років ХХ ст. з’являються факти впровадження освітньої інноватики в організацію групової діяльності дітей (наприклад, елементи розвивального навчання Б. Ельконіна).

Таким чином, необхідно було переосмислити цілісність дошкільного виховання і використання форм роботи з дітьми в освітньому процесі. Цей рух розпочався з моменту незалежності України.

За основу виділення періодів розвитку групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти в Україні нами взято головні нормативно-правові документи, навчально-виховні програми, які регламентували роботу дошкільних закладів кінця ХХ – початку ХХІ ст. У додатку В уміщена схема розвитку дошкільної освіти за часів незалежності України (з 1991 р. – до сьогодення).

Нижньою межею ***першого періоду*** встановлено 1991 р. – рік проголошення незалежності та прийняття Закону України «Про освіту» (4 червня 1991 р.). Упродовж двадцяти дев’яти років утвердження незалежності України формувалася, реалізовувалася і модернізувалася національна державна політика у сфері освіти. Зміна суспільного ладу супроводжувалася руйнацією дошкільної освіти: суттєво зменшилася кількість дошкільних закладів, майже знищено всі відомчі заклади, зменшено наповнюваність груп у дошкільних закладах.

У 90-х рр. ХХ століття розпочалася перебудова системи дошкільної освіти, яка пов’язана з утвердженням незалежності України. Гуманізація освіти була пов’язана, насамперед, зі зміною мети дошкільного виховання, у центрі якого знаходилася дитина. На цьому етапі система вітчизняної дошкільної освіти будувалася на принципах динамізму, варіативності організаційних форм, гнучкого реагування на потреби суспільства й особистості. Перехід від одноманітності типів дошкільних установ до створення гнучкої багатофункціональної системи, що об’єднує нові види державних і недержавних установ, дозволив забезпечити різні освітні потреби населення і надавати нові освітні послуги.

Період 1991-2000 рр. характеризують значні зміни, які суттєво позначилися на подальшому розвитку суспільного дошкільного виховання, адже змінилися підходи до організації навчання та виховання дітей у дошкільних навчальних закладах. У цей час створено функціональну та самодостатню національну освітню систему, у якій збережено перспективні, демократичні традиції та здобутки минулого. Навчально-виховний процес дошкільних закладів у досліджуваний період став відповідати новітнім суспільним відносинам, накопичувався інноваційний потенціал для подальшого розвитку та відродження національної ідентичності та державності.

Зауважимо, що в цей період використовували термін «дошкільне виховання» для визначення змісту суспільного виховання дітей дошкільного віку. Саме тому групові форми організації навчально-виховного процесу передусім реалізовувалися у формах і змісті виховної діяльності дошкільних закладів.

Упродовж 90-х р. XX ст. тривав активний процес перегляду загальних підходів до виховання дітей дошкільного віку, визначення нових концептуальних засад освітньої діяльності, що відображено в нормативно-правових і програмно-методичних документах, наукових концепціях. Не заперечуючи певних досягнень теорії і практики дошкільного виховання радянського періоду, багато чого необхідно було позбутися, окремі речі докорінно змінити.

У період становлення державності незалежної України в пошуках нової моделі освітнього процесу найбільш плідно виявили себе українські дослідники галузі дошкільної освіти: А. Богуш (2013), Н. Гавриш (2004), Н. Грама (2013), О. Долина, К. Крутій (2010), О. Кононко (1998), Н. Лисенко (2010), Н. Лучан (2013), Т. Піроженко (2010), Т. Поніманська (1997) та ін. До особистості дошкільника, педагога-вихователя і загалом до системи дошкільного виховання висувалися нові вимоги. Суспільство потребувало

перегляду підходів до змісту дошкільної освіти та адекватної розробки її науково-методичного забезпечення.

Реформування дошкільної ланки відбувалося в системі неперервної освіти, на неї поширювалася дія таких важливих документів: Закон України «Про освіту» (1991), Державна національна програма «Освіта» (Україна XX століття) (1992), «Концепція національного виховання» (1994), «Базовий компонент дошкільної освіти» (1998).

У 90-х рр. XX-го століття відбувається розбудова державності України, духовне відродження українського народу, перехід до ринкових відносин. Загальну стратегію змін в освітньому процесі відображено в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) (1993), яку було прийнято на першому Всеукраїнському з'їзді працівників освіти. У законодавчому акті дошкілля визначено важливим етапом системи безперервної освіти, становлення і розвитку особистості. Програмою було передбачено стратегію розвитку освіти в Україні на найближчі роки та на початок XXI століття, окреслено перспективи створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання з метою досягнення високих освітніх рівнів, продумано можливості забезпечення постійного духовного самовдосконалення особистості, формування культурного й інтелектуального потенціалу як найбільшої цінності нації.

Акцент в освітньому процесі ставиться на необхідності розвитку творчих здібностей особистості, на побудові навчання з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, починаючи вже з дошкільної освіти. Пріоритетними напрямами Державної національної програми «Освіта» визначено: виведення освіти на світовий рівень; оновлення змісту, форм і методів дошкільного виховання; гуманізацію і гуманітаризацію освіти. Першочерговими завданнями є: 1) створення законодавчої бази освіти; 2) розробка Державного стандарту освіти в Україні; 3) розробка Базового компоненту дошкільної освіти в Україні; 4) визначення критеріїв оцінки варіативних програм і типів навчальних закладів.

У стратегії розвитку освіти було введено окремий розділ «Дошкільне виховання». Таким чином, зважаючи на те, що дошкільне виховання визначено першою вихідною ланкою освіти, необхідно було створити єдину державну програму (національну) для дошкільних закладів.

У Концепції дошкільного виховання в Україні (1993) уміщено тогочасні погляди на дошкільне виховання. Цю концепцію було створено на замовлення Міністерства освіти, у ній викладено систему завдань, методів, засобів дошкільного виховання, що базуються на демократизмі, гуманізмі, пріоритеті національної культури й загальнолюдських цінностей. Основною метою дошкільного виховання визначено формування основ духовності особистості в період найбільшої емоційної чутливості дитини. Саме з цієї концепції почалося обговорення питань, пов'язаних з оновленням змісту дошкільної освіти, з розробкою нових педагогічних технологій та впровадженням нових методів і форм роботи.

Стандартом дошкільної освіти в 1998 році було затверджено «Базовий компонент дошкільної освіти» (БКДО). Він визначав «обов'язковий мінімум змісту основних освітніх програм, обсяг навантаження, вимоги до рівня розвиненості, вихованості та навченості дитини семи (шести) років, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті» («Базовий компонент дошкільної освіти», 1998, с. 13). У ньому визначено необхідний дитині ступінь компетентності для нормального функціонування в довколишньому середовищі: особистісні властивості, потреби та здібності, елементарні теоретичні уявлення та життєво важливі практичні уміння тощо. Компетентна дитина буде придатна до життя, зможе орієнтуватись у новому, адекватно реагувати на явища, події, людей та зреалізує свій потенціал і здібності. Зміст БКДО та способи його реалізації враховують три позиції: базисні характеристики особистості, якісні новоутворення та вікову сензитивність.

У БКДО знаходимо деякі рекомендації щодо організації групової діяльності дошкільників, встановлено норми, які узгоджують інтереси кожної

дитини й потреби суспільства освіченої особистості для її подальшого становлення.

У жовтні 1999 р. відбулось засідання розширеної Колегії Міністерства освіти України «Про початок 1999-2000 навчального року в закладах освіти в Україні». Наближення нового століття стимулювало вчених-теоретиків (В. Кремінь, І. Зязюн), державних діячів (В. Довженко, С. Ніколаєнко, В. Пустовойтенко), законодавців (Ю. Богуцький, О. Яременко) до створення концептуальних документів щодо розвитку освіти у XXI ст. Їхня позиція була такою: зберегти кращі традиції та здобутки вітчизняної системи освіти й употужнити темпи її трансформації з урахуванням позитивних тенденцій міжнародного досвіду. Адже освітянам стали відомі матеріали, які в 90-х роках XX ст. були напрацьовані у ФРН, США, Англії, Японії та інших демократичних країнах.

Основними напрямами демократизації освіти було визначено: усвідомлення пріоритетності освіти, досягнення якості масової освіти (освіти для всіх), неперервність освіти як обов'язкова умова поступу суспільства (також підтримка неформальної, дистанційної освіти), гуманістичні цінності освіти, виділення базового ядра змісту освіти, потреба в нових педагогічних технологіях, акцент на активності й саморозвитку дітей. Ці ідеї дедалі глибше утверджуються в світовому товаристві, вони дістали розвиток й у процесі реформування національної системи освіти України.

Організація групової діяльності дітей задекларована в більшості чинних на той час програмах навчання і виховання дітей дошкільного віку, які були схвалені до впровадження в навчально-виховний процес закладів освіти України. Саме вони визначали зміст групової діяльності.

У період від народження до семи років закладається фундамент для набуття в майбутньому будь-яких спеціальних знань, умінь і навичок, засвоєння різних видів діяльності. У цьому аспекті особливого значення набував БКДО, оновлення змісту, форм і методів дошкільного виховання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, розробка

державних і авторських програм, які б сприяли реалізації творчих здібностей кожної дитини.

Саме це спонукало українських вчених до створення в 1991-2000 роках альтернативних програм виховання та навчання дітей дошкільного віку, з урахуванням принципів демократизації та гуманізації освітнього процесу («Малятко», 1991; «Дитина», 1993; «Малятко», 1999).

У 1991 р. створено першу національну програму виховання дітей дошкільного віку «Малятко», рекомендовану колегією Міністерства освіти України до впровадження в освітній процес. Авторами програми «Малятко» були науковці Інституту педагогіки, Інституту психології Академії педагогічних наук України, педагогічних університетів України. Цю програму затверджено колегією Міністерства освіти України в 1991 р., друге видання – 1999 р. У ній визначено основні завдання та зміст виховання і навчання дітей віком від двох до семи років за принципами демократизації педагогічного процесу, гуманізації змісту та методів навчання і виховання дітей у дошкільному закладі («Малятко», 1991).

Протягом восьми років програма була апробована в дошкільних навчальних закладах. Педагоги отримали змогу врахувати не тільки вікові особливості дітей, а й рівень розвитку кожного з них для того, щоб раціонально розподіляти навчальний матеріал. У розділі «Гра» вказано, що ігри є невід'ємною складовою освітньої діяльності дошкільників («Малятко», 1991). З дітьми дошкільного віку необхідно використовувати спільні ігри. Такі ігри є різновидом комунікативної взаємодії малюків, характерною потребою якої є співпраця та визнання партнера. А звідси випливає, що групова діяльність офіційно визначається провідною формою виховання дошкільників.

Як свідчать публікації в педагогічних періодичних джерелах того часу (Бовтрук, 1997; Бурова, 1996; Бурова, 1999; Долинна, 1999; Дубина, 1995; Дуброва, 1995; Гончаренко, 1999; Гурковська, 1999; Кот, 1998; Лобас, 1996; Ломанова, 1992; Мілашевич, 1995; Мухоморіна, 1999), реалізація навчальних

завдань програми якнайкраще відбулася саме під час застосування ігрових форм роботи.

У цей період працівники дошкільних закладів мали кілька альтернативних програм виховання і навчання дітей дошкільного віку. Певний інтерес у практиків викликала програма «Перші кроки», створена під егідою фонду «Відкрите суспільство» Д. Сороса. Ця програма була впроваджена в 17 країнах світу (Албанія, Білорусь, Болгарія, Киргизстан, Литва, Македонія, Молдова, Росія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Чехія, Хорватія, Естонія, Югославія) з грудня 1993 року.

Програма ґрунтується на кращих світових традиціях дошкільного виховання. Її створенням та впровадженням займалися науковці Джорджтаунського й Нью-йоркського університетів, університетів штатів Північна Кароліна, Канзас, Вісконсин, Державного Портландського університету, Національної асоціації з питань освіти дітей молодшого віку та інших. У межах експерименту було передбачено поєднання чинних програм дошкільного виховання кожної країни-учасниці, її культурних традицій, надбань в освітній галузі із запропонованим проєктом «Перші кроки».

У нашій країні, яка приєдналася до впровадження програми всебічного розвитку дитини «Перші кроки» МФ «Відродження» з 1994 р., експеримент було проведено в 10 дошкільних закладах міст Києва, Львова, Одеси, Полтави, Керчі, Славутича і смт. Бучі, що на Київщині.

Мета цього експерименту – апробація альтернативного підходу до питань виховання і розвитку дошкільнят, їхньої соціалізації в суспільстві. Керівництво впровадженням програми та її науково-методичне забезпечення було покладено на наглядову раду, до складу якої увійшли провідні науковці галузі дошкільної педагогіки і психології, медики, представники відповідних управлінських структур.

Програма «Перші кроки» знайшла прихильників в Україні завдяки ідеї гуманізації педагогічного процесу, яка є провідною в організації виховання і навчання в українських дитячих садках. Такий підхід передбачає, насамперед,

повагу до особистості дитини, визначення її унікальності, схвалення, заохочення, свободу вибору. Програма передбачає розвиток характеру в дітей: вміння сприймати зміни та впливати на них, робити свідомий вибір, розв'язувати складні проблеми. Вихователь має виявляти обдарованість та здібності вихованців, створювати умови для їх реалізації, розвивати увагу малят, кмітливість, винахідливість, навчати пов'язувати свою діяльність з інтересами колективу.

Ми погоджуємося з думкою, що дитина є центром освітнього процесу, для неї створюють індивідуальну програму розвитку. Адже кожен вихованець унікальний і неповторний, має свої індивідуальні особливості темпераменту, характеру, свій метод пізнання, стиль, темп сприймання, власні оригінальні потреби, інтереси, ціннісні орієнтації. Вимоги саме цієї програми враховують рівень розвитку конкретної дитини, що сприяє формуванню позитивної самооцінки, здатності сприймати нові ідеї та втілювати їх у своїй діяльності. Самооцінка, у свою чергу, сприяє самоактуалізації дитини й допомагає їй досягти успіхів у навчанні, а відтак – у житті.

Оскільки програма «Перші кроки» передбачає реалізацію принципу відповідності навчання розвиткові кожної конкретної дитини, результатом є зміни в самій дитині, а вже потім обсяг засвоєних знань, умінь і навичок, важливу роль у цих процесах відіграє самонавчання.

Програма «Перші кроки» не передбачає обов'язкових фронтальних занять з усіма дітьми. Дошкільники засвоюють певні знання та навички й пізнають світ, граючись невеликими групами. Невимушена, доброзичлива атмосфера сприяє розвиткові допитливості, цікавості, цілеспрямованості, творчості. Роль педагога – допомогти вихованцям виконати певне завдання, розібратися в незрозумілому, подолати невпевненість, боязкість, згуртуватись у колективі.

У 1993 р. авторським колективом Київського міжрегіонального інституту вдосконалення вчителів із залученням провідних фахівців дошкільної і початкової ланок освіти під керівництвом доктора психологічних

наук, професора О. Кононко була створена програма для дітей дошкільного віку «Дитина». До складу творчої групи увійшли провідні науковці в галузі дошкільної і початкової освіти, досвідчені практики, управлінці (Н. Бібік, М. Вашуленко, Е. Вільчковський, О. Проскура, О. Хорошковська та ін.). Програма була розроблена відповідно до наказу МОН України «Про розробку програмно-методичного забезпечення Базового компонента дошкільної освіти» від 22.09. 1999 р. № 44/7. Укладачі програми зауважували, що саме в дошкільному віці починає формуватися особистість творча, здібна, відповідальна або пасивна.

На думку розробників програми, дошкільне дитинство – це самоціннісний період життя особистості; етап підготовки вихованця до навчання в школі; етап, важливий для формування передумов та основних рис особистості, які визначатимуть її спрямованість, поведінку й діяльність протягом усього життя.

Зміст програми засновується на принципах («Дитина», 1993):

− гуманізація виховного процесу. Вихователь орієнтується на вікових та індивідуальних особливостях особистості дитини, підтримує її пізнавальну активність, корегує негативні прояви;

− узгодження колективних та індивідуальних форм і методів роботи з дітьми в усіх вікових групах. Педагог принципово збільшує питому вагу індивідуальної роботи;

− опиратися на здобутки психологічної науки, надаючи переваги таким видам діяльності: спілкування з дорослими, маніпуляції із предметами, гра, заняття (керовані вихователем та самостійні (творчі, за вибором дітей);

− створення сприятливих умов для формування творчої особистості дошкільника. Вихователь використовує переважно продуктивні (творчі, дослідницькі) методи організації індивідуальної та колективної діяльності дітей. В усіх розділах програми передбачено розвиток пізнавальної активності дітей, що є основним фактором формування творчої особистості в дошкільні роки;

– забезпечення інтеграції, системності, комплексності при визначенні змісту розділів програми та в процесі планування і здійснення виховної роботи (с. 4).

Отже, у цій програмі декларується необхідність застосування в освітній діяльності творчих і дослідницьких методів, розвиток пізнавальної активності дітей у процесі колективних й індивідуальних форм, що і є основою групової роботи як виду організації діяльності дошкільників.

Після видання в 1998 р. проєкту «Базового компонента дошкільної освіти в Україні» (БКДО), авторський колектив програми «Малятко» (1999) доопрацював її зміст відповідно до основних положень БКДО. Визначено обсяг та зміст знань, умінь і навичок, засвоєння яких забезпечить основу розвитку та життєдіяльності дитини дошкільного віку. У змісті розробники врахували багаторічний досвід вітчизняної та світової психологічної і педагогічної науки. Знання та вміння визначено обов'язковим компонентом процесу формування індивіда, а ставлення до себе та довколишнього світу – кінцевим його продуктом. Компетентність дошкільника виявлятиметься в емоційно-чуттєвій сфері, судженнях та поведінці дитини.

Зміст програми орієнтував вихователів на те, чого має досягти дитина у відповідний сензитивний період розвитку. Завданням виховних технологій є всебічний гармонійний розвиток вихованців. Програма відповідає принципам науковості, доступності, послідовності викладу матеріалів, його систематичності, ускладнення відповідно до зростання вікових можливостей дітей.

У Конституції України визначено, що найвищою цінністю людини є її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Автори програми намагалися реалізувати це в змісті, систематизувавши розділи за усталеними правилами в практиці дошкільного виховання. У структурі розділів чітко виділені завдання виховання та основні результати освітньої роботи.

Доопрацьована програма виховання дітей дошкільного віку «Малятко» 1999 р. стала новим етапом розвитку змісту дошкільної освіти. Так, розробкою

стандарту дошкільної освіти й оновленим змістом програми «Малятко» завершується становлення змісту дошкільної освіти періоду із середини 50-х рр. ХХ століття до 2000 р. Ці документи є результатом виконання «Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття)».

Реформування дошкільної освіти частково було реалізовано через оновлення змісту навчально-виховної роботи в дошкільних закладах. Науковці розробили низку програм (найбільш відомі: «Малятко», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки»), де актуалізовано групову роботу як вид діяльності дітей дошкільного віку.

Отже, провідними особливостями першого періоду розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України вважаємо:

− гнучке реагування на нові суспільні запити;

− скорочення мережі дошкільних навчальних закладів;

− упровадження принципів динамізму й варіативності організаційних форм виховання дошкільників;

− започаткування реформ у галузі дошкільної освіти, що сприяло першим демократичним перетворенням, було закріплено у відповідних освітніх нормативних документах;

− розширення змісту й урізноманітнення форм занять з використанням групової діяльності дітей за рахунок національно-патріотичної, етнографічної, валеологічної тематики, що знайшла відображення в програмах;

− відхід від ідей колективного виховання дитини, рефлексія досвіду організації групової діяльності зарубіжних науковців українськими освітянами, упровадження особистісно-орієнтованого підходу до виховання дітей;

− педагогічне керівництво груповою діяльністю дітей характеризується розмиванням авторитарної ролі вихователя як єдиного транслятора групових норм і правил для проведення спільної роботи;

– періодично в процесі групової діяльності педагог замінює лідера, визначає стратегію і тактику дії, але поступово передає цю роль комусь із дітей.

Другий період (2001-2011 рр.) – це нова стадія розвитку вітчизняного дошкілля та удосконалення системи дошкільного виховання. Початок нового століття характеризується загальносвітовою кризою освітніх систем, пов'язаною з невідповідністю змісту, форм, методів навчання і виховання дітей дошкільної та початкової ланки освіти вимогам інформаційного суспільства.

У жовтні 2001 року відбувся 2-й Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, на якому було підведено підсумки виконання програми «Освіта» й констатовано, що вона свої функції виконала. Учасники з'їзду обговорили Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті, яку було прийнято в грудні 2001 р.

У Національній доктрині представлено результати виконання Державної програми «Освіта» (розроблено державний стандарт школи, дошкільної галузі, позашкільної); визначено основні напрями модернізації освіти.

Якісно новий етап у суспільному розвитку означав зміну системи дошкільного виховання в Україні із виховної в освітню, що було відображено в Законі України «Про дошкільну освіту» у 2001 р. Саме цей правовий документ знаменує собою початок другого етапу.

Закон України «Про дошкільну освіту» (2001) розпочав реформування дошкільної освіти в державі й визначив організаційні, правові, методичні та фінансові засади розвитку й функціонування системи дошкільної освіти, пріоритети її змісту. Система дошкільної освіти має базуватися на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду, забезпечувати навчання, розвиток і виховання дитини, сприяти формуванню в неї загальнолюдських цінностей.

Цей закон утверджує правомірність демократичних процесів, які відбуваються в державі, через створення нових громадських вимог до

дошкільної ланки освіти як основи становлення соціокультурної особистості («Закон України «Про дошкільну освіту», 2001).

У Законі України «Про дошкільну освіту» (2001) визначено принципи державної політики в галузі дошкільної освіти:

– гуманізація дошкільної освіти – утверджувати дитину як найвищу цінність суспільства;

– підтримувати та захищати пріоритет виховної функції сім'ї;

– дошкільна освіта має бути загальнодоступною та варіативною;

– усебічний розвиток особистості повинен будуватися на національних та загальнолюдських цінностях;

– система дошкільної освіти повинна відповідати особливостям розвитку дитини дошкільного віку.

Виходячи зі змісту цитованого тексту закону, можемо стверджувати, що саме в цей період групова діяльність дітей у закладах дошкільної освіти стає провідною умовою виховання особистості. Підтвердження цього факту знаходимо в потужному масиві наукових публікацій та методичних розробок (Бурова, 2001; Глухова, 2002; Кузьменко, 2001; Макарова, 2001). Це, зокрема, свідчить про те, що в цей період активізується вивчення міжособистісної взаємодії усередині дитячих колективів, формування навичок спільної діяльності дітей – ігрової, пізнавальної, творчої.

З моменту введення в дію Закону України «Про дошкільну освіту» забезпечено надійне правове підґрунтя функціонування системи дошкільної освіти. Таким чином, Закон України «Про дошкільну освіту» став першим правовим документом, яким регламентовано практично всі аспекти функціонування системи дошкільної освіти.

Міністр освіти України В. Кремінь (2002) у своїй доповіді наголосив, що на початку XXI століття система освіти України вступила на шлях динамічної модернізації, яка спрямована на осучаснення діяльності всіх ланок освіти з метою найповнішого задоволення потреб громадян країни, розвитку нації, держави, її економіки та інших сфер суспільного життя. На думку міністра,

пріоритетними завданнями дошкільної освіти як першої самоцінної ланки в системі освіти України є «забезпечення фізичного, психічного й духовного здоров'я дитини, розвитку її особистості відповідно до національних і загальнолюдських цінностей, розвиток творчих здібностей, набуття соціального досвіду» (Кремінь, 2002, с. 4).

У досліджуваний період було ухвалено наступні законодавчо-нормативні документи, розроблено відповідне методичне забезпечення:

– закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р. №2628-III;

– закон України «Про охорону дитинства» від 2001 р. № 30»;

– Національна доктрина розвитку освіти від 17.04.2002 р.;

– інструктивно-методичний лист МОН України «Про планування освітньо-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі» від 01.10.2002 № 31/9-434;

– закон України «Про мови» від 06.03.2003 р.;

– Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні від 2003 р.;

– лист Міністерства освіти і науки України «Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи в дошкільному навчальному закладі» від 02.08.2004 № 1/9-438;

– наказ МОН України «Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах України» від 02.08. 2005 № 458;

– інструктивно-методичний лист МОН України «Підбір і використання іграшок для дітей раннього віку в дошкільних навчальних закладах» від 17.03.2006 №1/9/153.

Як бачимо з детального аналізу названих документів, зміст дошкільної освіти починає все більше орієнтуватися на цінності й інтереси дитини з урахуванням її вікових можливостей. Упровадження особистісно-орієнтованої моделі освіти не означало вилучення з розкладу занять групових видів роботи як організованої форми діяльності дітей дошкільного віку. Зміни пов'язані з

гуманізацією їх змісту, демократизацією характеру спілкування тощо. Традиційна мета занять визначала навчання з метою передачі знань і вмінь з того чи іншого предмета (мови, математики тощо). Тепер же мета стає більш глобальною – допомагати дитині в опануванні складної науки життя, набутті компетентності в різних його сферах.

У коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні (2002) зауважено, що організація групової діяльності з регламентованим часом та наближена до шкільної моделі має перетворитися на добровільну організацію дітей задля спільної справи. Їхнє об'єднання відбувається на певний час без позбавлення дошкільників права на вільний вибір, пересування, час завершення і перехід до іншого виду діяльності. Об'єднання дітей має відбуватися або аргументованою вимогою педагога-вихователя, або за добровільним вибором дітей. Діти дошкільного віку в спільній діяльності вправляються в умінні спілкуватися і з тим, з ким більше проводять часу, хто приємніший, і з тим, з ким зводять обставини.

У квітні 2006 р. в ході зустрічі працівників дошкільних навчальних закладів м. Києва з міністром освіти і науки України С. Ніколаєнком було окреслено пріоритетні напрями розвитку освіти і науки в країні:

− доступна якісна освіта;

− виховання духовності;

− демократизація освіти;

− соціальний захист учасників навчально-виховного процесу;

− інноваційний розвиток.

Усі ці напрями відображені в розробленій «Концепції державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2010 р.».

У методичному листі МОН України від 06.06.2005 № 9/1-306 зазначено, що зміст навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі, визначений Базовим компонентом дошкільної освіти, повинен бути реалізований згідно з програмами розвитку, навчання, виховання дітей «Дитина в дошкільні роки», «Зернятко», які рекомендовані Міністерством

освіти і науки України. Передбачено можливість одночасного використання варіативних програм, визначених Переліком програм, підручників, навчальних посібників, рекомендованих МОН для використання в дошкільних навчальних закладах. Основними формами організації роботи дітей у цей період були: заняття (спеціально організована навчальна діяльність), ігри, самостійна діяльність дітей (художня, рухова, мовленнєва, ігрова, трудова, дослідницька та ін.), індивідуальна робота, спостереження, екскурсії, походи тощо.

Основною формою організованої навчальної діяльності дітей дошкільного віку стали заняття з різних розділів програми. Організовуючи навчальну діяльність, вихователі систематично використовували завдання теорії розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ), проблемно-пошукові ситуації, об'єднуючи дітей у підгрупи або групи для продуктивного освітнього процесу. На цьому етапі стратегіями педагогічного керівництва груповою діяльністю дітей стають переважно діалогічні, спрямовані на побудову дружніх взаємин у групі для досягнення спільного результату.

У доповіді Міжнародної комісії з освіти XXI століття «Освіта – приховані скарби» керівник освітніх програм ЮНЕСКО Жак Делор визначив чотири ключові «можу» й «повинен», які обумовлюють освіту кожної сучасної людини. Наведемо їх перелік: навчитися пізнавати, навчитися діяти, навчитися жити разом, навчитися жити, зберігаючи психічне та фізичне здоров'я. Цю ідею було втілено в Базовому компоненті стосовно дітей дошкільного віку. У цей період активно впроваджували програми дошкільної освіти («Дитина», 2003; «Дитина в дошкільні роки», 2004; «Я у Світі», 2008; «Дитина в дошкільні роки», 2010).

У 2003 році з метою осучаснення змісту дошкільної освіти колектив науковців під керівництвом О. Проскури, Л. Кочиної, В. Кузьменко підготував новий варіант програми виховання і навчання дітей від 3 до 7 років «Дитина» (2003). Унесені в програму доповнення відповідають вимогам БКДО.

З огляду на важливість дошкільного дитинства в становленні особистості в програмі розширено зміст завдань вихователів ДНЗ:

– виробляти навички здорового способу життя, закладати основи валеологічного орієнтування;

– створювати в дошкільному закладі та в сім'ї умови для засвоєння дітьми морально-етичних норм та способів розв'язування конфліктів і попередження ускладнень;

– забезпечувати умови для виховання в дітей почуття гордості й відповідальності за духовні та культурні надбання свого народу, поваги й толерантності, дружнього ставлення до інших народів, їх традицій, культури.

Такі трансформації змісту безпосередньо вплинули на характер групової діяльності дітей:

– педагогічне регулювання груповою діяльністю відбувається у формі партнерської суб'єкт-суб'єктної взаємодії «вихователь – дитина», «дитина – дитина»;

– вихователь як суб'єкт групової діяльності стає водночас взірцем для наслідування, транслюючи дітям ідеї здорового способу життя, моделі ефективної комунікації, алгоритми розв'язання і попередження міжособистісних конфліктів, правила дотримання морально-етичних норм;

– зміст групової діяльності збагачується різноманітними темами й сюжетами;

– провідними методами і прийомами виховання дітей у груповій діяльності стають бесіди (групова, колективна), приклад, привчання, створення виховних ситуацій, рольова гра тощо;

– провідні форми реалізації групової діяльності в досліджуваному періоді – парна робота, робота в підгрупах, малих групах.

Співробітники Запорізького обласного інституту вдосконалення вчителів (науковий керівник – професор К. Крутій) уклали програму «Дитина в дошкільні роки» (2004 р.). Документ зорієнтований на цінності та інтереси дитини, врахування вікових можливостей, на збереження дитячої субкультури, на збагачення, ампліфікацію дитячого розвитку, взаємозв'язок усіх сторін життя вихованця.

Метою програми є забезпечення повноцінного фізичного, соціального, пізнавального та естетичного розвитку особистості дошкільника; полегшення входження дитини в широкий світ і розвиток її внутрішніх сил. Пріоритетним завданням розробники програми «Дитина в дошкільні роки» визначають знайомство дитини з наукою життя та формування базисних характеристик.

Отже, проаналізовані програми навчання і виховання дошкільників загалом мали на меті створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості дитини як громадянина України, розвиток цінностей громадянського суспільства.

Удосконалення змісту дошкільної освіти тривало в період реформування освітньої галузі в Україні. Зміни спричинили необхідність централізації та формалізації механізмів для організації і управління освітою. Державотворчі процеси в Україні, скрутне економічне становище в державі наклали відбиток на систему дошкільної освіти.

Отже, визначальними особливостями другого періоду розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України вважаємо:

− визначення провідних принципів групової діяльності дітей – виховання через діяльність, через спільну творчість, навчання в співпраці, навчання через відкриття, принципи зв’язку виховання з життям і працею, виховання в колективі та через колектив, індивідуального підходу, культуровідповідності та ін.;

− інтенсифікація психолого-педагогічних досліджень різних форм організації групової діяльності дітей;

− реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів до навчання, виховання і розвитку дітей;

− забезпечення наступності переходу в змісті дошкільної освіти від дошкілля до початкової школи;

− трансформація форм групової діяльності дітей за рахунок зміни стилю педагогічного керівництва на діалогічний;

– роль педагога лібералізується, часто він стає посередником між учасниками.

Третій період (2012 р. – до нашого часу). Цей період характеризується створенням цілісних компетенцій розвитку дитини в ЗДО; появою нових варіативних програм і БКДО (2012 р., 2021 р.); рефлексією позитивного педагогічного досвіду щодо формування навичок командної роботи й досвіду соціальної взаємодії з раннього віку. Початок періоду пов'язуємо із схваленням Базового компоненту дошкільної освіти України (2012).

Системний погляд на успішне вирішення проблем сучасного українського дошкілля представлено насамперед у БКДО (2012). У його розробці взяли участь відомі українські учені-дослідники дошкільної освіти та педагоги-практики. Дошкільну освіту визнано самостійною системою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання.

Під час організації окремих видів діяльності: ігрової (провідної для дітей дошкільного віку); рухової; природничої; предметної; образотворчої, музичної, театральної, літературної; сенсорно-пізнавальної і математичної; мовленнєвої; соціокультурної та ін. – дитина набуває компетенцій. Вона практично засвоює систему елементарних (доступних) знань про себе та довкілля, моральних цінностей, набуває вмінь доречно застосовувати отриману інформацію. Життєво компетентна дитина дошкільного віку поводиться самостійно й конструктивно в різних життєвих та соціальних ситуаціях («Базовий компонент дошкільної освіти», 2012).

У змісті освітньої лінії «Дитина в соціумі» автори передбачили, що в дошкільному закладі необхідно формувати в дітей навички соціально визнаної поведінки, вміння взаємодіяти з людьми, бути готовим до співчуття та співпереживання іншим. Спілкування з дорослими, які є носіями суспільно-історичного досвіду, викликає в дитини інтерес до розуміння інших, бажання долучатися до спільної діяльності з дорослими та ровесниками. Під час групової діяльності діти об'єднуватимуть свої зусилля з іншими учасниками з

метою досягнення спільного результату, оцінюватимуть власні можливості та навчаться поважати інтереси інших членів групи. Взаємодію з іншими людьми визначено як своєрідний вид входження дитини в цілісну соціальну систему, унаслідок чого формуватиметься уміння узгоджувати власні інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства («Базовий компонент дошкільної освіти України, 2012).

У процесі групової діяльності діти дошкільного віку повинні спілкуватися між собою, намагатися контактувати з дітьми різного віку, налагоджувати з ними позитивну взаємодію, згладжувати конфліктні ситуації. Діти прагнуть і охоче беруть участь у будь-якій спільній справі (грі, продуктивній діяльності, навчальній та ін.), адже завдяки своєму досвіду, певним умінням та знанням підтримують загальну для всіх мету діяльності. Дошкільники прагнуть отримати визнання іншими дітьми, бути бажаними, корисними в спілкуванні, грі тощо. Вони вчаться самостійно встановлювати й підтримувати ділові, партнерські й особисті контакти з іншими дітьми, знають правила поведінки в конфліктних ситуаціях.

Вихованці закладу дошкільної освіти орієнтуються в тому, що в групи об’єднуються на основі особистих симпатій та емоційних взаємин між членами групи. Розуміють, що без спільних цінностей, щирості та відвертості стосунків, довіри, певних поведінкових норм, прихильного ставлення один до одного, існування такого об’єднання неможливе. Дошкільники розуміють, що дружба – це прояв взаємної довіри, відданості, поваги між людьми. Вони усвідомлюють, що дружбою необхідно дорожити, ініціюють дружні стосунки з тими, кому симпатизують та довіряють.

Тому на третьому етапі розвитку групової діяльності в ДНЗ починають домінувати такі форми роботи, що сприяють розвиткові творчого потенціалу дитини, а також специфічних видів діяльності, які є фундаментальними для дошкільного дитинства.

Базовий компонент дошкільної освіти (оновлений варіант) розрахований на весь період дошкільного дитинства, у ньому передбачено сформованість

мінімально достатнього та необхідного рівнів освітніх компетенцій дитини перших 6 (7) років життя, що забезпечить її повноцінний психофізичний та особистісний розвиток і психологічну готовність до навчання в школі. За цим нормативним документом зусилля батьків, педагогів, психологів повинні спрямовувати на розвиток й забезпечити готовність дошкільника до взаємодії з однолітками та дорослими, а це, у свою чергу, передбачає розвиток специфічних видів діяльності, які є фундаментальними для дошкільного дитинства.

Прийняття БКДО дало поштовх до створення нових програм дошкільної освіти з урахуванням сучасних обставин, зокрема необхідності розвитку групової діяльності дітей дошкільного віку.

Комплексні програми розроблялися згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти та передбачали систему розвивальних, виховних, навчальних функцій і змістових напрямів організації життєдіяльності в межах вікової компетентності дітей до 6 (7) років («Українське дошкілля», 2012; «Впевнений старт», 2013; «Я у Світі», 2014; «Соняшник», 2014; «Грайлик», 2014; «Світ дитинства», 2015; «Вчимося жити разом», 2016; «Дитина», 2016; «Дитина в дошкільні роки», 2016; «Впевнений старт», 2017; «Українське дошкілля», 2017; «Я у світі», 2019; «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт», 2019; «Маляточко», 2020; «Стежинки у Всесвіт», 2020).

У програмі «Дитина в дошкільні роки» (2016) чітко зазначено, що в межах діяльнісного підходу педагогам потрібно створити умови для того, щоб зробити процес набуття дитиною знань вмотивованим, навчити дитину самостійно ставити перед собою мету та знаходити шляхи, у тому числі й засоби її досягнення, допомагати дитині сформувати вміння контролю та самоконтролю, оцінки та самооцінки. На нашу думку, ці заходи також є передумовою впровадження групової діяльності.

Відповідно до вимог освітньої програми для дітей віком від двох до семи років «Дитина» (2016) процес навчання і виховання має враховувати індивідуальні можливості, здібності й потреби дітей кожного вікового періоду.

Пріоритетними напрямами роботи є розвиток інтересу до пізнання, активності, допитливості дитини, її відкритості до взаємодії і спілкування з навколишнім світом, ініціативності, готовності до співпраці, випробовування себе в колективі.

Освітня програма розвитку «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку (2017) реалізує державну політику в галузі освіти щодо питань особистісного розвитку дитини, враховує стратегічний курс розвитку системи освіти України загалом. Виконання цієї програми передбачає діяльнісний підхід і використання специфічно дитячих видів діяльності (спілкування, гра, образотворча, господарсько-побутова, пізнавально-дослідницька, здоров'язберігальна діяльність). Це забезпечує формування в дошкільників таких умінь: уміння слухати інших; узгоджувати свої дії з діями інших дітей; враховувати інтереси інших; діяти в команді, злагоджено; свідомо обирати партнерів для різних ситуацій взаємодії тощо. А це є ознаки групової діяльності.

У 2019 р. під керівництвом доктора педагогічних наук К. Крутій було розроблено «альтернативну програму формування культури інженерного мислення в дошкільників «STREAM-освіта або Стежинки у Всесвіт». Програмою передбачено забезпечувати розвиток базових (стартових) потенційних компетенцій та особистісних якостей вихованців закладів дошкільної освіти. У результаті будуть сформовані творчі й технічні здібності, продуктивне та критичне мислення дітей; розвиватимуться їхні інтереси, допитливість та пізнавальна мотивація; сформуються пізнавальні дії, первинні уявлення про себе, інших людей тощо.

Упровадження в практику роботи ЗДО названих програм спричинило певні трансформації як у змісті, так і у формах організації групової діяльності дошкільників: зокрема, було розроблено й упроваджено низку педагогічних технологій, спрямованих на розвиток специфічного розвивально-виховного середовища, де реалізація групової взаємодії дітей відкриває можливості для

активного навчання кожної дитини, для прояву її творчості та ініціативи (Малишева Н., 2021).

Отже, визначальними особливостями третього періоду розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України вважаємо:

− педагог – безпосередній учасник взаємодії всіх суб'єктів групової діяльності дітей;

− розширення змісту групової діяльності дітей за рахунок:

а) упровадження інклюзивної освіти й підготовки всіх суб'єктів освітнього процесу до взаємодії з особливими дітьми;

б) широкого впровадження різноманітних освітніх технологій (у тому числі ІКТ, експериментування, STEM-підхід, технологія формування Soft Skills у дітей дошкільного віку) у практику роботи ЗДО;

в) поява платних освітніх послуг і комплектації дитячих навчальних і розвивальних груп за інтересами (іноземна мова, гімнастика, музика тощо);

− поява значного масиву нормативних документів та освітніх програм для ЗДО;

− визначення сучасних стратегій для реформування усієї системи освіти;

− упровадження компетентнісного підходу до освіти дитини;

− залучення членів сім'ї до освітнього процесу в ЗДО.

Трансформації змісту групової діяльності суголосні трансформаціям змісту дошкільної освіти загалом:

− 1991-2000 рр. – наповнюваність змісту групової діяльності пізнавально-історичним, патріотичним, фольклорним матеріалом;

− 2001-2011 рр. – орієнтація дошкільної освіти на підготовку дітей до школи, забезпечення компетентнісного підходу;

− 2012 – наш час – наповнення змісту групової діяльності освітнім матеріалом, спрямованим на розвиток інтелекту, інженерного мислення, критичного мислення, виховання толерантності.

Проаналізовані державні документи та програми, які були прийняті та видані у виділені нами періоди, характеризують розвиток і виховання

дошкільників, а саме зміни, які відбулися в системі дошкільної освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття. Характеристика представлених етапів розвитку системи дошкільної освіти демонструє також безпосередню залежність її змісту від соціально-економічних і політичних чинників, що зумовлено оновленням нормативно-правової бази, суспільним запитом на демократичні перетворення в освіті.

Розвиток групової діяльності дітей у дошкільній педагогіці України (кінець ХХ – початок ХХІ століття), як вдалося дослідити, відбувався за певними етапами, детальному аналізу яких буде присвячено розділ ІІ.

Висновки до першого розділу

У першому розділі описано наукові засади організації групової діяльності дітей дошкільного віку. На основі аналізу широкого кола нормативних та правових документів, енциклопедичних видань, посібників, словників та історико-педагогічних джерел обґрунтовано потребу поглибленого вивчення проблеми організації групової діяльності в закладах дошкільної освіти в часи незалежності України. Джерела історіографії згруповано в документальні, оповідні, масові, історіографічні, науково-навчальні.

У результаті опрацювання вказаних джерел схарактеризовано понятєво-термінологічний апарат дослідження, основу якого складають поняття: «група», «діяльність», «групова діяльність», «спільна діяльність». Також уточнено зміст поняття «групова діяльність», яке ми трактуємо як міжособистісне спілкування дітей, вихователів, вироблення навичок взаємодії і взаємодопомоги, поваги до інших, до суспільства, вміння дотримуватися моральних норм, що є необхідним для становлення особистості дитини й виступає важливим чинником успішного розвитку психічних процесів і моральних якостей.

З метою вивчення особливостей та закономірностей групової діяльності дітей зазначеного періоду нами визначено методологічні підходи – загальнофілософський, загальнонауковий (системний, культурологічний та аксіологічний підходи), конкретнонауковий (історико-порівняльний методи, а також хронологічний і ретроспективний підходи). Дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах науковості, системності, аналізу проблеми (об’єктивність вивчення явищ, єдність теорії та практики, єдність історичного та логічного).

Цілісно представлена історіографія розвитку групової діяльності дітей кінця ХХ – початку ХХІ століття на основі використання емпіричних, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Проаналізовано базові законодавчі документи України з 1991 року по нинішній час в аспекті впровадження елементів групової діяльності: Закон України «Про освіту» (1991 р.), Державну національну програму «Освіта» (Україна XX століття) (1992 р.), «Концепцію національного виховання» (1994 р.), Базовий компонент дошкільної освіти (1998 р.), Закон України «Про дошкільну освіту» (2001 р.), Базовий компонент дошкільної освіти України (2012 р.) .

Виокремлено наступні періоди розвитку групової діяльності у визначений у системі дошкільної освіти (кінець XX ст. – початок XXI ст.):

I період – 1991-2000 рр. – пошук демократичних соціальних орієнтирів (перебудова, розвиток дошкільного виховання та групової діяльності дітей дошкільного віку);

II період – 2001-2011 рр. – концептуальний (створення перспективної моделі дошкільної освіти та впровадження групових форм організації освітнього процесу);

III період – 2012 р. – до нашого часу – середовищно-технологічний (визнання дошкільної освіти першою ланкою суспільної освіти, активне впровадження авторських інтерактивних технологій групової діяльності).

Доведено, що групова форма організації навчання та виховання дітей дошкільного віку мала вагоме історичне підґрунтя. Кожен з періодів розвитку групової діяльності дітей в України (кінець XX – початок XXI ст.) показав, що дошкільна освіта вимагає не лише поліпшення змісту освітнього процесу, але й удосконалення форм роботи, які враховують надбання як вітчизняних, так і зарубіжних освітніх дитячих закладів, специфічну етнопедагогічну культурну спадщину. Ця проблема є достатньо складною та багатогранною, тому в сучасних умовах оновлення і реформування системи освіти набуває особливої актуальності. Разом із позитивними зрушеннями в розв’язанні цієї проблеми спостерігаємо низку недоліків: невпорядкованість і розбіжність у тлумаченні основних понять; ігнорування частиною педагогів можливостей впровадження групової діяльності дошкільників.

Тому проблема використання групової форми організації навчання та виховання дітей дошкільного віку потребує теоретичного та практичного опрацювання.

Основні положення першого розділу висвітлені в публікація автора (Колеснік 2015; Колеснік 2016; Колеснік, 2016; Колеснік, 2018; Колеснік, 2018; Колеснік, 2018; Колеснік, 2019; Колеснік, 2020; Колеснік, 2020).

РОЗДІЛ 2
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

2.1. Обґрунтування загальної теорії групового навчання дітей дошкільного віку періоду 1991-2000 рр.

У результаті аналізу методичних, педагогічних джерел, нормативних документів та освітніх програм, з урахуванням принципів хронології, об'єктивності, послідовності та системності нами були встановлені особливості змісту й організації групової діяльності дітей дошкільного віку в перше десятиліття незалежності України. Реформування усіх державних інституцій та заміна старої ідеологічної системи новою концепцією розвитку громадянського суспільства зумовили нове змістове наповнення освітнього процесу закладів дошкільної освіти.

Національну освіту України як окрему галузь до 1991 р. регламентували центральні державні органи СРСР в авторитарному, директивному режимі. Зрозуміло, що дошкільна освіта України до 1991 р. та в перші роки незалежності перебували під впливом радянської системи державного регулювання.

Наукові джерела засвідчують, що упродовж 1954-1964 рр. політика десталінізації суспільного життя вплинула також і на дошкільні навчальні заклади, зокрема Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в УРСР» (1959 р.), відповідно до якого створювалися дошкільні заклади нового типу – дитячий садок-ясла, а також розпочався процес інтеграції дошкільних закладів різних типів. Ці інновації зумовили зміни в типології закладів дошкільної освіти (Березівська, 2011).

У 1950-1959 рр. розпочався процес уніфікації змісту дошкільного виховання і створення програмно-методичних документів, що відображали

безпосередню залежність всіх видів діяльності дітей дошкільного віку від державної політики та комуністичної ідеології. Уже згаданий тип дошкільного навчального закладу – ясла-садок, забезпечував виховання дитини від народження до 7-ми років. Зміст його діяльності визначала єдина програма виховання дітей раннього і дошкільного віку, розроблена в 1962 р. З цього часу значно зростає кількість дошкільних дитячих установ. Наступними кроками в методичному забезпеченні навчально-виховного процесу дошкільних установ стало прийняття «Програми та методичних настанов виховання дітей у дошкільних закладах» (1975 р.), яку було змінено «Програмою навчання і виховання в дитячому садку» (1986 р.).

На підставі аналізу історико-педагогічних джерел та архівних матеріалів можемо констатувати, що останнє десятиліття радянського періоду позначилося помітним удосконаленням навчально-виховного процесу в дитячих дошкільних установах, що здебільшого зумовлено поширенням прогресивних ідей педагогів-новаторів Радянського Союзу (Ш. Амонашвілі (1991), О. Захаренко (1996), В. Шаталов (1990) та ін.). Вони були активними прихильниками впровадження ідеї співробітництва й партнерства.

Початок 90-х років XX століття ознаменувався як час становлення незалежної України та став початком формування нової демократичної держави, яка потребувала переструктурування всіх галузей життя країни, зокрема й дошкільної освіти. На становлення суспільства означуваного періоду вплинули ряд факторів: законодавчі документи освітньої галузі, державний устрій, ціннісно-ідеологічні орієнтації українського народу. Вони обумовили потребу використання нових підходів до навчання і виховання дітей дошкільного віку з урахуванням їхньої еволюції в процесі реформування дошкільної освіти суверенної України. Такі підходи спричинено конкретно-історичним моментом, способами передачі культурно-історичного досвіду людства, становлення в дітей ціннісних орієнтацій у сучасному соціопросторі.

Зі здобуттям Україною незалежності розпочалося реформування системи організації та змісту освіти дошкільних навчальних закладів. У цей

час розвиток національної науки та школи стає пріоритетним напрямом державної політики, що спрямовується на створення національної системи освіти з новою структурою, змістом, новим осмисленням вітчизняного педагогічного досвіду, його феноменів, подій, персоналій, концепцій – розв'язання проблем національного виховання і національної освіти (Сухомлинська, 2003).

У цей період українська держава переживала складний етап переходу до нових економічних умов, суспільно-історичного ладу, системи ціннісних орієнтацій. Трансформувалися звичні уявлення про людські стосунки, про ставлення особистості до себе, її відповідальність перед собою, державою. Це зумовлювало необхідність виховувати нове покоління, спроможне побудувати відкрите демократичне суспільство, де індивідуальні права й ініціативи будуть поважати й заохочувати так само, як і права та потреби суспільства загалом; рівність так само пошановуватиметься, як і свобода – індивідуальна й колективна; основою відносин між людьми буде повага, довіра й відкритість.

Вимоги, що висував час до організації освітнього процесу закладу дошкільної освіти, знайшли відображення в нормативних документах, які визначали стратегію розвитку дошкільної освіти, а саме: Закон України «Про освіту» (1991 р.), Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) (1993 р.), «Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти» (1996 р.), Базовий компонент дошкільної освіти (1998 р.).

Дошкільна педагогіка періоду перебудови та перших років незалежності перебувала в руслі загальних педагогічних напрямів, однак мала свої особливості, що полягали в специфічному об'єкті вивчення, який дозволяв їй зберігати певну самостійність та не піддаватись впливу освітньої кризи початку 90-х рр. XX ст., спричиненої соціально-економічною катастрофою. Хоча зміст педагогічного процесу в дошкільних навчальних закладах цього часу був суворо регламентований, спостерігалися ознаки ідеологізації, формалізму в оцінці навчально-виховної діяльності (Поніманська, 1997).

На початку 90-х рр. ХХ ст. у системі дошкільної освіти відбулися значні зміни: скорочено загальну кількість дошкільних закладів, створено нові типи установ, розроблено альтернативні програми виховання дітей. Провідною концептуальною ідеєю виховання дітей у дошкільних навчальних закладах на початку 90-х рр. стала педагогіка співробітництва як прагнення вихователя бути однодумцем з дитиною. Це були відголоски славнозвісного «Маніфесту педагогіки співпраці», розробленого радянськими вчителями-новаторами 1986 року. Утім, як відзначає Т. Поніманська (1997), кожен педагог на власний розсуд втілював ідеї співпраці, що спонукали до співтворчості з дитиною в навчально-виховному процесі, орієнтувала на цілісний розвиток особистості вихованця, на прийняття його таким, яким він є, на формування його як вільної, розвинутої та освіченої особистості.

Саме в цей час розпочато створення науково-методичного забезпечення освітнього процесу дитячих садків відповідно до нових суспільних умов. В освітньому процесі ДНЗ починає домінувати особистісно-орієнтований підхід, вихователі звертають особливу увагу на розвиток духовності дитини як визначального компонента в структурі особистості, на роботу з обдарованими дітьми.

Варто зазначити, що економічні та соціокультурні трансформації 90-х рр. ХХ ст. заклали ідейні основи якісно нового підходу до організації групової діяльності дітей, які зможуть у майбутньому забезпечити соціальну справедливість, проявляти власні ціннісні орієнтації, відстоювати свої переконання, власну позицію, регулювати взаємовідносини між людьми та їхню соціальну поведінку.

90-ті рр. позначені виникненням соціальних, науково-методичних, організаційно-педагогічних, матеріально-технічних та естетичних передумов функціонування дошкільних закладів різних типів. Тому міжнародний досвід становлення дошкільного виховання, а також знання історії розвитку закладів соціального виховання дітей в Україні творчо використовувалися в умовах розбудови національної системи освіти зазначеного періоду («Дошкілля у

світі», 1996). Зміст роботи українських дитячих садків мав національну сутність, обстоював ідею вільного виховання, індивідуально-диференційоване навчання, забезпечував повноцінний розвиток особистості. Про це свідчать звіти за результатами перевірок роботи дитячих садків 1992-1995 років, «Показники розвитку дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти за 1998 рік» (1998).

У цей час активізуються компаративні дослідження в педагогіці: можливість подорожувати і знайомитися з освітніми практиками та досвідом інших країн спонукають українських науковців до порівняння методик, змісту навчання, практики роботи вітчизняних закладів освіти із зарубіжними. Про це дізнаємося зі значного масиву науково-методичних публікацій, книг, дисертаційних досліджень, що вийшли в світ у 1990-х роках. Адаптація досвіду зарубіжних колег до вітчизняних освітніх реалій стає ще одним прогресивним кроком української дошкільної педагогіки до створення власної оригінальної концепції розвитку дитини в дошкіллі.

Наприклад, у Японії основною метою дошкільного виховання є підготовка дітей до школи. У поняття «підготовка до школи» закладено психологічну адаптацію дітей до процесу навчання як форми колективної взаємодії. В Україні ж дітей навчали правил поведінки та прийомів спілкування в процесі спільної роботи («Дошкілля у світі», 1996).

На розвиток концепції дошкільного виховання в США істотно вплинули ідеї італійського педагога Марії Монтессорі, що виникли на початку XX ст. У приватних дошкільних закладах процес навчання мав індивідуальний характер, групові заняття практично були відсутні. А в традиційних садках Америки виховний процес був суворо регламентований, навчання здійснювалося з використанням групових та індивідуальних форм, суттєвого значення надавали спільним іграм («Дошкілля у світі», 1996).

Нова парадигма дошкільного виховання в Україні цього періоду, що передбачала повноцінний розвиток дитячої особистості з перших років життя, потребувала переосмислення теорії та практики організації групової

діяльності в освітньо-виховному процесі, зокрема в аспекті ідей індивідуального підходу та дитиноцентризму в освіті, що починав поширюватися у середині 1990-х років. Ця проблема давно стала пріоритетною в психолого-педагогічних дослідженнях, зорієнтованих на реалізацію відомої заповіді К. Ушинського: «Виховуючи всіх, варто виховувати кожного» (Ушинский, 1982).

Дослідниця Г. Цукерман (1990) уважає, що найгармонійнішою формою організації освітнього процесу з дошкільниками є робота в єдиній невеликій групі. Між дітьми існує справжня (реальна) співпраця, узгодженість зусиль та вмінь, взаємодопомога, взаємоконтроль, взаємооцінювання.

Необхідна умова нормального психічного розвитку дитини – партнерські стосунки з однолітками. На думку Г. Цукерман (1990), «…об'єднуючи дітей, ми даємо їм ґрунт, на якому виростуть спокійне самовираження дитини, почуття власної гідності, що можливі тільки серед рівно гідних» (с. 42). Дослідниця наголошує, що в стосунках дитини й дорослого розподіл функцій неминучий, адже вихователю необхідно поставити мету, контролювати й оцінювати дії дитини. Якщо організувати партнерські стосунки з однолітками в рівноправному співробітництві, то дитина набуватиме досвіду контрольно-оцінних дій і висловлювань.

У своїх наукових дослідженнях О. Кононко (1998) наголошує, що групова діяльність позитивно впливає на активізацію і результативність навчання дітей старшого дошкільного віку, формування в них гуманного ставлення до людей, уміння відстоювати свої погляди, самостійності, упевненості в собі тощо. Досліджувана форма роботи створює певні умови для формування позитивної мотивації дитини в результаті підтримки позитивного клімату групи.

Розвиток дошкільної освіти в Україні в 1990-2000-х рр. XX ст. характеризувався гнучким реагуванням на нові суспільні запити, початком реформ у галузі дошкільної освіти, що сприяли першим демократичним перетворенням, відходом від ідей колективного виховання дитини, рефлексією

досвіду групової діяльності зарубіжних науковців українськими освітянами, упровадженням особистісно-орієнтованого підходу до виховання дітей; педагогічне керівництво груповою діяльністю дітей характеризується розмиванням авторитарної ролі вихователя як єдиного транслятора групових норм і правил для проведення спільної роботи.

У цей час активно розроблялися засади науково-методичного забезпечення педагогічного процесу в дитячому садку відповідно до нових умов; упроваджувався особистісно-орієнтований підхід до навчання і виховання дошкільників, створювалися і апробувалися інноваційні форми роботи з обдарованими дітьми; було досліджено педагогічні умови повноцінного фізичного та психічного розвитку дитини в дошкільні роки.

Особливу роль у зазначений період у розвитку особистості дошкільника відіграє індивідуальна та колективна діяльність. Оскільки в процесі будь-якої діяльності не можна нав’язувати дітям партнерів, а давати їм можливість вибору. Досить поширеним явищем у практиці досліджуваного періоду стала така організація роботи, коли на одному занятті поєднуються індивідуальна, групова та колективна форми (об’єднання дітей у двійки, трійки тощо) (Бурова, Лобас, 1996).

Проаналізувавши значний масив публікацій у педагогічній періодиці того часу, ми дійшли висновку, що організація групової діяльності дошкільників у цей період збагачується за рахунок розширення змісту й тематики занять та прийомів керівництва поведінкою вихованців (Буркова, 1993; Бурова, Лобас, 1996; Дзигель, 1991; Тютюнников, 1994).

У 90-х рр. XX ст. педагоги активно використовували такі прийоми роботи: розповіді для поповнення знань дітей про довколишній світ; елементи ігрової діяльності; конструювання з будівельного матеріалу, виготовлення іграшок. У процесі такої діяльності, реалізованої з групою дітей, вихователь здійснює керівництво самостійною грою кожної дитини й колективом загалом. Для розвитку гри як самостійного виду діяльності, починаючи з її перших етапів, важливо формувати в дітей вміння отримувати від дорослого ігрові

завдання, ставити й самому вирішувати їх з поетапним ускладненням методів та способів.

Опанувавши за допомогою дорослих основні способи дій, характерні види роботи, діти використовують їх в інших умовах. Наприклад, у групових кімнатах та на ділянках зусилля вихователів спрямовано на раціональний розподіл ігрового матеріалу для занять різноманітною діяльністю, у якій діти могли б взаємодіяти між собою.

Для здійснення диференційованого підходу в навчанні й вихованні дітей доцільно об'єднувати дитячий колектив у групи за рівнем розвитку або за принципом «слабкі – сильні», щоб навчити дітей взаємодопомоги, взаємоконтролю, співпраці.

Політика держави щодо розвитку й наповнення змісту дошкільної освіти цього періоду, окреслена у Стратегії побудови Базового компонента дошкільної освіти, відповідала положенням Міжнародної конвенції про права дитини й була спрямована на реалізацію Закону України «Про освіту», Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття).

В основу Базового компонента дошкільної освіти (1999) покладено якість розвитку, вихованості та навченості дитини протягом перших семи років життя. Згідно з положеннями документа визначено обов'язкові результати навчання та виховання, встановлено відповідність різнобічного розвитку особистості на момент закінчення перебування її в дошкільному закладі за змістовими лініями.

Так, у змістовій лінії «Соціальне Я» визначено, що діти дошкільного віку повинні вміти обмінюватися інформацією, вислуховувати, не перебиваючи іншого, брати повідомлене до уваги, налагоджувати спільну взаємодію. Саме в цей період вихователі використовують різні форми групової діяльності: ігрову, трудову, продуктивну, побутову, комунікативну тощо, у яких дитина застосовує етикооцінні засоби спілкування.

Регулюючи спільну діяльність, дошкільник прагне уникнути конфліктів, налагодити стосунки, дійти згоди, порозумітись; виявляє цікавість до

готовності партнера спілкуватись, уникати докорів, образ, не нав'язувати власної думки, розробляти спільні варіанти рішення задачі. Дитина порівнює пропозиції партнера з власними, керується доцільністю, не вдається до симуляції незгоди, свідомої дезінформації партнера, обґрунтування «правильності» помилкових варіантів рішення, відхилення правильних пропозицій партнера («Базовий компонент дошкільної освіти», с. 45).

У завданнях змістової лінії «Світ гри» зазначено, що діти дошкільного віку повинні вміти гратися не лише наодинці, але взаємодіяти в мікро- та макро-ігрових групах, об'єднуючись на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань. Дотримуючись рольових способів поведінки, норм та етики спілкування, вступати в рольову взаємодію з іншими персонажами чи учасниками гри («Базовий компонент дошкільної освіти», с. 17).

Дошкільник має набути навички групової взаємодії: «відрізняє гру удвох від гри групою, знає переваги кожної; розуміє, що за бажанням може вийти з групової гри; може керуватися не лише особистими, але й груповими інтересами; розуміє, що в спільній діяльності кожний у чомусь себе обмежує, усвідомлює своє право домагатись дотримання виправданих вимог. Дитина прагне посісти в групі однолітків певне місце, бути визнаною, відчувати повагу та симпатію» («Базовий компонент дошкільної освіти», с. 44).

Одним із видів ігор дітей цього віку є сюжетно-рольові. У молодшому віці в такій грі використовують нескладний сюжет. Дитина прагне визначити для себе роль, може на деякий час захопитися нею, але невдовзі забуває про це та переходить до іншої ролі, часто невиправдано змінюючи весь сюжет гри. Тому важливою стає роль вихователя. Головний прийом – спільна гра педагога та дітей. Педагог в ігровій ситуації показує дії з іграшками. Добре знаючи характер дітей, вихователь може заохотити спільні дії з іграшкою, взявши на себе головну роль, розподіляючи ролі дітей, об'єднуючи їх для спільної гри.

Робота з планування та керівництва спільною грою дітей передбачає поетапне ускладнення самостійної гри дітей із сюжетно-образними іграшками. Це необхідна умова для організації педагогічного процесу, адже від професійної інтуїції залежить рівень майстерності вихователя. Варто планувати систему педагогічних заходів, а не сюжетну лінію гри, оскільки це обмежує дії дітей, гальмує розвиток їхньої самостійності та ініціативності. Уявлення і знання вихованців про життя, отримані з різних джерел, визначають зміст ігрових задач, тему сюжету. Від умілого ускладнення способів і засобів вирішення ігрових завдань залежить формування гри та перебіг її сюжету. Збагачення знань дітей передбачено на заняттях та під час спеціальних спостережень, які також мають організовуватися в групі. Отримані знання і враження надалі необхідно враховувати в плануванні виховної роботи та керівництві грою загалом.

Гра як самостійна дитяча діяльність повинна реалізовуватися в ході виховання і навчання дитини, адже вона сприяє опануванню спільного досвіду, формує основи соціальної поведінки дитини. Гра як форма організації дитячого життя важлива тим, що забезпечує формування психіки дитини, її особистості.

Доцільно акцентувати увагу на оцінно-контрольних діях старших дошкільників. У процесі групової діяльності дітей цієї вікової групи формується здатність до рефлексії, яка полягає в тому, що дитина починає оцінювати себе з позиції інших людей, навчається аналізувати свої дії, ухвалювати рішення з огляду на можливу реакцію на її дії співрозмовників. Зі здатністю до рефлексії пов’язане й таке новоутворення старшого дошкільного віку, як антиципація, тобто передбачення можливих дій та оцінок іншими за певної ситуації. Найбільш суттєві зміни, що охоплюють різні психічні сфери дітей дошкільного віку (пізнавальну, вольову, емоційну), дають підстави кваліфікувати цей вік як переломний, багатий на такі новоутворення, які забезпечують перехід дитини до систематичного шкільного навчання.

У змістовій лінії «Інші люди» вказано, що діти мають навчитися виявляти інтерес до однолітків, зацікавленість у взаємних стосунках. А також «уміти входити в контакт, привертати до себе увагу, виявляти доброзичливе ставлення, налагоджувати активну взаємодію, налагоджувати позитивні взаємини із старшими дітьми, виявляти інтерес до їхніх дій, емоційну готовність до спілкування, прагнення до спільної діяльності з ними» («Базовий компонент дошкільної освіти», с. 27).

Одним із основних принципів, які визначили зміст програми «Дитина» (1993), є узгодження колективних та індивідуальних форм і методів роботи з дітьми в усіх вікових групах для принципового збільшення питомої ваги індивідуальної роботи.

Автори програми переконані у важливості спілкування дітей з дорослими й ровесниками під час ігор, адже в процесі спільної діяльності у вихователя є можливості для створення умов, які спонукатимуть дошкільників до вияву людяності, гуманного ставлення до інших. Зрозумілі словесні пояснення і наочні приклади виховуватимуть у дітей дошкільного віку уявлення про те, що кожна особистість – цінність, яка має право на власну думку, на несхожість, на задоволення своїх потреб.

Вихователь підтримує прагнення дошкільників до спільної діяльності з однолітками, налагодження активної взаємодії, встановлення з ними контактів, заохочує бажання хлопчиків і дівчаток обмінюватись іграшками, робити один одному послуги.

Як зауважено вище, основою організації виховного процесу з дітьми молодшої групи є узгодження індивідуальних і колективних форм роботи. Тобто відбувається трансформація від колективного до роботи в групі із окремою дитиною (почуття єдності, спільності) через групу (почуття цінності серед рівних інших). Варто пам’ятати, що спочатку гру чи заняття необхідно проводити з групою дошкільників, а через деякий час для закріплення знань індивідуально з кожною дитиною. За умови проведення певних предметних дій чи видів діяльності індивідуально з дошкільником під безпосереднім

керівництвом вихователя, необхідно використати в процесі проведення групових занять. Тривалість індивідуальних занять – 5-10 хв., групових – 15-20 хв.

У середній групі, організовуючи навчально-виховний процес, вихователі чергували групові й індивідуальні заняття, обов'язково забезпечувати останні для кожного дошкільника. Адже за допомогою індивідуальних занять вихователь мав можливість повніше визначити труднощі дитини, її успіхи, особливості психічного розвитку. Упродовж року розробники програми радили вихователям проводити п'ять-шість спільних занять на тиждень тривалістю до 20 хвилин (підсумкові – до 25 хв).

Для налагодження комунікації дітей середньої групи пропонували використовувати різні прийоми: заохочення до спільної діяльності та взаємної допомоги дітей, що сидять за одним столом (спільне чергування, спільні ігри), організація колективних форм діяльності (аплікація, праця, колективне конструювання тощо).

Об'єднання дошкільників у постійні невеликі групи допомагало вихователеві навчити дітей спілкуванню, умінню допомагати один одному, дружити, товаришувати. Групи формували рівноцінно: дітей, які мають досвід перебування в дошкільному закладі, та новачків; співвідношення дівчаток і хлопчиків, сором'язливих й ініціативних, пасивних і активних.

З дітьми старшої групи в програмі рекомендовано проводити протягом навчального року по 8 групових занять на тиждень тривалістю 20-25 хв. Проводячи групові заняття, необхідно забезпечувати умови для розвитку довільності психічних процесів та поведінки. Таким чином, бачимо, що груповій роботі надається пріоритетного значення, що зі свого боку, свідчить про осмислення психологічних теорій розвитку дошкільників.

Програма «Українське дошкілля» (1999) ґрунтувалася на «наукових засадах реалізації особистісно-орієнтованої моделі дошкільної освіти, забезпечення гармонійного та різнобічного розвитку особистості, здійснення цілісного підходу до організації змісту дошкільної освіти» (с. 3).

На третьому році життя відбувається утворення складних взаємин між дітьми, поступовий перехід до спільної ігрової діяльності. На четвертому році – спільні ігри дітей переважають над індивідуальними й іграми поруч, проте достатньої злагодженості між учасниками ще немає, тривалість ігор невелика. Вихователь допомагає дітям об'єднуватись у маленькі групи (по 2-3 особи) на основі зацікавлення певним видом діяльності, особистих симпатій; учить виконувати ролі й взаємодіяти в сюжетних іграх з 2-3 дійовими особами (водій – пасажири, лікар – хворий).

На п'ятому році життя діти вчаться виконувати колективні доручення, домовлятися про розподіл праці, діяти злагоджено, допомагаючи один одному, піклуватися про своєчасне виконання спільного завдання. Отже, у дітей формуються елементарні способи співробітництва.

У дітей шостого року життя в результаті спілкування з дорослими, у процесі різноманітних видів спільної (групової) діяльності триває розвиток почуттів, вольових і моральних якостей, формуються такі риси, як колективізм, дисциплінованість, стриманість, здатність обмежувати свої бажання, їм стає зрозумілою необхідність дотримання правил поведінки. Діти цього віку більш критичні в оцінці ровесників. Крім дружніх стосунків, між окремими дітьми виникають найпростіші форми групової солідарності.

У програмі «Українське дошкілля» (1999) зазначено, що педагог має використовувати угрупування з позитивними формами стосунків як основу розвитку колективу; стежити за тим, щоб дуже активні діти не пригнічували ініціативи своїх товаришів, допомагали боязким, сором'язливим входити в гру, дотримувалися правил і норм поведінки в груповій діяльності. Також необхідно вдосконалювати вміння спілкуватися в колективі під час групової діяльності, виявляти своє ставлення до вчинків однолітків, обґрунтовувати власні дії та вчинки, захищати власну думку, формувати вміння у ввічливій формі висловлювати незгоду з пропозиціями ровесників щодо розподілу ролей, обов'язків.

Діти різних вікових груп – важливий чинник соціалізації особистості, що зростає. Груповий вплив є однією з найперспективніших форм впливу на соціальну поведінку дошкільника.

Отже, вихователь повинен формувати в дітей дошкільного віку основи взаємин, а саме: вчити ставити загальну мету в спільних іграх, праці, художній діяльності й досягати її, дотримуючись правил взаємовідносин, гуманної колективістської спрямованості; такі риси характеру, як організованість, дисциплінованість, самостійність у поведінці, стосунках і груповій (спільній) діяльності, відповідальність і наполегливість у досягненні позитивних цілей.

Науковці досліджуваного періоду зауважують, що внаслідок специфічних особливостей змісту та організації групової діяльності між дітьми виникають і розвиваються значущі з погляду виховання контакти, створюються сприятливі умови для розвитку дружніх взаємин, зокрема співпраці та взаємодопомоги (вміння розподіляти обов'язки та матеріал, узгоджувати свої дії з діями учасників, працювати так, як домовлено, контролювати дії один одного, разом виправляти помилки, допомагати товаришеві показом, порадою або безпосереднім виконанням частини його роботи). Саме в цьому й полягають переваги групової діяльності перед індивідуальною. Спільну діяльність вихованців можна організовувати за умови наявності в них відповідних практичних умінь та виконання певного завдання. Інакше їхня увага буде спрямована лише на власні дії, а не на узгодження своєї роботи й роботи партнерів.

Педагоги 90-х рр. XX ст. (В. Павленчик (2000), Ю. Приходько (1999), Г. Цукерман (1992) та ін.) визначили дві основні форми групової діяльності дошкільників, метою яких було навчання взаємодії між дітьми. Ці форми пов'язані зі спілкуванням та обміном досвідом. Особливістю цього періоду було й те, що індивідуальні форми діяльності виходили з колективних.

Групова форма організації навчальної діяльності в дошкільній освіті діалектично поєднує в собі особливості фронтальної та індивідуальної роботи. Від першої вона запозичує можливості спілкування, а від індивідуальної – усі

позитивні моменти дитячої самостійності. Групова робота уможливлює, з одного боку, отримання допомоги від однолітків, а з іншого – навчає допомагати іншому, одночасно пояснюючи та глибше осмислюючи ті дії, що необхідні для виконання завдання.

У другій половині 1990-х років триває активне розроблення ідей дошкільної педагогіки, що супроводжується виходом значної кількості посібників, котрі мали виняткове значення для підвищення методичної грамотності, педагогічної майстерності вихователів. Виходячи з аналізу тематики та кількісного співвідношення опублікованих у педагогічній періодиці статей, можемо судити про інтенсивність дослідження окремих проблем дошкільного виховання. Найбільша кількість статей була присвячена питанням розвитку дитячого мовлення, патріотичного, національного, естетичного та фізичного виховання дошкільнят, природі та функціям дитячої гри (Дзигель, 1991; Буркова, 1993; Бурова, Лобас, 1996; Гончаренко, 1999). З питань організації групової діяльності дітей у дитячому садочку було опубліковано майже за десять років лише десять статей. Цей факт дає підстави твердити, що групова діяльність дошкільників у досліджуваному періоді системно не була досліджена й осмислена з позицій різних царин наукового знання – соціальної та вікової психології, дидактики, психофізіології, етики.

Аналіз історико-педагогічної літератури та досвід роботи вихователів у дошкільних навчальних закладах періоду 90-х рр. XX ст. засвідчив, що старші дошкільники ще не звикли до співпраці в навчальній діяльності. Припускаємо, що головним поясненням цих розбіжностей є те, що діти звикли взаємодіяти в грі або в побутовій спільній роботі. Саме тому важливою вимогою до вихователів ДНЗ цього періоду було формування в дітей такої вікової категорії компетенцій роботи в парах і малих групах, насамперед у навчальному процесі. З огляду на це, педагог Г. Цукерман (1992) розробила відповідні прийоми, ефективність яких забезпечували принципи послідовності та логічності.

У межах досліджуваного нами хронологічного періоду вихователі-практики застосовували прийоми, описані в працях Г. Цукерман (1992): уведення в дискусії елементів спілкування під час роботи пар, фронтальні бесіди, взаємоперевірки дітьми виконаних завдань тощо. Таким чином, ми переконані, що методика реалізації групової діяльності дітей дошкільного віку повинна ґрунтуватися на принципі відповідності розвитку розумових здібностей дітей у групових формах діяльності.

Науковиця А. Гончаренко (1999) зауважує, що основною ознакою угрупування для спільної діяльності дітей є прихильне ставлення до однолітків. Адже дітям для налагодження активної взаємодії (групової діяльності) з іншими дітьми, уникнення конфліктів чи запобігання їм треба докласти значно більше зусиль, ніж на будь-яку іншу діяльність. Дослідниця вважає, що групова взаємодія має як переваги, так і недоліки.

Авторка А. Гончаренко (1999) зауважує, що під час роботи дошкільників у групі є діти, які підкорюються волі інших партнерів і залежать від їх забаганок. Причинами цього можуть бути:

– надмірна сором’язливість;

– фізичні та психічні вади;

– невміння зрозуміло, ясно й чітко висловлювати свою думку, розповідати про наміри, узгоджувати з іншими партнерами власні інтереси та дії за допомогою міміки, жестів і слова;

– постійна занижена оцінка дитини дорослими чи ровесниками.

Таким чином, такі діти невизнані групою однолітків, ставлення до них байдуже та зневажливе. Тому вихователі мають навчити дитину дошкільного віку відстоювати свою думку, будувати взаємостосунки з однолітками, знайти в дошкільника особисті якості, якими він може пишатися. Уважаємо, саме тому в БКДО (1999) підкреслено важливість «налагодження коректних взаємин між партнерами у спілкуванні» (с. 4).

Зростання самостійності дітей під час спільної діяльності відбувається за допомогою поступового переходу вихователя від безпосереднього керівництва

до опосередкованого. Варто зауважити, що групова діяльність найбільш ефективна тоді, коли навчальний матеріал поєднує відоме з невідомим, що спонукає дітей до взаємодії один з одним, звернень за допомогою, обговорення з ровесниками думок упродовж роботи.

Групову форму навчальної діяльності використовували на усіх етапах занять у ДНЗ. Наведемо приклад структури групового заняття *(таблиця 2.1).*

Таблиця 2.1

Структура групового заняття

Етап заняття	**Основні завдання**
Організаційний момент	Безпосередня організація дітей: необхідно зосередити їхню увагу на майбутній діяльності, викликати інтерес до неї, створити відповідний емоційний настрій: − постановка пізнавального завдання; − постановка проблемної ситуації; − роздача дидактичного матеріалу (роздаткового).
Основна частина заняття	Групова розумова або практична діяльність дітей, що полягає в засвоєнні знань і вмінь: − знайомство дітей з роздатковим матеріалом; − планування роботи в групі; − індивідуальне або групове виконання поставленого завдання; − обговорення результатів роботи в групі (при індивідуальному виконанні завдання); − обговорення спільного рішення щодо виконаного завдання (доповнення, зауваження, уточнення, узагальнення); − підбиття підсумків групового завдання.
Підсумок заняття	Підведення підсумків та оцінка результатів

	навчальної діяльності дітей. Якість отриманого результату залежить від індивідуальних особливостей дітей, від складності навчального завдання: – повідомлення дітьми про результати роботи в групах; – аналіз виконання пізнавального завдання; – загальний висновок про групову роботу й досягнення цілей (вирішення проблемної ситуації).

Використовуючи певні види групової діяльності («Інтерв'ю», «Взаємні запитання» та ін.) на кожному етапі заняття, вихователь має можливість без особливих труднощів визначити роль кожної дитини під час її роботи в групі. З аналізу розвитку групової діяльності в досліджуваний період ми визначили можливості організації роботи для досягнення ефективності застосування групової діяльності:

1) ускладнення видів групових робіт;

2) підвищення рівня самостійності дітей у навчальній груповій діяльності;

3) ускладнення навчального матеріалу для опрацювання в групі.

Визначаючи послідовність уведення різних видів групової діяльності, варто брати до уваги кількісний склад групи, а також наявність або відсутність диференційованого навчального матеріалу. Тому ускладнення видів групової роботи має відбуватися в такій послідовності: парна робота – ланкова – кооперативно-групова.

Науковиця І. Луценко (1999) вважає, що спілкуючись з ровесниками, дитина дошкільного віку задовольняє свою потребу в співтворчості та співробітництві, доброзичливій увазі й визнанні. Ситуація спілкування – це «сукупність обставин, у яких відбувається взаємодія людей» (с. 6). На думку

вченої, на комбінованих заняттях з мовленнєвої та продуктивно-творчої діяльності варто використовувати такий прийом, як моделювання ситуації. І. Луценко (1999) зауважує, що такі заняття з дошкільниками варто розпочинати міні-виставою. Діти вчаться налагоджувати контакти, планувати діяльність, надавати один одному підтримку (в разі невдачі), виявляти співпереживання і співчуття.

Пояснюючи дітям умови їх діяльності та правила взаємодії, вихователь таким чином пропонує малятам мовленнєві зразки, комунікативно важливі для налагоджування спільної діяльності. Ситуації можуть бути розраховані на взаємодію двох дітей, підгрупи дітей з 4-6 або 10-12 осіб. У додатку Г запропоновані ситуації, які пройшли успішну апробацію в дитячому садочку № 156 м. Києва. Завдання, що пропонувались для групового вирішення, виконувались кожним вихованцем самостійно, а потім відбувалось обговорення в групі результатів роботи кожного. У такому випадку діти легко встановлювали помилки один одного, оскільки всі вони виконували одне завдання. Різні результати спричиняли дискусії, у процесі яких дошкільнята могли дізнаватися нову інформацію, засвоювати нові поняття, терміни тощо.

Особливістю такої методики є те, що завдання могли диференціюватися за складністю. За такої форми роботи самостійність кожного зростала ще більше, бо старший дошкільник розумів, що він виконує завдання, результат якого неможливо буде порівняти з результатом інших учасників, а від правильності його виконання залежить результат усієї групи. Водночас, при обговоренні результатів, що різнилися між собою, кожен учасник контролював не лише результат, але й процес вирішення завдань кожним з партнером групи. При цьому він міг переносити свій спосіб дій на діяльність іншого, обдумуючи власний варіант розв’язання.

Аналізуючи цю методику, вважаємо, що така послідовність організації групової діяльності в навчальній роботі сприятиме формуванню в дошкільників потреби в співтворчості та співробітництві, засвоєнню дошкільниками відповідної дії.

З огляду на низку чинників (реальні умови матеріального забезпечення дитячих дошкільних навчальних закладів тощо) І. Луценко (1999) вважає, що найкраще організовувати роботу в групах із максимальною кількістю 4 особи. Такий склад груп забезпечує умови для активної взаємодії кожного, а також для зручного та швидкого розподілу ролей між учасниками.

Під час створення груп науковець радить врахувати такі умови: гетерогенність за навчальними і психологічними можливостями учасників; у групі має бути хоча б один лідер, який керував би іншими та спрямовував їхню діяльність; у групі потрібно обрати консультанта для розподілу обов'язків між учасниками; групу необхідно формувати на основі особистих уподобань дошкільників та активності кожного з учасників.

Науковиця В. Павленчик (2000) зауважує, що співробітництво – це «взаємодія, для якої характерні процеси єднання (інтеграція), на відмінну від взаємодії з властивими їй процесами роз'єднання (дезінтеграція – конкуренція, взаємовідокремлення, взаємоігнорування)» (с. 3). Дослідниця зауважує, що одним із важливих засобів виховання позитивних взаємин дітей 5-7-и річного віку є їхня спільна діяльність (навчальна, ігрова, трудова тощо). Тобто підґрунтям співробітництва є спільна (групова) діяльність, у ході якої від дітей потребується об'єднання зусиль, підпорядкування особистих цілей груповим, турбота про партнера, про якість загального результату й своєчасне його досягнення.

Аналіз методичної літератури та досвід роботи вихователів (м. Суми, дошкільний заклад № 45) зазначеного періоду показав, що при правильно організованій груповій діяльності найбільш повно розкривається і проявляється особистість дошкільника. Уже на третьому році життя дітей починають спонукати до простих спільних дій. Спочатку об'єднують дітей по двоє, а потім поступово кількість дітей, що працюють і граються разом, збільшується до 5-7 осіб (для дітей старшого дошкільного віку) і більше, якщо дозволяє вид діяльності (Андрусик, 1983). Така робота може супроводжуватися використанням різних прийомів, що наочно показують

важливість кооперації дітей для досягнення ними найкращого результату у вирішенні тих чи інших завдань. Наприклад, для усвідомлення важливості спільної діяльності можна добирати та обдумувати прислів'я та приказки: «Один в полі не воїн», «Одна голова добре, а дві ще краще» тощо, які вказують на важливість групової діяльності.

Методист дитячого садка І. Котлярова (1998) пропонує конспект розваги для дітей підготовчої групи, під час якої діти старшого дошкільного віку зможуть продемонструвати свої знання, вміння працювати в групі (команді). Основним завданням заходу було переконати у важливості групової діяльності для розвитку старших дошкільників, викликати інтерес до спільної роботи учасників групи, бажання працювати спільно.

На нашу думку, використання групової діяльності під час таких форм роботи приваблюватиме дітей тим, що дозволить їм навчатися граючись, комфортно себе відчувати на подібного роду заходах, отримати допомогу у випадку невдачі та коментар щодо незрозумілих моментів.

Як можемо побачити з аналізу статей у журналі «Дошкільне виховання», з тематики цілого масиву методичних рекомендацій, що вийшли протягом досліджуваного періоду, різноманітні форми організації групової діяльності дітей органічно влилися в систему роботи закладу дошкільної освіти. Орієнтація на інтереси дитини, реалізація особистісно-орієнтованого підходу під час занять, використання прийомів діалогічної взаємодії зміцнили позицію вихователя як рівноправного суб'єкта міжособистісної взаємодії, допомогли виробити стійкий інтерес і позитивне ставлення дошкільнят до групової роботи.

Утім, нами було виявлено також певні недоліки в організації групової діяльності дітей: 1. Незважаючи на очевидну регулярність і систематичність групової діяльності в навчально-виховному процесі, її зміст часто дублювався і примітизувався. 2. Вихователі, з їхніх власних свідчень і спогадів, мали серйозні складнощі в її організації, пов'язані з браком практичного досвіду, відсутністю дієвих інструментів реалізації групових форм роботи на заняттях

різного спрямування, педагоги недостатньо володіли прийомами мотивації дитини до участі в груповій роботі, розв'язанні групових завдань чи створенні якогось нового творчого продукту. 3. Часто траплялося, що вихователі надміру опікали дітей, не враховували й не використовували в груповій діяльності дитячий досвід. Попри це, досліджуваний період характеризувався значними позитивним зрушеннями як у змісті освітніх програм, так і в створенні якісно нового методичного забезпечення практики роботи ДНЗ, і в розробці нових підходів до організації групової діяльності дітей.

Узагальнюючи попередні міркування, визначимо провідні особливості організації групової діяльності в ДНЗ досліджуваного періоду:

– гнучке реагування на нові суспільні запити;

– започаткування реформ у галузі дошкільної освіти, що сприяло першим демократичним перетворенням, було закріплене у відповідних освітніх нормативних документах;

– впровадження принципів динамізму й варіативності організаційних форм виховання дошкільників;

– зміст занять з використанням групової діяльності дітей розширюється за рахунок національно-патріотичної етнографічної, валеологічної тематики, що знайшла відображення в програмах;

– відхід від ідей колективного виховання дитини, рефлексія досвіду групової діяльності зарубіжних науковців українськими освітянами, упровадження особистісно-орієнтованого підходу до виховання дітей;

– поєднання групової, індивідуальної та фронтальної форм навчальної діяльності для розвитку розумових здібностей старших дошкільників;

– створення позитивного ставлення дошкільників до спільної діяльності в умовах малих груп;

– педагогічне керівництво груповою діяльністю дітей характеризується розмиванням авторитарної ролі вихователя як єдиного транслятора групових норм і правил для проведення спільної роботи;

– періодично в процесі групової діяльності педагог замінює лідера, визначає стратегію і тактику дії, але поступово передає цю роль комусь із дітей.

2.2. Зміст організації групової діяльності дошкільників у закладах дошкільної освіти періоду 2001-2011 рр.

Реформування освітньої системи в Україні та світі ставили перед працівниками освіти дедалі складніші й масштабніші завдання щодо розгортання, розвитку та оновлення дошкільної освіти, вдосконалення її змісту та підвищення якості. З метою виконання цих завдань необхідно розвивати мережу суспільного дошкільного виховання.

Уперше в історії педагогічної освіти України було розроблено Закон «Про дошкільну освіту» (2001), зміст якого чітко окреслює поняття «дошкільна освіта» – «цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування в дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду» (с. 5). Поява закону знаменує собою початок другого періоду.

У 2001 р. було прийнято Закон України «Про дошкільну освіту», поява якого забезпечила надійне правове підґрунтя для функціонування всієї системи дошкільної освіти. Законодавством встановлено, що зміст цієї ланки освіти визначає Базовий компонент дошкільної освіти в Україні – державний освітній стандарт, затверджений на спільному засіданні колегії МОН України та Президії АПН України (рішенням від 25.04.1998 р. № 26601/33).

У дошкільному навчальному закладі організація навчально-виховного процесу здійснюється згідно з Законом України «Про дошкільну освіту» і спрямована на реалізацію пріоритетних завдань дошкільного навчального закладу.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає зміст навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах, який реалізується відповідно до програм розвитку, навчання та виховання дітей: «Малятко», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Українське дошкілля», «Зернятко», що рекомендовані Міністерством освіти і науки України. Можливо одночасно використовувати варіативні програми, визначені Переліком програм, підручників і навчальних посібників, що рекомендовані МОН для використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Окремі групи дошкільного навчального закладу обирають для роботи одну із вказаних програм. У процесі навчання та виховання в дошкільному навчальному закладі використовуються такі основні форми організації дітей: заняття (спеціально організована навчальна діяльність), ігри, самостійна діяльність дітей (художня, рухова, мовленнєва, ігрова, трудова, дослідницька та інші), гуртки, індивідуальна робота, спостереження, свята та розваги, екскурсії, походи тощо. Їх можна організовувати фронтально, підгрупами, індивідуально залежно від віку дітей, педагогічної мети, матеріально-технічного забезпечення закладу, професійної майстерності.

Базовий компонент – це державний стандарт дошкільної системи освіти в Україні, першу редакцію якого було затверджено 25.10.1999 р. Проте текст у першій редакції був до певної міри суперечливим, бо за рішенням МОН України до 2002 р. планувалось розробити програму та методичне забезпечення до Базового компонента дошкільної освіти. Нагадаємо, що БКДО від 1998 р. планувалось доопрацювати та оновити у 2008 р. з урахуванням виявлених недоліків, досвіду вихователів-практиків, соціально-економічних змін, що відбулися за останні 10 років, зокрема в галузі дошкільної освіти.

Порівнюючи БКДО (1998) та проєкт БКДО (2010), зауважимо, що проєкт має значно більше змістове наповнення. Наприклад, у сфері «Культура» в документі від 1998 р. змістові лінії подано під загальною назвою «Світ гри» – загальні уявлення про гру та взаємодію в ній кожної дитини.

Натомість у документі від 2010 р. цей розділ має назву «Рольова гра», він є більш конкретизований та передбачає розподіл ролей.

У сфері «Я сам» виокремлено розділ «Соціальне Я» (1998 р.) та «Я – соціальне» (2010 р.). Зміст цих розділів демонструє різне витлумачення упорядниками значення старшого дошкільника в соціумі, позиціонування та взаємодію його з іншими. Отже, у двох документах наявні суперечності, окремі з них суттєві, що передбачає доопрацювання БКДО в майбутньому.

З огляду на такого роду зміни в нормативних документах і в змісті дошкільної освіти, ураховуючи здобутки психолого-педагогічної науки й появу низки досліджень, присвячених специфіці дитячої гри та соціальній взаємодії дітей у спільній діяльності, можемо стверджувати, що в цьому історичному періоді групова діяльність дітей у ЗДО зазнає змін у таких площинах:

- розвивально-освітні завдання групової діяльності;
- мотивації дітей до участі в груповій діяльності;
- розширення сюжетного репертуару ігрової групової діяльності.

Дошкільна освіта в досліджуваний період становила собою розгалужену мережу дошкільних навчальних закладів, доступних для кожної дитини. Навчання і виховання у 2001 р. здійснювалось за оновленими програмами «Дитина», «Малятко», «Дитина в дошкільні роки», «Крок за кроком». Проте з урахуванням перспектив розвитку освітніх потреб держави, зміст дошкільної освіти потребував якісного оновлення.

Результати психолого-педагогічних досліджень розвитку дитини у світовій та вітчизняній науці стали підґрунтям програми «Дитина в дошкільні роки» (2004) та визнають «своєрідність, унікальність, особливість дошкільного дитинства в становленні особистості, урахування сензитивності цього періоду щодо становлення первинного схематичного світогляду, супідрядності мотивів, довільної поведінки, внутрішніх етичних інстанцій, самосвідомості» (с. 6).

У програмі визначено, що засобом подолання кризи, яка виникла на порозі першого року життя, є побудова нової соціальної ситуації розвитку дитини: спільної діяльності дитини з дорослим. Головне завдання спільної діяльності – засвоєння способів використання предметів, створених суспільством.

Подолання кризи трьох років спричиняє подальший розвиток гри. Соціальну ситуацію розвитку характеризує те, що дитина виходить за межі свого сімейного спілкування і встановлює відносини з більш широким світом дорослих та дітей.

Діти молодшого дошкільного віку поєднуються в невеликий колектив і розподіляють ролі, а пізніше вже не цікавляться поведінкою одне одного та граються самі по собі, проте епізодично вони можуть обмінюватися іграшками, показувати щось одне одному, а потім знову починають гратися наодинці.

У дітей середнього дошкільного віку гра переходить у повноцінну спільну гру дітей, вони уміють шукати партнерів, домовлятися, у яку саме гру їм грати, які ролі виконувати. Серед дошкільників виділяються лідери ігрової діяльності, які спроможні організовувати, і більш пасивні учасники.

Старший дошкільний вік є періодом розквіту сюжетно-рольової гри. Збагачуються зміст і форми інших видів діяльності дитини. Значної ролі набуває спільна навчальна діяльність.

З педагогічної періодики, наукових розвідок, методичних розробок цього періоду дізнаємося, що зміст педагогічної роботи з дошкільниками полягав у забезпеченні їх знаннями, вміннями та навичками, які знадобляться дітям у майбутньому – саме через це забезпечувалась наступність дошкільної та початкової освіти.

З позицій особистісно-орієнтованого підходу зміст навчання осмислений інакше: гуманістичною педагогікою дитина розглядається в сукупності всіх її проявів, у тому числі вікових та статевих, властивостях індивідуального викладу життя тощо. Але буття дитини дошкільного віку сповнене усіляких

непростих для неї перешкод та ситуацій. Саме тому дошкільник має вчитися знаходити вихід із них, бути впевненим у своїх силах, почуватися комфортно та бути готовим долати труднощі. На дошкільний заклад покладаються завдання виконувати бажання сім'ї щодо формування соціального досвіду їхніх дітей: по-перше, дошкільник має набути навичок та практичних умінь для соціальної адаптації, по-друге – уміти вирізняти себе з-поміж інших, відстоювати свою особистість, не губити індивідуальність у групі однолітків.

І. Гейко (2002) зауважує, що групова діяльність сприяє формуванню вміння дошкільника розподіляти обов'язки, спілкуватися, розв'язувати конфліктні ситуації, що виникають тощо. Беручи на себе функції педагога під час групової роботи, дитина виконує дії дорослих, що формує впевненість у собі. І. Гейко (2002) виокремлює переваги групової діяльності: за той же проміжок часу можна виконати більший обсяг роботи; висока результативність у засвоєнні знань і формуванні вмінь, мотивів навчання тощо. Отже, важливим для нашого наукового дослідження є висновок науковців щодо особистісного дорослішання дитини в результаті виконання обов'язків авторитетних дорослих, підтримки групи, відсутності гострих оцінних суджень тощо.

Авторка Л. Макарова (2001) зауважує, що організація занять з невеличкими групами сприяє ваємонавчанню й взаємоперевірці, стимулює пізнавальне спілкування та взаємодію дітей. Для спільного пошуку відповіді, на її думку, корисні дискусії, коли можна попросити товариша пояснити способи дії, поставити йому запитання, засумніватися в правильності розв'язання, запропонувати свій варіант. За такої організації занять виникає атмосфера співробітництва всередині колективу. Методист вищої категорії А. Бурова (2001) вважає, що під час групової діяльності, коли діти об'єднуються невеличкими групами (3-5 осіб), починають зароджуватися дружні взаємини, що ґрунтуються на спільних переживаннях.

Дослідниця В. Кузьменко (2001) зауважує, що групова взаємодія – « це процес конструктивної спільної діяльності за наявності взаємоповаги,

взаємодопомоги, емоційної, інтелектуальної, моральної та фізичної підтримки» (с. 15). Авторка виділяє характерні дії дошкільника під час групової діяльності: «справедливо розподіляє ролі, іграшки, необхідне обладнання; охоче погоджується на пропозиції спільно діяти; утримується від звинувачень і докорів; виявляє творчість у пошуку компромісних рішень, уникає конфліктів або вміє зняти їх; володіє конструктивними діями, що врегульовують спільну діяльність» (с. 18).

Науковці А. Гримов, А. Гречишкіна (2008) зазначають, що робота в підгрупах дає можливість дошкільникам орієнтуватися одне на одного, заглянути в роботу іншої дитини, набути навичок взаємодопомоги. Для колективного ділового спілкування кожна дитина в групі знаходить максимально вигідні умови. Лідери в таких мікрогрупах мають можливість активізувати більш пасивних дітей, кожен дошкільник має можливість розповісти про своє ставлення до інших дітей, неупереджено оцінити власні успіхи та невдачі. Та дитина, яка раніше за усіх виконала завдання, може спостерігати, як із завданнями справилися в інших підгрупах, порівняти їхні результати з власними.

Дослідниця І. Кокарєва (2006) стверджує, що за допомогою групової діяльності можна виконати низку завдань: стимулювати моральні переживання взаємного навчання, зацікавлювати в успіхові товариша, навчати дітей продуктивному спілкуванню. Групову діяльність варто використовувати для вироблення комунікативних умінь дітей, рефлексивного компонента навчальної діяльності, впевненості в собі, цілеспрямованості. Також І. Кокарєва (2006) зауважує, що групова діяльність дітей ґрунтується на поєднанні всіх форм навчальної діяльності, на актуалізації активності кожної дитини та діловій співпраці, при цьому важливо враховувати спеціальний добір дітей у групи.

Науковиця Н. Потапова (2006) здійснила порівняльний аналіз групової та індивідуальної навчальної діяльності суб’єкта, у своїх працях наголосила на тому, що важливо поєднувати індивідуальну і групову форми навчальної

діяльності дітей старшого дошкільного віку. У результаті групової навчальної діяльності спільними зусиллями вирішуються навчальні завдання та одночасно відбуваються індивідуальні зміни в інтелектуальному розвитку кожного члена групи.

Авторка В. Москаленко (2008) визначила основні характеристики групової діяльності:

– «присутність її учасників в одному просторі й часі, що дозволяє спілкуватися, обмінюватися діями, інформацією;

– наявність єдиної мети – передбачуваного результату, що відповідає загальним інтересам і сприяє реалізації потреб кожного з учасників групового процесу;

– розподіл функцій і ролей між учасниками спільної діяльності, який зумовлено безпосередньо характером самої діяльності та необхідністю цілеспрямованого управління її активністю» (с. 516).

Спільна діяльність (її зміст і ціннісні характеристики) є головною детермінантою прояву міжособистісних відносин у групі дітей одного віку. Більшість видів спільної діяльності дітей є регламентованими, тобто підпорядкованими соціальним вимогам, та контролюються дорослими («Діти і соціум», 2006). До різних видів спільної діяльності дошкільників у групі відносять спільну працю, художньо-продуктивну роботу та регламентовану навчальну діяльність. Завдяки особистій активності в спільних видах діяльності кожен член групи зможе отримати нові знання, сформуються їхні уявлення про світ та себе в цьому світі, дитина стане об’єктом оцінок оточуючих.

Група дітей дошкільного віку за багатьма ознаками відповідає статусу колективу, адже коли дитина бере участь у груповій взаємодії, то навчається узгоджувати свої цілі та інтереси з цілями та інтересами групи, відповідати за себе й за товаришів, а також поступатися своїм заради колективного. Головною ознакою дитячого колективу є об’єднання дітей у спільній діяльності: ігровій, трудовій, побутовій, навчальній, комунікативній,

зображувальній тощо. Участь у такій груповій взаємодії формує в дитини цінні уміння: самоорганізація в груповій діяльності; виконання посильних справ, необхідних для групи; визначення мети спільної діяльності; реалізація послідовності дій; розподілення обов'язків; здійснення контролю; спільне досягнення результату; відповідальність за справу й спільні дії.

Також особливістю досліджуваного періоду є розгляд педагогами потенційних можливостей групової діяльності не лише в навчанні, але й виховній роботі.

Науковиця Т. Поніманська (2006) зауважує, що участь дитини в груповій взаємодії є ефективним засобом формування її моральних якостей. Під час спілкування та в процесі участі в інших видах групової діяльності в дітей дошкільного віку формуються інтелект; уміння домовлятися, налагоджувати спілкування, узгоджувати свої бажання з бажаннями та намірами інших; уявлення про мораль; ставлення до довкілля; уміння переконувати в правильності своїх міркувань; рахуватися з інтересами інших дітей тощо. У цій діяльності діти виявляють почуття взаємної відповідальності й турботи про спільні інтереси, ініціативу в наданні допомоги, уваги одне до одного. Під час взаємодії діти дошкільного віку долають труднощі за допомогою раціональних прийомів, намагаються довести справи до кінця, вчаться виправляти допущені помилки, усвідомлювати значущість свого Я, своїх переваг. Стараються бути цікавими для оточення, бачити необхідність своїх дій відповідно до моральних норм і домагатися утвердження їх в поведінці однолітків.

Учені акцентують увагу на тому, що засвоєння соціальних правил суспільного життя і реалізація моральних норм досягаються в ході спільної гри з однолітками (Johansson, 2006; Singer & Haan, 2007). Ще одне дослідження, яке проводилося на півночі Йорданії доводить, що використання малих груп є ефективним способом підвищення рівня грамотності дітей дошкільного віку (Majedah Abu Al Rub 2017).

Групову діяльність як одну із педагогічних технологій роботи із старшими дошкільниками проаналізувала Т. Пірожeнко (2010). Дослідниця стверджує: зміст навчання в аспекті групової діяльності полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх дошкільників. Це співнавчання, взаємонавчання (навчання в співпраці), де дитина та педагог є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання.

Інструктивно-методичні рекомендації «Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі» № 1.4/18-3082 від 26 липня 2010 року зауважують: «Освітній процес має помірно включати у себе різні види дитячої діяльності, адекватні віку вихованців, у першу чергу, ті, в межах яких відбуваються важливі вікові новоутворення, і сприятливі для подальшого розвитку кожної маленької особистості в усіх сферах життєдіяльності. Від педагогів вимагається вільне володіння широким арсеналом організаційних форм, засобів, методів і прийомів освітнього впливу на вихованців…» (2010). Тобто групову діяльність спрямовано на створення комфортних умов навчання і виховання дітей дошкільного віку, розкриття та розвиток їх здібностей і талантів.

Упродовж досліджуваного періоду в педагогічній науці розроблено теорію колективних способів навчання, узагальнено досвід педагога О. Рівіна (20-і роки ХХ століття). Основним розробником цієї проблеми був В. Дяченко, саме він сформулював концепцію КСН. Зміст концепції полягає в необхідності застосовувати:

− систематичні колективні заняття (кожна дитина повинна вміти робити те, чого її навчають; дорослий, який навчає, також має вміти робити те, чого навчає дітей (тобто досягається завершеність у навчанні й вихованні);

− принцип обов'язкового та безперервного обміну знаннями (усі учасники занять викладають навчальний матеріал один одному; навчився сам – навчи іншого);

− принцип колективної праці (усі працюють з усіма, і всі вчаться в усіх, таким чином буде реалізовано закон життя здорового колективу – загальна співпраця і взаємодопомога учасників);

− принцип відповідності здібностям та психофізіологічним можливостям кожного з учасників колективних занять;

− одночасне вивчення різноманітних тем дітьми (без попереднього пояснення та інструктажу педагога усі учасники самостійно вивчають одночасно різні теми та виконують різні функції);

− принцип співробітництва, виявлення педагогічних здібностей (якщо щодня організовувати педагогічний процес у такий спосіб, члени різновікового самоосвітнього колективу вправлятимуться в прояві турботи про ближнього, формуватимуться вміння встановлювати міжособистісні контакти, переживати, співчувати, співпрацювати і т.д., розвиватимуться педагогічні здібності, майбутні материнські й батьківські якості;

− принцип вивчення навчального матеріалу шляхом так званого «занурення», тобто великими блоками на інтенсивній інтегративній основі.

Групова взаємодія старших дошкільників за цією методикою відбувається у формі навчальних занять, які реалізуються шляхом діалогічного спілкування в групах: одного мовця в кожний момент спілкування слухає декілька людей (2-7) або вся група (20-30). У першому випадку – це бригадні чи групові, у другому – загальногрупові навчальні заняття.

Схарактеризуємо принципи групової діяльності, адаптовані до середовища дошкільників:

1) при груповій формі організації навчання дошкільників у кожний момент спілкування половина дітей говорить, а інша половина – слухає. Найменша кількість учасників – чотири особи. Робота носить тимчасовий і відкритий характер;

2) кожна дитина почергово виконує роль керівника групи. Усі члени навчальної групи є лідерами з певного питання;

3) найближчою метою кожного учасника групи стає навчити інших всього того, що знає сам чи вивчає сам. Позиція вихователя значно підвищує відповідальність кожного школяра за свої особисті знання, за свою поведінку;

4) діяльність кожної дитини в групі є суспільно корисною;

5) повний збіг, єдність колективних і особистих інтересів: чим більше й краще я навчаю інших, тим більше й краще я знаю сам.

Методика групової діяльності в цей період також реалізувалася у формі роботи з картками. Вихователь навчав спершу одну дитину, пояснюючи їй, як потрібно працювати з напарником. Вихованці працюють один з одним під наглядом вихователя, потім розпочинається підготовка третьої дитини і т.д. Коли більше половини групи готові до виконання завдання, можна розпочинати колективну роботу на заняттях з усіма дітьми. Отже, у групі з'являються діти, які вміють працювати, і діти з початковим рівнем навичок, перші починають співпрацювати з другими, передаючи свої знання, відбувається процес групового взаємонавчання.

На підставі аналізу наукових джерел можемо констатувати певні особливості групової діяльності дошкільників у ЗДО у 2-й виокремлений нами період. У період з 2001 по 2011 рр. на зміст групової діяльності дошкільників у закладах дошкільної освіти вплинули інтенсивні темпи економічного зростання, поступова інформатизація життя дорослих і дітей. Технічні засоби зв'язку та інформації заповнили простір навколо дітей, сформували замкненість дитини, сконцентрували світ навколо «електронної іграшки».

Такі суспільні реалії спричинили низку соціально-психологічних змін особистості дошкільника, які необхідно компенсувати, беручи до уваги зазначені властивості. О. Кононко (2004) виокремила 3 групи властивостей:

– властивості, які забезпечують у процесі взаємодії різних членів груп: комфортність (свідоме сприйняття дитиною поглядів, цінностей та норм поведінки групи навіть усупереч власним переконанням), колективізм (усвідомлення солідарності з групою, підпорядкування власних інтересів цілям групи, об'єднаної спільною діяльністю), довіра (ставлення дошкільника

до дій іншої людини й до неї самої як до сумлінної, добросовісної, щирої, чесної особи, котра знає, як правильно діяти на користь усієї групи);

– властивості з позицією особистості: прагнення допомагати іншому (сприяння комусь у діяльності, прагнення полегшити її), прагнення до співробітництва (здатність працювати разом з іншими, брати участь у спільній діяльності, вміння домовлятися, розподіляти, відстоювати, поступатися тощо), самопокладання відповідальності (покладання дитиною на саму себе обов'язку відповідати за свої дії та вчинки);

– соціальні властивості, пов'язані з загальними психологічними властивостями: відкритість до людей (доступність, щирість, прямота, відвертість у стосунках з іншими, неприхованість власних думок, прагнень, переживань), демократичність (забезпечення участі й впливу всіх членів групи на результат, ситуацію, подію), догматизм (схильність сліпо, без критичної перевірки приймати за істину судження іншої людини).

Зазначені властивості необхідно враховувати під час групової діяльності дошкільників. Об'єднавшись у групи, діти організовують ігри, упродовж яких вони вправляються в уміннях справедливо розподіляти ролі, домовлятись, ділитись іграшками, поступатись, відстоювати особисту точку зору, вислуховувати думку іншого, зрозуміло пояснювати те, що треба, стримувати емоції. У процесі спільної діяльності дошкільник засвоює норми співіснування, обов'язкові для всіх учасників дитячої групи, вчиться бути самим собою серед інших.

Об'єднавшись з одногрупниками для гри або заняття, дошкільник починає усвідомлювати, що під час практичної діяльності спілкування не тільки приємне, а ще й корисне, адже спільна робота поліпшує настрій, приносить насолоду, сприяє швидкому досягненню спільної мети, спільного результату праці.

Вихователь має володіти вмінням застосовувати в роботі з дітьми моделювання життєвих ситуацій, їх підкріплення і груповий вплив на дитину. Йому варто знати, як відшукати за межами дитячого садка помічників –

окремих осіб або групи людей, залучити їх до виховання і скористатись їхнім досвідом. Це передбачає тісний контакт педагога з оточенням кожної дитини, його глибоке знання людей, місцевих проблем, матеріальних та інших труднощів кожної сім'ї.

У практиці роботи з дошкільниками доцільним є залучення малих об'єднань дітей (наприклад, для спільного виконання якогось різновиду роботи різних за рівнем уміння дітей, виконання соціально значущої діяльності на користь іншим людям). Вступаючи у взаємодію, дитина намагається зрозуміти, хто ж такий насправді партнер у спілкуванні. Вона прагне «прочитати» значення його вчинків, слів, жестів, інтерпретувати їх. Будь-яка взаємодія передбачає взаєморозуміння та взаємоповагу.

У досліджуваний період у практику вихователів старших груп входять новітні методи роботи із вихованцями, як-от: мікрофон, дебати, пара, ланцюжок, снігова куля тощо. Детальний огляд цих методів подано в додатку Д.

Окрім вищезгаданих методичних прийомів навчання, у практиці роботи з дошкільниками активно використовують і наступні: творчі завдання, роботу в малих групах, навчальні ігри (рольові та ділові, ігри-імітації), ігри-змагання (старший дошкільний вік), роботу з наочними відео та аудіо-матеріалами, аналіз життєвих ситуацій тощо.

Таким чином, інтерактивне навчання на заняттях відбувається в парах (2 дитини), у мікрогрупах (3-4 дитини), у малих групах (5-6 дітей) разом із вихователем.

При оцінюванні висловлювань дітей варто вживати «цікаво», «незвичайно», «добре», «чудово», «оригінально» замість «правильно», що стимулює дітей до подальших висловлювань.

Навчальні ігри також проходять у групових формах. Так, дидактичні ігри використовують як окрему форму організації навчання і як частину заняття для ознайомлення дітей з різноманітними явищами, предметами та їх властивостями (формою, величиною, кольором, просторовим розміщенням).

Заняття – це форма педагогічного впливу, за допомогою якої поєднується розвивальний і виховний ефекти навчання, у дітей сформується уміння активно засвоювати знання і творчо використовувати їх за безпосередньої участі вихователя. Працюючи з групою дітей у встановлений режимом час, дорослий організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини. Під час заняття дошкільник набуває досвіду спільної діяльності з дорослим та однолітками.

За організацією дітей заняття поділяють на:

- фронтальні (з усіма дітьми групи);
- групові (10 – 12 дошкільнят);
- індивідуально-групові (4 – 6 дошкільнят);
- індивідуальні (1-4 дошкільнят).

У молодших групах активність дітей на заняттях, результати їхньої діяльності забезпечуються за допомогою методів і засобів, які стимулюють зацікавленість дошкільників змістом знань. Заняття з дітьми такого віку мають бути емоційно насиченими, наповненими неочікуваними моментами, ігровими ситуаціями. Дітям середньої групи цікаво на заняттях, їх приваблює зміст знань і умінь, вони починають розуміти, що навчаючись можна дізнатися щось нове й цікаве.

Досвід колективної роботи на занятті старші дошкільники набувають, усвідомлюючи, що від успіху кожного залежить результат усієї групи. Це надзвичайно важливо як для активних, так і для пасивних вихованців, які за неправильно організованого навчання можуть стати невстигаючими. Під час організації колективної пізнавальної діяльності дітей на занятті вихователь повинен дбати про те, щоб старші дошкільники виявляли себе в навчальній роботі, а також були доброзичливі, уважні до успіхів і невдач інших учасників освітнього процесу.

Однією з умов успішного навчання дітей дошкільного віку є поєднання навчальної роботи на заняттях і поза ними. У сучасних концепціях дошкільного виховання передбачено виконання навчальних завдань не лише

на заняттях, а й під час проведення екскурсій, прогулянок, у ході дидактичних ігор, різноманітних спостережень, ігрових вправ тощо.

Зроблено певні кроки в напрямку модернізації змісту дошкільної освіти, насамперед у програмно-методичному забезпеченні Базового компоненту дошкільної освіти (державного стандарту): створено Програму розвитку дитини дошкільного віку, яку впроваджують після річної апробації; триває розробка науковцями й практиками особистісно орієнтованих педагогічних технологій для роботи з дітьми раннього віку. Актуальною проблемою є підготовка сучасного обладнання, ігрових та наочно-дидактичних матеріалів для освітнього процесу.

Таким чином, в умовах реформування освітньої галузі дошкільна освіта повинна забезпечити цілісний розвиток дитини, сформувати основу її особистісної культури, сприяти самореалізації та саморозвитку особистості, при цьому не обмежуватися можливістю лише підготувати дошкільника до шкільного навчання.

З огляду на це проблемними залишаються питання гуманізації освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах, збереження кращих вітчизняних традицій дошкільної освіти.

Узагальнюючи аналіз другого періоду розвитку групової діяльності, виокремимо такі його особливості:

– провідні принципи групової діяльності дітей – виховання через діяльність, через спільну творчість, навчання в співпраці, навчання через відкриття, зв’язку виховання з життям і працею, виховання в колективі та через колектив, індивідуального підходу, культуровідповідності та ін.;

– зміна суспільної свідомості, що активно впливала на особистість дошкільника й зумовила появу нових методів групової взаємодії;

– інтенсифікація психолого-педагогічних досліджень різних форм організації групової діяльності дітей;

– реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів до навчання, виховання і розвитку дітей;

− забезпечення наступності переходу в змісті дошкільної освіти від дошкілля до початкової школи;

− трансформація форм групової діяльності дітей за рахунок зміни стилю педагогічного керівництва;

− роль педагога лібералізується, часто він стає посередником між учасниками.

2.3. Особливості організації групової взаємодії дітей дошкільного віку в період 2012 – до нашого часу

На зміну соціоцентричному за спрямованістю і характером побудови освітньому процесу прийшла парадигма особистісно орієнтованого навчання і виховання, відповідно до якої знання, уміння і навички є засобами, а не метою розвитку дитини. Зростає роль аксіологічних засад виховання, адже індивід, який не має сформованих соціальних ціннісних орієнтацій, відчуває недовіру до довкілля, виявляє агресію, втрачає індивідуальність, стає асоціальною особистістю.

У демократичній державі виховання дитини є суспільною справою, що не обмежується визнанням права малюка на щасливе дитинство, а й забезпечує для цього реальні можливості.

Дитинство – період активного соціального «розгортання» особистості, що зростає, та освоєння нею соціокультурних досягнень суспільства, період спроби й самовизнання в соціальному просторі. Дитина поступово відкриває світ через систему чинних ціннісних орієнтацій, рольових взаємин, культурних норм взаємодії.

Пріоритетом сучасної системи дошкільної освіти в Україні відповідно до нових вимог є забезпечення повноцінного розвитку особистості дитини, яка має навчитися адаптуватися в різних соціальних ситуаціях і набути соціальних навичок. Тому основним завданням дошкільних освітніх установ є формування в дітей здатності адаптуватися до мінливих життєвих ситуацій,

здобувати знання і застосовувати їх на практиці, а також працювати спільно, творчо взаємодіючи один з одним і уникаючи при цьому конфліктів. Реалізувати це завдання можливо за допомогою групової діяльності дітей.

У 2012 р. було прийнято доопрацьовану редакцію Базового компонента дошкільної освіти (БКДО). Цей документ складається з двох частин – інваріантної та варіативної. У інваріантній частині визначено обов'язковий для дітей певного віку ступінь засвоєння знань, понять, що забезпечує єдність освітньо-виховного простору України, створює необхідні умови для розвитку, виховання і навчання дітей незалежно від місця та умов проживання, типу дошкільного закладу. У варіантній частині зміст освіти доповнено регіональними, етносоціокультурними та індивідуальними особливостями розвитку дошкільника.

Редакція Базового компонента (2012) уміщує компетенції дошкільника щодо групової діяльності: обізнаність з елементарними міжособистісними взаєминами; уміння реалізовувати їх під час спілкування; здатність взаємодіяти з оточенням; узгоджувати з ними свої дії, поведінку; усвідомлювати власне місце в соціальному середовищі; позитивно сприймати себе; вміння співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Базовий компонент дошкільної освіти, визначаючи мінімально достатній і необхідний для дитини рівень соціальної компетентності, передбачає формування в неї навичок соціально прийнятої поведінки, здатності розуміти інших, долучатися до спільної з однолітками та дорослими діяльності, об'єднувати зусилля для досягнення спільного результату, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей. З огляду на це, важливим напрямом роботи дошкільного закладу є створення сприятливих умов для набуття вихованцями досвіду міжособистісного партнерства.

Метою програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2012) є розширення змістового контенту освітньої роботи з дітьми від двох до шести років, на основі вивчення етнічних, історичних та

соціокультурних особливостей Західної України. Ця програма відповідає стратегічному завданню дошкільної освіти – реалізації особистісно орієнтованої моделі дошкільної освіти.

У програмі зазначається, що діти третього року життя вчаться взаємодіяти між собою, у них формуються нові почуття дитини до людей, які її оточують (прихильність, приязнь), і почуття, пов'язані з діяльністю (задоволення від досягнутого результату, засмучення від невдачі, радість від похвали), виникають спільні ігри.

На третьому році життя в малят виникає інтерес до спільних ігрових дій з іншими дітьми, бажання перебувати поряд, формується доброзичливе й позитивне спілкування з ровесниками під час елементарних спільних ігор, розвиваються основи співтовариства. Тому вихователям варто стимулювати бажання дітей до спільної діяльності.

У програмі зазначено, що на четвертому році життя в характері та змісті діяльності дитини, розвиткові окремих психічних процесів у взаєминах із людьми відбуваються істотні зміни. Починають переважати спільні ігри дітей над індивідуальними, проте достатньої узгодженості між учасниками ще немає, тривалість гри невелика. Так, у розділі «Ознайомлення з довкіллям» зауважено, що вихователь повинен допомагати дітям об'єднуватися в невеликі групи на основі особистих симпатій та інтересу до діяльності. У дітей четвертого року життя формуються певні ігрові вміння: гратися поруч, разом, не заважати одне одному. Означений факт підкреслює, що спільна (групова) діяльність дітей поступово починає переважати і стає тривалішою.

У дітей п'ятого року життя особливого значення набуває спільна сюжетно-рольова гра. Одна й та сама гра може повторюватися впродовж кількох днів у різних варіаціях. У розділі «Ігрова діяльність» вказано, що вихователь повинен удосконалювати вміння відтворювати в іграх сюжети відомих улюблених казок, об'єднуючи для цього дітей у невеликі підгрупи.

Шостий рік життя відзначається стійкими й результативними «внутрішніми інстанціями» особистості: образом її «Я», самооцінкою, рівнем

домагань, особистісними очікування тощо. Саме тому надзвичайно важливо особливу увагу приділити формуванню основ морально-вольових якостей особистості старшого дошкільника: організованість, дисциплінованість у поведінці, стосунках і спільній діяльності, відповідальність й наполегливість у досягненні позитивних цілей; умінні діяти в інтересах партнера чи групи однолітків. У зв'язку з цим істотно зросла значимість групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти.

Від особливостей об'єднання дітей для спільної діяльності залежить продуктивність міжсуб'єктної взаємодії. Дослідники Т. Дуткевич і В. Котирло (2016) наголошують, що для виникнення і розвитку міжсуб'єктної взаємодії необхідна організація спільної діяльності з поступовим ускладненням завдань, з метою набуття дітьми досвіду спільної роботи в певній послідовності й отримання уявлень про способи узгодження дій. Несформованість у дітей способів взаємодії утруднює спільну діяльність дошкільників.

Авторка О. Лопатіна зауважує, що більшості старшим дошкільникам не характерне стале психологічне налаштування на співпрацю з однолітком. Дошкільник вбачає в ровесникові або суперника, або не помічає його зовсім. Тому робота в спільній діяльності має орієнтувати дитину на партнера, на усвідомлення себе членом певної спільноти. Особливістю такої діяльності є те, що діти мають узяти на себе «ділові», соціальні ролі, які вимагають від них більших зусиль, ніж ігрові.

Науковиця С. Нечай (2014), розглядаючи проблему взаємодії дітей дошкільного віку в груповій діяльності, кваліфікує міжособистісне партнерство як тип взаємодії в спільній діяльності, що вимагає об'єднання зусиль учасників і передбачає взаємне узгодження дій на рівні постановки мети, планування та регулювання діяльності для досягнення результату. Дослідниця зауважує, що партнерські стосунки врегульовано нормами і правилами, встановленими в групі однолітків, і прийнято всіма учасниками безумовно.

На думку С. Нечай (2014), бути партнером означає: мати спільні ідеї, брати участь у спільній діяльності, самостійно обираючи тип цієї діяльності, мати зобов'язання і здійснювати комунікацію. Дослідниця окреслила процес формування міжособистісних партнерських стосунків старших дошкільників з однолітками на заняттях, виокремивши в ньому три етапи.

Перший етап: налагодження взаєморозуміння. На цьому етапі потрібно сформувати в дітей уміння визначати емоційний стан власний і своїх товаришів; приймати позицію партнера, адекватно реагувати на його емоційний стан для досягнення взаєморозуміння.

Для цього, наприклад, на заняттях з фізичного виховання з дітьми старшого дошкільного віку дослідниця пропонує використовувати пантомімічні та рухливі ігри, у яких діти вчаться розуміти одне одного без слів, сприймати та виконувати вказівки партнера, чітко формулювати власні, виявляти уважність, терпимість у ставленні до однолітків.

Авторка визначила основні правила формування міжособистісного партнерства на заняттях з фізкультури і сформулювала їх у формі пам'ятки для вихователів:

✓ Відмовтеся від елементів змагання в іграх. Головна мета – формування спільності з іншими й здатності бачити в однолітках партнерів.

✓ За можливістю уникайте інструкцій, натомість демонструйте позитивні зразки.

✓ Відмовтеся від зауважень і поділу дітей на вправних і невправних гравців.

✓ Підтримуйте кожну дитину, покажіть їй, що інші діти – не суперники, не конкуренти, а тісно пов'язані з нею і багато в чому схожі на неї люди.

✓ Повторюйте ігри: багаторазове програвання – запорука ефективності. Систематично беручи участь у тій чи іншій грі, діти починають краще розуміти її зміст і отримувати задоволення від виконання ігрових дій.

Другий етап: партнерство в дії. На цьому етапі старші дошкільники накопичують практичний досвід співпраці. Розпочинати роботу варто із

засвоєння мовленнєвих конструкцій, необхідних для встановлення партнерської взаємодії з однолітками в процесі організованої спільної діяльності. Приклади ігор на розвиток вміння спілкуватися для дітей старшого дошкільного віку наведено в додатку Ж. Дослідниця наводить приклади мовленнєвих конструкцій для встановлення партнерської взаємодії:

– Репліки, що визначають спільне завдання, наприклад: *«Ми зробимо це разом»; «Що нам потрібно зробити?»; «Самотужки нічого не вдасться»; «Зробимо разом, дружно, не сваритимемося».*

– Обговорення засобів діяльності й етапів процесу, визначення позицій кожного й способу взаємодії: *«Поміркуймо разом, що нам потрібно для виконання завдання»; «Розподілимо цю роботу», «Вирішимо, що ми зробимо спочатку, а що потім»; «Хто почне, а хто продовжить роботу?».*

– Фіксація і зіставлення окремих способів дій: *«Покажи, будь ласка, як ти це робиш»; «Спробуй зробити по-іншому, можливо, так вдасться краще (швидше, легше тощо).*

– Оцінювання якості проміжного результату діяльності: *«Погляньмо, що ми вже зробили»; «Чи все ми робимо правильно?».*

– Підтримка й взаємодопомога: *«Допоможи, будь ласка»; «Не вдається? Я тобі допоможу (навчу тебе)»; «Не засмучуйся, разом у нас усе вийде».*

– Репліки заохочення і схвалення: *«Чудова ідея!»; «Усе правильно»; «Молодець, добре придумав!».*

– Здійснення елементарних контрольно-оцінних дій з виправленнями й доповненнями: *«Треба було зробити… Ми виконали… і зробили»; «Краще було б виконати завдання по-іншому»; « Можна було зробити по-іншому»; «Зараз швидко виправимо»; «Наступного разу обов'язково зробимо краще».*

Навички партнерської взаємодії діти засвоюють у кілька етапів з поступовим ускладненням моделі взаємодії в міру накопичення практичного досвіду.

Схарактеризуємо складення моделей взаємодії, які пропонує С. Нечай (2014).

1. Освоєння дітьми *спільно-індивідуальної моделі взаємодії:* кожний учасник виконує роботу індивідуально, а на завершальному етапі всі об'єднують результати праці в єдину композицію.

Практикуватися у взаємодії за спільно-індивідуальною моделлю С. Нечай (2014) пропонує на заняттях з художньо-продуктивної діяльності (малювання, ліплення, конструювання тощо). Саме в них чітко простежується зв'язок «мета – результат», а також послідовність необхідних дій.

Наприклад, малювання із секретом в три пари рук. Вихователь дає трьом дітям прямокутний аркуш паперу й три олівці. Вони мають домовитися між собою про порядок виконання завдання, а також можуть разом вирішити, що малюватимуть (у загальних рисах). Перший дошкільник починає малювати вгорі аркуша, після чого закриває свій малюнок, загнувши аркуш таким чином, щоб залишилася відкритою тільки нижня частина малюнка для продовження (наприклад, шия). Другий продовжує малювати, зображуючи тулуб і закриває його, залишивши відкритою тільки частину ніг. Третя дитина завершує роботу. Потім відкривається весь малюнок. Зауважимо, що майже завжди виходить смішно через невідповідність пропорцій, кольорових гам тощо.

Наприклад, аплікація з використанням листівок. Діти приносять різні листівки. На занятті вони обирають собі партнерів, розглядаючи листівки одне одного й аналізуючи зображення. Дошкільники домовляються про сюжет, вирізають з листівок необхідні деталі та створюють аплікацію, орієнтуючись на власну уяву й образотворчі навички. Також, домальовуючи, можуть додавати певні деталі.

Конструювання «Наша вулиця». Діти, об'єднавшись попарно, отримують один набір конструктора на двох. Вихователь пропонує побудувати вулицю, на якій розташовано дитсадок. Кожна дитина споруджує свій будинок, домовляючись із партнером про використання деталей (їх має вистачити обом, і кожен має бути задоволений результатом). Потім за допомоги дорослого складають будинки в цілісну композицію.

2. Освоєння дітьми *спільно-послідовної моделі взаємодії:* послідовне виконання дій учасниками, коли результат дії, виконаної одним учасником, стає предметом діяльності іншого (принцип конвеєра).

До другої моделі взаємодії дітей можна перейти після того, як у них буде сформовано вміння приймати спільну мету, працювати поруч із партнером, зберігаючи необхідний темп і ритм діяльності, а наприкінці спільно оцінювати результат роботи.

Цю модель С. Нечай (2014) пропонує використовувати на заняттях з образотворчості, розвитку мовлення, математики, ознайомлення з природою. У кожному випадку варто створювати проблемну ситуацію, вирішення якої вимагає взаємодії дітей у процесі поетапного досягнення спільного результату *(Додаток 3).*

3. Освоєння дітьми *спільно-взаємодійної моделі:* співпраця всієї групи. Цю модель можна пропонувати дошкільникам тоді, коли в них сформуються вміння координувати, регулювати свої спільні дії, підтримуючи єдиний темп і ритм роботи. А також тоді, коли діти розумітимуть залежності між якістю власного результату, результатом партнера та результатом спільної роботи.

Для освоєння цієї моделі доречно використовувати заняття комбінованого типу, що дають можливість інтегрувати різний освітній зміст.

Наприклад, під час заняття з грамоти можна запропонувати наступні вправи: «Розсипане оповідання», «Казкові персонажі заблукали». Діти отримують набір карток із казковими предметами та персонажами. Кожен учасник вибирає картку, розповідає, що на ній зображено. Разом діти вирішують, до якого художнього твору належить об’єкт, як упорядкувати картки, щоб відтворити оповідання загалом. Потім ланцюжком переказують його.

Заслуговує на увагу ідея С. Нечай щодо організації групової діяльності в процесі конструювання з природного матеріалу на тему «Лісове царство», «Морські глибини». У процесі такої роботи розподіл дій учасників відбувається так: презентація індивідуальних пропозицій – розподіл роботи –

створення окремих зображень у парах – обговорення та об'єднання результатів роботи пар у єдину композицію – спільне доопрацювання результату.

У застосуванні кожної моделі спільної діяльності діти вправляються під час серії занять, на яких їм надається можливість вибору партнерів для спільної діяльності за власним бажанням.

Третій етап: Самі собі організатори. На цьому етапі педагог розвиває здатність дітей самостійно обирати модель взаємодії для виконання спільних завдань. Вихователь створює умови не лише для засвоєння однієї моделі взаємодії, а для їх гнучкої зміни відповідно до умов спільної діяльності через організацію творчих студій під час занять із образотворчості та ознайомлення з довкіллям («Праця дорослих»). Об'єднавшись у команди, діти самостійно визначають, яка з них чим займатиметься. Педагог пропонує завдання для кожної. С. Нечай (2014) наводить низку прикладів творчих студій взаємодії (Додаток К).

У процесі виконання спільного завдання в дітей дошкільного віку виникають труднощі у взаємодії, які пов'язані з нестійкістю мотивів, невмінням домовлятися, розподіляти дії та узгоджено досягати спільного результату. А це зумовлює швидке згасання ініціативи дітей і розпаду взаємодії на індивідуальні лінії поведінки. Ми погоджуємося з думкою дослідниці, що поведінка, яка характеризується емоційною нестійкістю, схильністю ображатися один на одного, свідчить про недостатню сформованість у дітей практичних умінь взаємодії з однолітками в процесі спільної діяльності.

Зауважимо, що виникати труднощі у взаємодії дошкільників під час виконання спільного завдання можуть через невдалу організацію та керівництво педагогом міжособистісним партнерством (стимулювання інтересу дитини до партнерства й до однолітка як партнера; формування в дошкільників уміння узгодження своїх дій в процесі діяльності, контролювання її та оцінювання спільного результату).

Правильно сформувати міжособистісні партнерські стосунки дітей старшого дошкільного віку з однолітками в процесі спільної діяльності стане можливим за відповідної взаємодії педагога з вихованцями. Дослідниця С. Нечай (2014) характеризує такі рівні взаємодії вихователя з дошкільниками:

− навчально-корекційна позиція дорослого на етапі набуття дітьми досвіду міжособистісного партнерства;

− спрямувально-корекційна позиція дорослого як посередника на етапі накопичення дітьми досвіду міжособистісного партнерства;

− підтримувальна та стимулювальна позиція дорослого щодо ініціативи дітей на етапі активного застосування ними моделей співпраці з однолітками.

Така послідовність формування міжособистісного партнерства в старших дошкільнят забезпечує високі результати: напередодні вступу до школи діти легко знаходять спільну мову з однолітками, планують та реалізовують спільну діяльність, толерантно та доброзичливо ставляться одне до одного.

Ми згодні з думкою О. Волошиної (2015), що групова форма роботи має передбачати навчання однією особою групи дітей. Тобто всі вихованці групи спільно працюють над одним завданням, а в кінці роботи звітують про виконану роботу.

Оптимальною у виховному й розвивальному плані є групова діяльність, у якій спільна мета й результат. Кожен учасник робить внесок у спільний продукт. Цим запобігаємо проблемі формування та прояву конфліктності й конкуренції, натомість серед учасників групової діяльності налагоджується співпраця. Зацікавленість кожної дитини в якісному кінцевому продукті може стимулювати становлення так званої допоміжної, тобто орієнтованої на допомогу іншій людині, поведінки. Переживання успіху за умови досягнення спільного для всіх результату є механізмом згуртування учасників діяльності. Академік І. Бех (2011) уважає, що спільна взаємодія має застосовуватись в ігровій, спортивній, усіх видах трудової діяльності, а також у дозвіллі дітей.

Від особливостей вибору пари для спільної діяльності залежить ефективність формування уявлень дітей дошкільного віку про однолітків як партнерів. Практика показує, що склад пар для спільної діяльності найчастіше формують такими способами: взаємний вибір партнерами один одного; випадковий вибір партнера; об'єднання в пари на розсуд вихователя.

Так, стійке міжособистісне партнерство між дошкільниками складається, коли учасники групи самостійно об'єдналися в пару, симпатизують одне одному, часто разом граються, навчаються. Це позначається на особливостях сприйняття ними одне одного як партнерів у спільній діяльності та на характері їхньої взаємодії. Під час спільних занять у дітей виявляється більше емоційної підтримки, взаємності в стосунках, доброзичливості, природно формується зацікавленість у процесі та результаті роботи, частіше спостерігається взаємодопомога. Така взаємодія характеризується також вищим рівнем емоційної стійкості, терплячості щодо дій партнерів.

Схильність до узгодженої міжособистісної взаємодії виявляють партнери, одному з яких властива яскраво виражена ініціативна поведінка а іншому – виконавська. Нестійким, уривчастим є міжособистісне партнерство імпульсивних дітей і дітей з явним переважанням ініціативи.

На думку науковиці Т. Поніманської (2015), одним із важливих завдань дошкільної педагогіки є виховання культури людських стосунків, формування уміння дотримуватися простих норм співжиття, навичок взаємної поваги в спілкуванні та спільній діяльності.

Спільна робота має стимулюючий вплив на розумовий процес, часто супроводжується формулюванням нових ідей і рішень, що впливає на кінцевий результат. Якість роботи зростає, якщо діти усвідомлюють взаємозв'язки в діяльності й залежність власного успіху від успіхів інших учасників. Умовою ефективної взаємодії є безпосереднє спілкування, завдяки якому удосконалюються такі здібності: взаємне надання цілеспрямованої допомоги та підтримки; обмін та обробка інформації; здійснення зворотного

зв’язку на взаємній основі; активної підтримки групи загалом; надання впливу та прийняття впливу; отримання і надання довіри; прагнення до досягнення спільних інтересів; забезпечення внутрішнього комфорту й уникнення відчуття стресу.

Діяльність групи має ґрунтуватися на трьох принципах – свобода, самостійність, спільна робота, об’єднаних загальним змістом або спільним завданням.

Більшу частину свого життя людина проводить у колективі, при цьому становище, яке вона посідає в різних групах, для неї є важливим. Для дошкільнят дитячий садок – це перша школа міжособистісних взаємин. І від характеру взаємин з однолітками, від становища дитини, її соціометричного статусу в колективі однолітків залежить становлення особистості в системі особистих взаємин.

Дослідниця А. Гончаренко (2014) вважає, що «різновікові групи в дитсадках найчастіше створюють за необхідності, проте такі групи мають величезний потенціал для розвитку дошкільнят» (с. 14). Діти різного віку, зростаючи разом, набувають певного практичного досвіду дружнього спілкування, співпраці, взаємодопомоги і взаємонавчання, опановують основні принципи життя і самореалізації в суспільстві.

Також дослідниця виокремила основні форми організації діяльності дітей у різновіковій групі:

– *Послідовна лінійка.* Для кожної вікової групи виокремлено й розведено в часі організацію та реалізацію певного фрагменту життєдіяльності. Завершивши роботу з однією групою вихованців, педагог переходить до іншої.

– *Паралельна.* Підгрупи дітей одночасно, проте окремо одна від одної залучено до різних видів діяльності з різним змістом. Форма, послідовність і способи використання ігрового, дидактичного матеріалу, посібників – різні. Свою діяльність підгрупи завершують у різний час. Вихователь має майстерно варіювати, комбінувати різні форми організації діяльності дітей, щоб зберегти

інтерес кожної дитини, кожної підгрупи до колективної мети та способів її досягнення.

− *Послідовно-одночасна.* Роботу починають старші діти, через певний час до них долучаються молодші.

− *Одночасно-послідовно.* Починають діяльність водночас молодші й старші діти, через якийсь час молодші завершують або призупиняють діяльність, а старші продовжують.

Обидві розглянуті форми передбачають вибір для обох підгруп однієї або близьких чи дотичних тем:

− *Тематично об'єднана.* Педагог з дітьми опрацьовує одну й ту саму тему, але з різними програмними завданнями для дітей різного віку, що можуть час від часу поєднуватися.

− *Організація за Белл-ланкастерською системою.* Старша дитина, що діє найвправніше і вміє пояснювати, показує, пояснює чи подає молодшим приклад якоїсь дії.

Запропоновані форми організації педагогічної роботи можна комбінувати й доповнювати на розсуд вихователя. Вибір кожної з них умотивований педагогічною метою, змістом діяльності, бажаннями й уподобаннями дітей. Кожний організований етап спільної діяльності має тривати лише доти, доки зберігаються інтерес та увага дітей. Тоді в них залишається час і бажання самостійно пізнавати та досліджувати (Гончаренко, 2014).

Отже, різновікова група – ефективна основа для розвитку потенціалу дитячих співтовариств. У такій групі повною мірою реалізується прагнення дитини бути старшою, розпорядником чи помічником, носієм знань, що накладає і певну відповідальність.

Дослідниці Н. Гавриш, О. Рейпольська (2017) ровесницькі стосунки трактують як взаємодію людей, рівних за своїми можливостями, під час якої вони пізнають себе та знаходять своє місце серед інших. Науковиці наголошують, що сучасний стан дошкільної освіти засвідчує істотні зміни в її

змісті (їх відображено в Базовому компоненті дошкільної освіти), а головне – в організації освітнього процесу, який характеризується тим, що в ньому дітям дедалі частіше надано можливість вибору способів особистісного самовизначення в різних видах діяльності. Ці зміни зумовлені істотними індивідуальними відмінностями розвитку, які унеможливлюють уніфікований підхід до дітей та спонукають віддавати перевагу об'єднанню вихованців у мікрогрупи для побудови ровесницьких стосунків. А це, у свою чергу, залучає механізми саморозвитку й самовизначення, сприяє засвоєнню дошкільнятами соціокультурних норм та зразків сформованої соціалізованої поведінки, розвитку базових особистісних якостей. Поступово, хоч і повільно, вихователі переходять від загальногрупових до підгрупових форм роботи, забезпечуючи активну міжособистісну взаємодію дітей під час виконання різноманітних навчально-пізнавальних завдань.

Авторки Н. Гавриш і О. Рейпольська (2017) виділили умови утвердження ровесницьких стосунків:

– гнучкість свідомої позиції дорослого як партнера та організатора дитячого співтовариства. Ідеться про відмову від намагання постійно повчати, напучувати дітей; прийняття робочого шуму в групі як норми, оскільки без цього неможливо встановити дружньо-ділові взаємини між малятами на занятті. Обов'язковий діалог між дітьми та між педагогом і вихованцями, у якому вони вчаться не тільки слухати, а й слухати та чути дорослого й одне одного, та й сам вихователь навчається розмовляти зі своїми підопічними, сприймати і приймати їхню думку, а не тільки повчати;

– домінування мікрогруп як способу організації дітей для виконання освітніх завдань. Причому не тільки на заняттях, а й поза ними. Важливо, щоб діти дошкільного віку не просто сиділи поруч, а об'єднувалися в групи (двійки, трійки, компанії, команди) для виконання освітніх завдань за симпатіями, за домовленістю, випадково тощо. Для досягнення цього, педагог має частково делегувати свої повноваження дошкільникам щодо інформування та навчання. Вихованців потрібно умотивувати щодо

спілкування (ставити проблемне запитання, спільне завдання для обговорення), адже діти мають навчитись дотримуватися спільних правил, які передбачають рівноправність учасників комунікації. Повернувши дітей одне до одного, дорослий має вийти з розмови або гри як учасник, але зберегти за собою позицію спостерігача та організатора. Це сприятиме стійкій особистісній активності саме дітей, а не лише педагога, як це зазвичай буває;

– створення спеціального інформаційно-проблемного поля, в освоєнні якого дитина займала б позицію. Маємо на увазі власний пошук (з допомогою дорослих), свідоме сприйняття інформації та переорієнтування своєї поведінки відповідно до засвоєних суспільних та особистісних правил.

Дослідниця К. Крутій уважає, що освітній процес у ЗДО може складатися з трьох блоків: спеціально організованого навчання у формі занять; спільної діяльності педагога з дітьми; вільно самостійної діяльності дітей.

Спільну діяльність педагога й дітей К. Крутій (2016) розглядає як «діяльність двох і більше учасників освітнього процесу (дорослих і вихованців) для вирішення освітніх завдань в одному просторі у той же час» (с. 6). Таку діяльність характеризує партнерська позиція дорослого й партнерська форма організації (співпраця дорослого й малят, можливість вільного розміщення, переміщення і спілкування дітей у процесі освітньої діяльності), вона передбачає поєднання підгрупової та групової форм організації роботи з дітьми. Співпраця між дітьми у віці 3-6 років не може скластися стихійно. Важливу роль в її організації відіграє активна позиція педагога. Щоб відносини співпраці виникли й розвивалися, дорослий має спеціально організовувати освітні ситуації, у яких вихованці набувають досвіду взаємодії. Цьому сприяє спільна продуктивна діяльність, коли в дитини виникає потреба узгоджувати свої дії з іншими й підпорядковувати їх спільній меті.

К. Крутій (2016) наголошує, що починаючи з трирічного віку можлива організація процесу взаємодії дітей в освітніх ситуаціях. А п’ятий рік життя – це сензитивний період для розвитку змістової взаємодії дітей. Дослідники

виявили особливості кооперативних дій однолітків у різних ситуаціях, зокрема розбіжності між реальною і бажаною взаємодією дітей: з одного боку, дитина прагне до різноманітної взаємодії з однолітками, з іншого – дефіцит відповідних засобів та способів співпраці руйнує спільні дії.

Оптимальні форми демонстрації дітям нормативних способів співпраці та розв'язання конфліктних ситуацій – інсценування «позитивних» і «негативних» способів взаємодії з наступним обговоренням *(наприклад, рухливе й непосидюче Слоненятко завітало до крамниці іграшок чи намагається купити горнятко для подруги в крамниці, де продають посуд).* Опинившись в освітній ситуації співпраці, дитина самостійно засвоює і застосовує нормативні правила, вона здатна успішно співпрацювати з однолітками на знайомому матеріалі, з яким раніше працювала індивідуально.

Відомі педагогині Т. Поніманська, І. Дичківська, О. Козлюк, Л. Кузьмук (2014) акцентують на соціальному розвитку дитини дошкільного віку та спільній діяльності дітей. Вони наголошують, що загалом атмосфера закладу дошкільної освіти, спілкування, спільна діяльність дітей має сприяти збагаченню соціального досвіду дошкільника. Тому разом із запланованими, підготовленими формами роботи варто використовувати й позапланові події.

Науковиця Т. Поніманська (2012) зауважує, що діти молодшого дошкільного віку розуміють вимоги до своєї поведінки в спільній діяльності, значення гуманних взаємин із дітьми в дитячому садку, виявляють інтерес до спільної з дорослими діяльності. У старшому дошкільному віці діти емоційно взаємодіють з оточенням, розуміють стан і почуття дітей за виглядом, інтонацією, діями, з вдячністю ставляться до розуміння іншими їхнього права бути такими, якими вони є.

Дослідниці Т. Піроженко та К. Карасьова (2012) вважають, що під час взаємодії з оточенням дитина усвідомлює своє ставлення до нього, засвоює систему взаємин з людьми, розширює свій соціальний досвід, навчається створювати різні моделі стосунків, пізнає себе та свої потенційні можливості в спілкуванні з однолітками.

Науковиці І. Лапшина й Н. Комарівська (2019) вважають, що впровадження елементів технології групової взаємодії є цікавими для дітей дошкільного віку у формуванні інтересу до дитячої літератури у вигляді занять «Година книжки». Дослідниці зауважують, що впроваджувати таку технологію можна, облаштовуючи в приміщенні кожної групи осередок (крісло / столик / килимок), де вихователі розкладають дитячі книги, які різні за формою, тематикою, жанром. Дошкільники збираються групами з 3-4 осіб за інтересами, разом гортають книжки, розглядають малюнки, коментують їх зміст та оформлення. Під час такої роботи діти вчаться уважно дослухатися один до одного, ставити запитання, давати відповіді, логічно формулювати власне висловлювання, аргументувати особистий вибір; набувають умінь організовувати свою діяльність.

Авторка І. Литвиненко (2019) наголошує, що в сучасному суспільстві запорукою успіху людини є її вміння працювати в колективі, знаходити шляхи розв'язання конфліктних ситуацій, сприймати й поважати думку інших і водночас аргументовано відстоювати власну позицію. На думку науковиці, група в дитячому садку – перша модель суспільства, у якій малюк поступово усвідомлює своє місце в системі відносин з іншими людьми. Тут дошкільник має можливість самовиражатися та об'єднуватися з однолітками для спільної гри. Вихователь забезпечує формування основних практичних умінь і навичок: уміння спілкуватися, домовлятися, працювати в команді (групі) з індивідуальною відповідальністю за кінцевий результат будь-якої справи.

Також важливим завданням, на думку І. Литвиненко (2019), яке потребує особливих зусиль педагога, є навчання дітей умінню гратися разом, не заважаючи одне одному. З віком, у спільній (груповій) діяльності вони набувають досвіду взаєморозуміння, уміння узгоджувати власні дії з партнерами, розуміти їхню позицію, взаємопов'язаність дій усіх учасників. У дітей дошкільного віку з'являється впевненість у собі й уміння домовлятися щодо спільної діяльності для досягнення результату.

Дослідниця зауважує, що робота в групі має враховувати принципи свободи, самостійності й поваги до кожного учасника. Відповідно вона окреслює умови, які позитивно впливають на групову діяльність:

− *емоційне зближення, психологічне налаштування дітей.* На допомогу вихователю прийде ритуал привітання. Важливо, щоб педагог надавав можливість дошкільникам самим обирати з ким і в який спосіб вітатися, це сприятиме розвиткові ініціативи. Проте вихователь також має брати участь у процесі й стежити за тим, щоб жодна дитина не залишилася поза увагою;

− *опора на пізнавальний інтерес дітей.* Інтерес стає потужним мотивом, який спонукає дошкільників знаходити спільну мову з іншими, погоджуватися і поступатися, приймати пропозиції своїх друзів, розуміти їхню значущість для досягнення спільної важливої мети;

− *закріплення позитивних переживань.* Необхідно стимулювати кожну дитину висловлювати власне ставлення до взаємодії в команді: подарувати одне одному певний символ, який засвідчує бажання працювати разом, потиснути руку тощо. Набутий позитивний емоційний досвід мотивуватиме дошкільників до взаємодії з однолітками;

− *аналіз ситуації взаємодії.* Важливо давати дітям можливість змінювати свою рольову позицію.

Дослідниця І. Литвиненко (2019) наводить приклади способів розвитку практичних умінь працювати в команді:

– психологічні ігри, вправи на розвиток командної єдності, відчуття командного духу;

– рольові ігри зі зміною ролей;

– проблемні ситуації, розв’язання яких пов’язане з подальшим обговоренням, елементами групової дискусії;

– міні-проєкти, під час яких дошкільники обговорюють певну ігрову ситуацію, розв’язання якої передбачає дослідницький пошук, взаємодію, комплекс дій, які завершуються створенням відповідного продукту. Для цього необхідно розподіляти обов’язки, кожному узгоджувати свою частину роботи

зі спільним результатом, свої інтереси з інтересами партнерів (не одного, а кількох), часом поступатися своїми бажаннями, відстоювати власну думку тощо;

– робота в малих групах – об'єднання дітей у робочі групи для реалізації колективного задуму;

– квести, у ході яких команди виконують різні завдання, об'єднані спільним сюжетом;

– перегляд і обговорення командної роботи дорослих. Наприклад, перегляд уривків футбольного матчу й аналіз дій гравців, їхніх емоцій: прагнення до перемоги, радість перемоги тощо. Або перегляд виконання музичного твору оркестром, обговорення того, як грає оркестр, де кожен музикант виконує свою партію. «Оркестр – єдина команда, у якій якість виконання твору залежить від кожного».

І. Литвиненко (2019) вважає, що робота в групі (команді) дає можливість:

− навчити дітей слухати одне одного;

− спонукати їх висловлювати власну думку. Кожна дитина розуміє: мати свою думку дуже важливо, це цінність для людини, адже моя думка – це частина мого «Я»; я хочу, щоб її почули, поважали, я так само буду ставитися до думки іншої людини);

− згуртувати дітей;

− дисциплінувати, навчити бути більш уважними, спостережливими;

− покращити комунікативні, організаторські вміння, активізувати мовленнєву діяльність;

− навчити встановлювати й підтримувати контакти з однолітками, уникати конфліктних ситуацій заради досягнення спільної мети;

− навчити домовлятися, прислухатися до думки інших, дотримуватися певних правил, черги;

− навчити отримувати задоволення від групової (колективної діяльності);

− зменшити кількість негативних емоцій, конфліктних ситуацій.

Загалом, на думку науковиці, усі ці фактори забезпечують комфортні умови для побудови гармонійних відносин у процесі групової діяльності й у дитячому колективі, за яких кожна дитина має можливість розкрити свої найкращі якості, здібності й тим самим позитивно впливати на однолітків.

У 2021 р. затверджено новий Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти), зорієнтований на збагачення освітніх традицій українського суспільства сучасними досягненнями та прогресивними світовими тенденціями у сфері освіти. У стандарті зазначено, що удосконалення змісту дошкільної освіти передбачає запровадження принципу педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці дитини, вихователя і батьків або осіб, які їх заміняють.

В освітньому напрямку «Гра дитини» наголошено, що «емоційно-ціннісне ставлення дітей дошкільного віку має бути мотивоване на цінності групової солідарності в грі (людяність, відповідальність, справедливість, самовладання, дружність, позитивне спілкування, терплячість)» («Базовий компонент дошкільної освіти», 2021, с. 14). Дошкільник вчиться залучати та приймати партнерів до спільної гри; налагоджувати партнерські стосунки завдяки діалогічному спілкуванню на основі ігрового задуму, рольової взаємодії; проявляти толерантність, товариськість; зважати на думку інших; радіти спільному успіхові.

Ретельний аналіз згаданих вище документів й аналіз поглядів вітчизняних науковців дозволяє стверджувати, що в досліджуваний період значно підвищився інтерес до вивчення групової діяльності та впливу її на розвиток дітей дошкільного віку. Групова діяльність не ізолює дошкільників один від одного, а, навпаки, дозволяє реалізувати їхнє прагнення до спілкування, взаємодопомоги та співробітництва.

Варто виділити особливості організації групової взаємодії дітей дошкільного віку в період 2012 – до нашого часу:

– педагог – безпосередній учасник взаємодії усіх суб’єктів групової діяльності дітей;

− розширення змісту групової діяльності дітей за рахунок:

а) широкого впровадження різноманітних освітніх технологій (у тому числі ІКТ, експериментування, STEM-підходу, технології формування Soft Skills у дітей дошкільного віку) у практику роботи ЗДО;

б) упровадження інклюзивної освіти й підготовки усіх суб'єктів освітнього процесу до взаємодії з особливими дітьми;

в) поява платних освітніх послуг і комплектації дитячих навчальних і розвивальних груп за інтересами (іноземна мова, гімнастика, музика тощо);

− поява значного масиву нормативних документів і освітніх програм для ЗДО;

− визначення сучасних стратегій для реформування усієї системи освіти;

− упровадження компетентнісного підходу до виховання дитини;

− залучення членів родини до освітнього процесу в ЗДО.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дисертаційного дослідження висвітлено особливості розвитку групової взаємодії дітей в освітньому процесі закладу дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

Обґрунтовано загальні теорії групового навчання дітей дошкільного віку в період 1991-2000 рр., який пов'язаний із здобуттям незалежності України. 90-ті роки ХХ століття позначені виникненням соціальних, науково-методичних, організаційно-педагогічних, матеріально-технічних та естетичних передумов функціонування дошкільних закладів різних типів. Міжнародний досвід становлення дошкільного виховання, а також знання історії розвитку закладів соціального виховання дітей в Україні творчо використовувалися в умовах розбудови національної системи освіти зазначеного періоду. Тому виокремлюємо такі особливості групової діяльності в дошкільних закладах досліджуваного періоду:

– гнучке реагування на нові суспільні запити;

– оптимізація мережі дошкільних навчальних закладів;

– започаткування реформ у галузі дошкільної освіти, що сприяли першим демократичним перетворенням, були закріплені у відповідних освітніх нормативних документах;

– впровадження принципів динамізму й варіативності організаційних форм виховання дошкільників;

– реалізація змісту занять з використанням групової діяльності дітей розширюється за рахунок національно-патріотичної, етнографічної, валеологічної тематики, що знайшло відображення в програмах;

– відхід від ідей колективного виховання дитини, рефлексія українськими освітянами досвіду зарубіжних науковців щодо групової діяльності, упровадження особистісно-орієнтованого підходу до виховання дітей;

– поєднання групової, індивідуальної та фронтальної форм навчальної діяльності для розвитку розумових здібностей старших дошкільників.

– створення позитивного ставлення дошкільників до спільної діяльності в умовах малих груп;

– педагогічне керівництво груповою діяльністю дітей характеризується розмиванням авторитарної ролі вихователя як єдиного транслятора групових норм і правил для проведення спільної роботи;

– періодично в процесі групової діяльності педагог замінює лідера, визначає стратегію і тактику дії, але поступово передає цю роль комусь із дітей.

Представлено зміст організації групової діяльності дошкільників у закладах дошкільної освіти періоду 2001-2011 рр. Уперше в історії педагогічної освіти України було розроблено Закон «Про дошкільну освіту» (2001).

До особливостей розвитку групової діяльності дітей (2001-2011 рр.) відносимо:

– упровадження провідних принципів групової діяльності дітей – виховання через діяльність, через спільну творчість, навчання в співпраці, навчання через відкриття, принципи зв'язку виховання з життям і працею, виховання в колективі та через колектив, індивідуального підходу, культуровідповідності та ін.;

– інтенсифікація психолого-педагогічних досліджень різних форм організації групової діяльності дітей;

– реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів до навчання, виховання і розвитку дітей;

– забезпечення наступності переходу в змісті дошкільної освіти від дошкілля до початкової школи;

– трансформація форм групової діяльності дітей за рахунок зміни стилю педагогічного керівництва;

– лібералізація ролі педагога, який часто стає посередником між учасниками діяльності.

Схарактеризовано особливості організації групової взаємодії дітей дошкільного віку в період 2012 – до нашого часу. У 2012 році було прийнято редакцію Базового компонента дошкільної освіти (БКДО). У Базовому компоненті зазначено компетенції дошкільника щодо групової діяльності: обізнаність з елементарними міжособистісними взаєминами; уміння реалізовувати їх під час спілкування; здатність взаємодіяти з оточенням; узгоджувати з ними свої дії, поведінку; усвідомлювати власне місце в соціальному середовищі; позитивно сприймати себе; уміння співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Особливостями розвитку групової діяльності в період 2012 – до нашого часу є:

− педагог – безпосередній учасник взаємодії усіх суб'єктів групової діяльності дітей;

− розширення змісту групової діяльності дітей за рахунок:

а) упровадження інклюзивної освіти й підготовки всіх суб'єктів освітнього процесу до взаємодії з особливими дітьми;

б) широкого впровадження різноманітних освітніх технологій (у тому числі ІКТ, експериментування, STEM-підходу, технології формування Soft Skills у дітей дошкільного віку) у практику роботи ЗДО;

в) появи платних освітніх послуг і комплектації дитячих навчальних і розвивальних груп за інтересами (іноземна мова, гімнастика, музика тощо);

− поява значного масиву нормативних документів і освітніх програм для ЗДО;

− визначення сучасних стратегій для реформування усієї системи освіти;

− упровадження компетентнісного підходу до освіти дитини;

− залучення членів родини до освітнього процесу в ЗДО.

Матеріали розділу відображено в наступних публікаціях автора (Колеснік, 2018; Колеснік, 2019; Колеснік, 2020).

РОЗДІЛ 3
ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ УПРОВАДЖЕННЯ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ У СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

3.1. Упровадження технологій групової діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти в умовах сьогодення

Практичне значення дослідження полягає не лише у введенні в науковий обіг невідомих документів, узагальненні та систематизації матеріалу, але й можливості впровадження результатів дослідження технологій групової діяльності дітей дошкільного віку кінця ХХ – початку ХХІ ст. у практику сучасного закладу дошкільної освіти в умовах реформування освітньої галузі.

У процесі роботи над заявленою проблемою в третьому розділі виокремлено два основних завдання: по-перше, за допомогою змістового методу здійснити аналіз позитивного педагогічного досвіду в організації освітнього процесу в ЗДО на сучасному етапі реформування дошкільної освіти; по-друге, на основі проаналізованого матеріалу розробити методичні рекомендації для вихователів по впровадженню групових видів діяльності дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти. Головною метою розробки методичних рекомендацій є поглиблення знань вихователів з основ організації групової діяльності, розширення їхньої професійної культури тощо.

Працюючи з дітьми дошкільного віку, вихователь повинен орієнтуватися на збагачення змісту їхньої діяльності, формування різних способів рольової поведінки, вміння підтримувати дружні стосунки. Беручи участь у спільній діяльності дітей, педагог сприяє формуванню вміння працювати в групі, виокремлюючи різні типи взаємовідносин між рольовими позиціями (підкорення, управління, рівноправності). Використання вихователем різноманітних методів і прийомів (бесіди, поради, доручення,

розмови тощо) забезпечує формування в дітей уміння організовувати групову роботу.

У процесі роботи нами було вивчено та проаналізовано освітні програми, які МОН України рекомендувало до впровадження в освітній процес. Здійснений аналіз дав змогу констатувати, що технологію групової діяльності можна використовувати під час організованої (дидактичні, конструкторсько-будівельні та інші ігри, заняття, дитяче експериментування, групові трудові доручення тощо) та самостійної (ігрова, пізнавальна, трудова, художня, театралізована, художньо-мовленнєва, рухова тощо) діяльності.

Проблема розвитку групової діяльності з плином часу не втрачає своєї актуальності й, навпаки, вимагає постійної уваги та перспективного розвитку дослідників і практиків. У процесі реалізації першого з двох поставлених завдань ми ознайомилися із сучасним позитивним досвідом вихователів-новаторів і практичних психологів закладів дошкільної освіти та провідних спеціалістів у галузі дошкільної освіти.

О. Клугман (2007), яка проводила дослідження в ДНЗ № 26 м. Прилуки Чернігівської обл. зазначає, що пріоритетними завданнями розвитку особистості є навчити дошкільника вільно спілкуватися, відстоювати свою думку, поважати однолітків та дорослих, бути терплячим і доброзичливим. Адже успіх розвитку добрих, дружніх стосунків між дітьми залежить насамперед від особистісних якостей педагога й від характеру його спілкування з дошкільниками.

Основне завдання психолога, на думку О. Клугман, – надолужити прогалини з розвитку комунікативних здібностей дітей, допомогти їм налагодити стосунки з однолітками. Суттєвого значення вона надає навчанню дітей доброзичливого спілкування, прищепленню вміння співпереживати, співчувати, розуміти власні емоції та емоційні стани оточуючих (дітей і дорослих). Ці вміння найкраще формуються в процесі колективної ігрової діяльності.

Групові вправи, які проводяться на заняттях, сприяють згуртуванню дошкільнят, допомагають їм бути розкутими, активними, спонукають до творчості, вчать дітей розуміти одне одного. Особливо подобаються дошкільнятам такі творчі ігри та вправи: «Дзеркало» (гра на розвиток міміки), «Поза спокою» (вправи на розслаблення), «Пов'язувальна нитка» (почуття спільності), «Дружба починається з усмішки» (вправа на почуття спільності) та ін.

Подібні ігри створюють особливу дружню атмосферу, спонукають дітей проявляти різні емоції та почуття. У додатку Л наведено приклади ігор та вправ, які використовує О. Клугман (2007) у своїй діяльності з метою зближення дітей, їхнього згуртування, уміння діяти в спільній діяльності.

Вихователь-методист ДНЗ № 30 м. Чернівці І. Патробай (2014) зауважує, що в грі діти набувають пізнавального, чуттєвого, емоційного досвіду, вчаться діяти за правилами, творчо мислити й швидко реагувати на зміну умов. Найхарактернішим видом ігрової діяльності дошкільнят є сюжетно-рольова гра (образна гра за певним задумом дітей, який розкривається в розіграних подіях та ролях).

Спільні режисерські ігри поширені серед дітей середнього та старшого дошкільного віку. У таких іграх зростає кількість дійових осіб, які вступають у значно складніші взаємини, виокремлюються головні й другорядні персонажі з чітко окресленими ролями. Ігрові групи дітей 5-річного віку складаються максимум з 6 осіб, тобто одночасно в колективі може виникнути потреба в обігруванні 2-5 різних сюжетів.

Мажена Рафальська (2020), експертка Ради Європи та ЮНІСЕФ з питань освіти дітей дошкільного віку (Польща), під час круглого столу на тему «На шляху до якісного дошкілля: міжнародні підходи до розроблення стандартів дошкільної освіти» зауважує, що існує чотири стовпи освіти за Жаком Делором, які можна застосовувати і в дошкільній освіті:

1. Учитися, щоб знати (learn to know) – акцент на освітній аспект;

2. Учитися, щоб діяти (learn to operate) – акцент на розвиток творчих здібностей особистості;

3. Учитися, щоб жити разом (learn to live together) – акцент на співпрацю з іншими людьми;

4. Учитися, щоб бути (learn to be) – акцент на розвиток особистості людини.

У сучасному Державному стандарті дошкільної освіти (Базовому компоненті) віддзеркалюються парадигми освіти. Робоча група, яка готувала новий документ прийшла до висновків, що настав час піти від парадигми об'єктивістської та застосувати конструктивістську. Одне із головних понять конструктивістської парадигми є освітнє середовище. Є кілька елементів освітнього середовища, які описуються в Державному стандарті:

– відносини дитини з іншими людьми: дитина відчуває тепло й прийняття – емоційний комфорт дитини, можливість висловити свої емоції та думки, можливість вибору, можливість зрозуміти й відчути, що її поважають, а повага демонструється на ділі;

– предметно-просторове середовище: доступне й насичене, стимулює і мотивує.

Цей підхід показує, що роль освітнього середовища важлива, а дитина є діючим суб'єктом, який має взаємодіяти й свідомо брати участь у тому, що відбувається навколо неї. Наприклад, діти можуть голосувати, висловлювати свою думку щодо того, що вони будуть їсти, кого запросять на гостини, куди підуть на екскурсію тощо. Діти вчаться впливати на те, що відбувається навколо них.

Отже, дослідниця наголошує, що всі, хто залучені до дошкільної освіти, мають брати величезну відповідальність за дітей, мають вчити їх співпрацювати й взаємодіяти.

Професорка Н. Гавриш (2019) описує досвід американських колег, які успішно використовують для різнобічного розвитку малюків теорію «вільних матеріалів» (с. 9). У 1972 році архітектор Симон Ніколас створив теорію

«вільних матеріалів», коли розмірковував над розвитком креативності. «Вільні матеріали» – різноманітні доступні дрібнички, невеликі однорідні предмети, наявні в довкіллі у великій кількості; природні й побутові матеріали, які можна використовувати в різноманітні способи. Це ґудзики, стрічки, намистинки, мушлі, камінці, корки від пляшок, шишки, жолуді тощо.

Цікавими ідеями щодо втілення теорії «вільних матеріалів» в освітній процес ЗДО поділились американські педагоги з Каліфорнії Ліза Делі та Міріам Белогловськи, які своє бачення представили в книзі «Loose parts. Inspiring play in young children» у 2015 році. Педагогині стверджують, що, граючи із «вільними матеріалами», діти можуть їх складати, переносити, викладати, рівняти, змінювати, забирати, комбінувати з іншими предметами чи іграшками, тобто пізнавати, досліджувати довкілля. Ці об'єкти стимулюють дітей до спілкування і взаємодії, заохочують до об'єднання і групової роботи. Тобто, «вільні матеріали» допомагають формувати соціальну компетентність, адже підтримують такі особистісні якості, як інноваційність і креативність, що на сьогодні дуже цінні в дорослому житті.

Перевагами «вільних матеріалів» є:

1) привабливість: дошкільникам подобається спостерігати, досліджувати природні об'єкти. Наприклад: діти спостерігають, як падають листочки з дерева, а потім самостійно досліджують, чи так само листочки падають з верхнього щабля драбини;

2) відкритість: ці дрібнички можна використовувати в незліченну кількість способів. Наприклад, шарф може бути ковдрою для ляльки або ставком для риби, майданчиком для дитячої гри тощо;

3) економічна та екологічна доцільність: ці матеріали не потрібно купувати.

Розвивальними можливостями даних матеріалів є:

− створення умов для активного навчання. Доступні природні та побутові матеріали заохочують дітей обстежувати найближче довкілля. Під час

маніпуляцій з ними малята активно здобувають знання про світ на основі власного досвіду;

– розвиток критичного мислення. Граючись з різними дріб'язковими об'єктами, дошкільники досліджують, аналізують, пропонують гіпотези, перевіряють їх правильність і роблять адекватні висновки, шукають ефективні шляхи для розв'язання власних повсякденних задач;

– соціально-емоційний розвиток. Ігри з «вільними матеріалами» спонукають дітей до взаємодії та налагодження соціальних контактів. Це підтвердив проведений експеримент. Одне приміщення педагоги облаштували типовим ігровим обладнанням – конструкціями для лазіння, ігровими будиночками тощо – й залишили в ньому вдосталь вільного простору. Багато дітей просто хаотично бігали там, не долучаючись до жодної діяльності. Інше середовище наповнили різноманітним природним і побутовими матеріалами. Якість гри була зовсім іншою. Діти гуртувались, щоб разом будувати фортеці з пальмового листя, робили огорожі, обмінювалися пропозиціями.

Американські заклади дошкільної освіти реалізують завдання Курикулуму (схожість до Державного стандарту в Україні). Так називається формалізований пакет курсів та їх зміст, запропонований і затверджений навчальними інституціями як необхідний для успішної освіти дітей. У цьому Курикулумі є такі освітні розділи: «Математика», «Наука», «Ігрова діяльність», «Мовлення і грамотність», «Мистецтво», «Сенсорика», «Рух і музика».

Практики ЗДО № 67 «Сонячний» м. Краматорська Донецької обл. О. Безсонова та Л. Дудинська (2020) вважають, що сучасна людина повинна проявляти й розвивати власні здібності, постійно вчитися та вдосконалюватися, демонструвати творчу активність, самостійність, щоб повноцінно жити в суспільстві й реалізовувати себе як особистість. Тому сучасні вихователі вважають, чим менше педагоги керують дітьми, тим активніші малята в житті.

Педагогині вважають, що робота в малих групах є однією з найпопулярніших тактик вихователів їх дошкільного закладу. Вона дозволяє дітям відпрацьовувати навички взаємодії та міжособистісного спілкування в комфортних умовах.

За О. Безсоновою (2020), формула партнерства передбачає такі складові партнерської взаємодії:

– повага як визнання цінності партнера та його думки;

– інтерес до партнера;

– спільна мета;

– діалог як форма контакту;

– спільна відповідальність.

На думку О. Безсонової (2020) та Л. Дудинської (2020), сором'язливі діти у великій групі однолітків не почуваються в безпеці, вони рідко виявляють ініціативу. Натомість вони вільно та охоче спілкуються в невеликих групах з іншими дітьми та спільно навчаються активно слухати, виробляти спільну думку, розв'язувати непорозуміння, обговорювати розбіжності.

Разом діти можуть швидко досягти позитивних результатів, яких дитина поодинці досягатиме ціною неймовірних зусиль. Під час спільної діяльності діти краще розв'язують ідентичні завдання, оскільки кожен дошкільник робить менше помилок. Присутність інших активізує діяльність дитини, позитивно позначається на її продуктивності. У середині такої групи панує гуманна та емоційно сприятлива атмосфера.

Педагогині зауважують, щоб навчити дітей взаємодіяти, необхідно організовувати роботу в малих групах і застосовувати такі типи взаємодії:

– пошук та генерування ідей;

– дизайн;

– імітації;

– ігри для вільного висловлювання.

Таким чином, вихователь заохочуватиме дітей доповнювати свої знання і вміння знаннями своїх однолітків, а елементи співпраці або змагання з вирішення проблем допоможуть реалізувати їхні задатки й можливості.

Пошук та генерування ідей. Метою та основним завданням діяльності групи є розробка, пошук і генерування ідей, які дозволять вирішити проблему. Група отримує проблему чи тему, запитання тощо. Учасники групи обговорюють це протягом кількох хвилин. У цей час заборон немає, пропозиції не оцінюються, після чого учасники можуть обговорити всі запропоновані ідеї, висловити своє заперечення. Кращі з них визначаються в кілька етапів:

– генерування ідей – висунути якомога більше різних ідей;

– аналіз – пошук раціонального зерна в кожній ідеї;

– селекція – відбір ідей та їх комбінування за пріоритетом, ступенем готовності до реалізації, оригінальністю, раціональністю тощо;

– дискусія та визначення спільного рішення – колективне обговорення проблеми, пошук шляхів розв’язання.

Педагоги вважають, що етапи пошуку та генерування ідей можуть здійснюватися в кількох формах групової взаємодії.

Мозковий штурм. Використовують для навчання дітей генерування ідеї. Така форма взаємодії передбачає спонтанне вираження асоціативних ідей, фактів чи почуттів дошкільників щодо запропонованої теми, ситуації чи проблеми. Педагог просить обговорити проблему в малих групах, тобто висловити спільну позицію вже для великої групи. Ідеї та пропозиції не можуть критикуватися чи оцінюватися. Будь-яка ідея, навіть абсурдна на перший погляд, має право на існування. Після обговорення ідеї групуються (об’єднуються) та оцінюються. Усі найцікавіші ідеї можна передати іншим групам для спільного обговорення.

Діалог. Вихователь пропонує дітям об’єднатися в дві групи, кожна з яких буде обстоювати й захищати свою точку зору з певної проблеми. Суть групової взаємодії полягає в спільному пошуку узгодженого рішення. Діалог

виключає протистояння та критику позиції. Уся увага зосереджена на сильних сторонах у позиції інших. По завершенні роботи представники кожної робочої групи роблять власні висновки. Вихователь фіксує спільні погляди і в кінці пропонує узагальнену відповідь на проблему. Групи обговорюють і доповнюють її.

Дискусія. Вихователь пропонує різним групам обговорити одну ситуацію чи проблемне питання, проте кожна група розглядатиме це питання з певної позиції. Наприклад, з точки зору різних соціальних груп: батьків, дітей, вихователів. Обговорюють різні позиції та озвучують протилежні думки.

Педагоги-практики вважають, що дискусію можна проводити з позицій двох груп: батьків, які виконують бажання дітей, та дітей, які мріють. Можна додати групу «представників магазинів іграшок», які також зацікавлені в цьому питанні.

Авторки О. Безсонова й Л. Дудинська (2020) пропонують дошкільникам давати розгорнуті відповідати на запитання:

- Чого тобі зараз хотілося б?
- Чи можемо ми задовольнити усі наші бажання? Чому ні?
- Які можливості в нас є?
- Від чого залежать можливості кожної родини?
- Чи потрібно купувати все рекламоване? Чому?

Коло ідей. Усі діти беруть участь у цій формі взаємодії. Вони вирішують гострі суперечливі питання та складають список ідей. Коло ідей є доречним, коли всі групи повинні виконати одне завдання. Коли малі групи завершують виконувати завдання і готові подати інформацію, вони по черзі озвучують лише один аспект проблеми. Вихователь опитує всі групи по колу, поки ідеї не закінчаться.

Аналіз ситуації. Вихователь пропонує дошкільникам розглянути будь-яку подію з протиріччями. Щоб розглянути певну ситуацію, педагог організовує дітей у групи. Перша група дітей визначає, що відбулося, про кого йдеться. Друга виділяє протиріччя та проблеми. Третя група висвітлює

позитивні сторони цієї ситуації. Четверта група виокремлює негативні сторони цієї ситуації. Рішення є спільним продуктом діяльності для всіх груп.

Дебати. Це чітко структурований та спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами щодо актуальної теми. Це різновид публічної дискусії, коли одні учасники дебатів орієнтують інших на переконання в своїй правоті третьої сторони, а не одне одного.

О. Безсонова й Л. Дудинська (2020) наводять приклад дебатів на тему: *«Парк – це територія для розваг чи для праці?».*

Діти дошкільного віку об'єднуються в групи (команди) і пропонують свої аргументи та контраргументи:

− Я вважаю, що в парк ходять лише розважатися, тому що там багато різних атракціонів. – Ні, я не згодна з тобою, тому що в парку працюють люди, які обслуговують атракціони.

− Парк може перетворитися на чагарник, якщо там не будуть працювати люди. – Ні, я не згодна з тобою, тому що люди, які ходять туди розважатися, можуть за собою прибирати.

− Усі ті, хто відвідує парк має гарний настрій. – Гарний настрій може бути і від улюбленої роботи.

− Відвідувачі парку можуть купувати собі різноманітні солодощі. – Працівники парку можуть ласувати солодощами під час перерви.

Проєктування. В ігрових умовах можна розробляти конструкторські, соціальні, технологічні, інженерні та інші види проєктів, які максимально розкривають реальність. Для розробки спільного проєкту кожен член групи повинен знати технологію процесу проєктування, вміти вести діалог (уміння спілкуватися) і підтримувати міжособистісні відносини.

О. Безсонова й Л. Дудинська наводять приклад проєктування наукової конференції на тему *«Проблеми нашого міста».* З метою організації ігрового проєктування діти разом з вихователем обговорюють такі запитання:

− Які проблеми ми можемо розглянути?

− Кого запросимо на конференцію?

– Які досліди можна продемонструвати, щоб люди задумалися про стан довкілля в нашому місті?

Після чого педагог пропонує дітям дошкільного віку обговорити проблеми міста в підгрупах: перша група – зелені насадження, друга група – сміття, третя група – шкідливі викиди підприємств.

Нооген – освітня технологія, яка заснована на організаційно-діяльнісних іграх. Нооген як форму взаємодії застосовують з метою розв'язання завдання на онтологічне моделювання – створення можливих світів.

Предметами ноогенівських завдань можуть бути стосунки між людьми, природа, мова, час тощо. Режисерська гра «Місто Дякуюград» є прикладом взаємодії. Дошкільники виготовляють будинки з коробок, розмальовують їх, вирішують, як розмістити вулиці в місті, як назвати їх, як називатимуть мешканців, як вони спілкуватимуться між собою тощо.

Склади ціле. Діти кожної групи отримують завдання, а потім представляють результат перед усіма. У ході такої презентації результати роботи групи об'єднують в одне ціле. О. Безсонова й Л. Дудинська (2020) наводять приклад використання цієї форми взаємодії:

Для створення інтерактивної мапи України кожна команда вибирає картинки із зображеннями:

– перша група – тварин;

– друга група – рослин;

– третя група – корисних копалин;

– четверта група – визначних місць України;

– п'ята група – великих міст.

Команди презентують картинки та наклеюють їх на контурне зображення мапи. Потім підбивають підсумок роботи.

Моделювання. Цей метод описує структуру об'єкта, його функцію та розвиток. У моделі відображають властивості, зв'язки, тенденції досліджуваних процесів і систем. Це дозволить оцінити стан, зробити прогнози та ухвалити обґрунтоване рішення.

Форми моделювання різні й залежать від видів структурних моделей та їх сфери застосування. Виділяють знакове й предметне моделювання. Знакове моделювання полягає в репрезентації параметрів об'єкта за допомогою символів, схем, формул, пропозицій мови. Предметне припускає створення моделей, що відтворюють просторово-тимчасові, функціональні, структурні та інші властивості оригіналу. Можна моделювати події в часі, просторі, відносин тощо.

Акції – публічні дії для привернення уваги. Важливим у цій формі взаємодії є незакінченість процесу, можливість для людей взяти в ній участь, залучення засобів масової інформації та людей «тут і зараз». О. Безсонова й Л. Дудинська наводять приклад використання даної форми у своїй діяльності: *екологічна акція «Зелена толока».* У ЗДО можна саджати кущі й дерева, прокладати на території «екологічну стежку», для батьків виготовити буклети про «екологічну стежку».

Стратегія – це складна й багатопланова діяльність, що передбачає послідовність спрямованих сукупних дій усіх учасників гри. Вони мають між собою домовитись, об'єднати зусилля, неодноразово визначитися в особистісному та колективному інтелектуальному й моральному виборі. Стратегічна гра стає можливою, коли її учасники здатні передбачити можливі наслідки своїх дій, готові планувати послідовні кроки, вміють виявляти помилки та вчасно їх виправляти, знаходити нестандартні способи розв'язання проблеми. Наприклад, педагог рекомендує скласти план дій «Шлях перемоги», діти створюють колаж із певних кроків для перемоги.

Імітації. Під час занять діти дошкільного віку імітують діяльність будь-якого підприємства, організації тощо. Можна імітувати події, конкретну діяльність людей та її умови. У цих іграх діти відпрацьовують дії, тактику поведінки, функції та обов'язки конкретної особи. Для рольових ігор розробляють модель-п'єсу ситуації, між дошкільниками розподіляють ролі з обов'язковим змістом. В основі лежить конфліктна ситуація, під час взаємодії діти повинні знайти компромісне рішення.

Театр для діалогу. У цьому театрі розігрують будь-яку ситуацію. Головне завдання – навчити дітей орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, оцінювати свою поведінку, враховувати можливості інших, впливати на їхні інтереси, потреби й діяльність. Для «театру для діалогу» вихователі складають сценарій із конкретною ситуацією, функціями та обов'язками людей, їхніми діями. Потім усе представляють як етюди з незавершеним кінцем. Далі глядачі повинні вийти із ситуації в імпровізованій формі (експромтом). Ситуація повторюється кілька разів, щоб знайти кілька варіантів кінцівок.

Ігри-симуляції. Вихователі створюють ситуації, протягом яких дошкільники спрощено копіюють процеси справжнього життя, створючи мініатюрні версії реальності. Даний метод наближений до рольової гри, проте він суттєво відрізняється від неї, оскільки його метою є ілюстрування певних механізмів і явищ, а не людей. О. Безсонова й Л. Дудинська (2020) пропонують наступну гру-симуляцію:

Вихователь розподіляє дошкільників на групи й показує їм картки із зображеннями або сюжетними картинками. Наприклад:

− птах на зимовому дереві;

− недопалок на зупинці транспорту;

− людина йде слизькою доріжкою.

Потім пропонує дітям обговорити в підгрупах, які хороші справи може зробити чуйна людина.

Рольові ігри. Ці ігри імітують реальність і дозволяють діяти «як у дійсності». Можна з дітьми розігрувати ситуації, у яких вони були раніше. *Наприклад,* рольова гра «Магазин іграшок»: дошкільники об'єднуються у дві групи – «покупці» й «іграшки». Діти-«іграшки» повинні завмерти в позах обраних іграшок. Діти-«покупці» мають підходити до них і запитувати: «Що це?». Відтак кожна іграшка починає рухатися. Покупець повинен відгадати, яку іграшку йому демонструють. Якщо покупець не здогадався, то йде без покупки.

Творча майстерня. Працюючи з дітьми, вихователі використовують творчу майстерню як форму взаємодії з метою активізації сприймання; забезпечення творчого осмислення нової інформації; вдосконалення діалогічного та монологічного мовлення; сприяння самореалізації; спрямування пізнавального інтересу; розвитку креативності тощо.

Діти розв'язують завдання індивідуально або в групах і створюють художній образ – пантоміму, малюнок, музичний твір тощо. Потім вони представляють свої роботи одне одному.

О. Безсонова й Л. Дудинська (2020) наводять приклад творчої роботи в командах «Великий дім для моїх друзів», яку використовують в освітній діяльності. Вихователь пропонує дітям дошкільного віку виготовити дім, у якому необхідно розмістити свою родину, домашніх улюбленців, усіх друзів. Діти між собою обговорюють, яким має бути дім, скільки кімнат у ньому, кого з ким розмістити в кімнаті тощо. Вихователь пропонує подумати, яким було б життя в квартирі або у власному будинку, у місті чи в селі.

Ігри для вільного прояву містять завдання, які вимагають достатнього простору й свободи пересування.

Квест – це гра, яка містить різні завдання та має конкретний сюжет. Вихователь може організувати квест із усіма дітьми з використанням елементів командної гри. Адже творчі та змагальні завдання сприятимуть формуванню в дітей особистісних якостей, таких як: спостережливість, толерантність, доброзичливість, наполегливість, відповідальність, здатність стримувати імпульсивні емоції тощо.

Челендж – це реальність, яка відтворена в грі. Дошкільники на деякий час стають учасниками подій. У челенджі вихователь оголошує по черзі правила та завдання. Коли діти виконали завдання на одній локації, тоді можуть рухатися до наступної. Так гравці рухаються від старту до фінішу.

Ігри з ритмом. Спільні ігри з єдиним ритмом розвивають відчуття ритму, слух, уміння грати в ансамблі. У ході таких ігор діти дошкільного віку вчаться бути терплячими, уважними, поважати одне одного. Потрібно

приділяти увагу музикуванню з акомпанементом «звучних жестів» – плескати в долоні, по стегнах, грудях, клацати пальцями, притупувати ногами.

Отже, робота в малих групах сприяє вільному та невимушеному спілкуванню дошкільників одне з одним. Діти приймають рішення, домовляються між собою і поступаються бажанням діяти самостійно.

Одним із вагомих факторів для розвитку самовизначення і самоактуалізації дітей дошкільного віку є забезпечення можливості здійснювати вибір у групі та приймати самостійні рішення, усвідомлюючи їх наслідки. Такі можливості для вибору вихователі можуть організувати шляхом відбору навчальних матеріалів, підходів до вирішення проблем, центрів діяльності та друзів, з якими вони хочуть гратися тощо («Середовище, що належить дітям», 2019, с. 47).

У пораднику зазначено, що «необхідно приділяти увагу формуванню цінностей, які є не лише невід'ємною складовою формування компетентностей, а й чинником успішної інклюзії» («Середовище, що належить дітям», 2019, с. 48). При цьому цінності мають бути «інклюзивними», тобто такими, що об'єднують усіх учасників освітнього процесу. Необхідно пам'ятати, що малюки приходять із дому, де панують свої сімейні цінності, тому важливо їх обговорювати й визначати ті, які є спільними для дітей, батьків і педагогів саме цієї дошкільної групи. Данні цінності мають бути обговорені й прийняті усіма дошкільниками як дороговкази поведінки. Їх необхідно написати на великих аркушах паперу й розмістити, щоб бачили діти, вихователі й батьки. У посібнику описана вправа з роботою в групі, яку можна проводити з дітьми дошкільного віку з метою обговорення цінностей:

− у ході групового заняття, коли діти разом зібрались у місці проведення ранкових зустрічей, необхідно попросити дошкільників розповісти про ситуацію, у якій вони почувалися дуже добре, а в якій – погано;

− вихователь має поставити дітям запитання, які допоможуть їм виявити ті цінності, які були або яких не було в зазначених ними ситуаціях;

– потім необхідно обговорити ці цінності з дітьми, дати їм можливість висловити свої позитивні й негативні почуття;

– потрібно запитати дошкільників, що, на їхню думку, означає бути добрим, чесним, відповідальним. Ці запитання ставляться, щоб зрозуміти, як діти ставляться до певних цінностей, відповідно до власної поведінки. Наприклад, вихователь пропонує розглянути таку цінність, як «повага». Після чого запитує: Як ви гадаєте, чи повинні дорослі поважати дітей? Як дізнатися, чи поважають тебе батьки? Чи поважають діти в групі один одного? Звідки ви про це знаєте?;

– необхідно запитати дошкільників, що означає захищати когось словами, а не кулаками. Чи можуть вони пригадати такий випадок, чи пам'ятають вони, коли їх ображали, або коли вони запобігали образі;

– вихователь на папері записує думки, які виникають під час обговорення. Педагог має моделювати навички активного слухання і використовувати цей час з метою підкреслення того, що кожен у групі зможе говорити й вихователь хоче почути думки усіх, але по черзі. Таким чином діти демонструють повагу одне до одного, а педагог – до дітей («Середовище, що належить дітям», 2019).

У посібнику («Середовище, що належить дітям», 2019) описані види діяльності, що передбачають різні форми взаємодії для дітей з особливими потребами. Ефективне інклюзивне середовище – це не лише наявність обладнання, відповідних меблів, навчальних матеріалів, а також якість взаємодії між дітьми. Педагогам слід пам'ятати, що малята не народжуються зі сформованим умінням взаємодіяти з іншими людьми, ці вміння формується поступово, за допомогою батьків, педагогів, інших осіб. Освітнє середовище також може сприяти цьому, забезпечуючи можливості для роботи в групах, парах і наодинці. Роль педагогів полягає в забезпеченні таких можливостей шляхом планування різних видів діяльності, які передбачають різні форми навчання.

Кооперативні групи. За допомогою цього методу двоє, троє, четверо або більше дітей разом граються в осередках діяльності. Вони обмінюються різними матеріалами, обговорюють і реалізовують свої ідеї, планують і перепрограмують гру, визначають послідовність дій гравців тощо.

Робота в парах. Двом дошкільникам пропонують певне заняття, у якому беруть участь обоє. Наприклад, будування з кубиків, складання пазлів чи головоломок, малювання чи ліплення, рольові ігри тощо. Це можуть бути спонтанні дитячі ігри чи ігри за участю вихователя.

Індивідуальні інструкції. При такому підході одна людина (дорослий чи дитина) керує діями іншої. Роль вихователя полягає в демонстрації та моделюванні поведінки, спостереженні за діями й реакціями дітей дошкільного віку. Іноді, щоб ефективно навчати дітей, завдання потрібно розділити на кілька послідовних етапів. Іноді завдання необхідно повторювати кілька разів (багаторазове повторення). Маленьким дітям часто доводиться підказувати, як вони можуть використовувати нещодавно набуті вміння.

В інклюзивному освітньому середовищі діти з особливими освітніми потребами мають багато можливостей щодня взаємодіяти з однолітками, простого перебування дитини в групі недостатньо. Вихователі повинні сприяти спілкуванню і взаємодії між дітьми з особливими потребами та їхніми однолітками. Цього можна досягати різними способами: у ході неструктурованих групових занять, занять із музики чи фізкультури. Наприклад, на занятті з музики можна об’єднати в пари дітей з особливими освітніми потребами й дітей із типовим рівнем розвитку та запропонувати їм разом заспівати пісню. Така діяльність ефективна при роботі з дітьми, які хочуть отримувати допомогу від однолітків, а не від дорослих. З метою залучення пасивної дитини, яка не хоче брати участь у групових видах діяльності, педагоги можуть використовувати команди на зразок: «Потисни другові руку», «Дай другові п’ять» тощо.

Діти з особливими потребами інколи неохоче граються з однолітками, можуть боятися це робити, поводитись занадто повільно або бути занадто

сором’язливими. Для сприяння соціальному розвитку таких дітей педагог може використовувати деякі тактики:

− «пропонуйте дітям безпечне місце, звідки вони могли б спостерігати за діяльністю інших. Часто малюки багато чого навчаються в такий спосіб і можуть повністю долучитися до гри через спостереження;

− дотримуйтесь усталеного розпорядку дня, постійного порядку дій. Дитина почуває себе безпечніше, коли може передбачати послідовність подій і точно знає, де розміщені ті чи інші матеріали;

− сприяйте залученню дітей до груп. Цього можна досягти різними методами. Вихователь може підкладати іграшки або матеріали ближче до дитини, може пропонувати дітям виконати завдання удвох. Невербальному спілкуванню сприяють і такі заняття, як малювання, танці чи гра на музичних інструментах;

− використовуйте позитивні підкріплення. Посмішка, кивок головою чи поплескування по спині можуть бути ефективнішими, ніж голосні коментарі перед усією групою. Не примушуйте дітей брати участь у групових видах діяльності, а приділяйте їм індивідуальну увагу, щоб у них з’явилося почуття довіри, необхідне для колективної роботи. Хваліть дітей за правильні дії, наприклад: «Дякую, що ти допоміг приготувати все для сніданку. Це була відмінна робота»;

− звертайте увагу на зусилля, а не на результат. Під час роботи з дітьми з особливими потребами важливо насамперед звертати увагу на їхні зусилля і мотивацію, а не на кінцевий результат. Наприклад, вихователь може сказати: «Те, що ти робив, дуже корисно!» (Середовище, що належить дітям», 2019, с. 53).

Упровадження технології групової діяльності в освітній процес дітей дошкільного віку створює такі умови, у яких вихованці отримують можливість діяти в певній ситуації самостійно та разом, набуваючи при цьому власного чуттєвого та дієвого досвіду, зберігаючи позитивне емоційне ставлення до пропонованого ігрового завдання.

Таким чином, технології групової діяльності у всій повноті й складності розумових операцій і практичної організації неможливо відразу ввести в освітній процес дітей дошкільного віку. Вводити її і повторювати потрібно поступово, починаючи з найбільш простих і зрозумілих дітям дій. Робота в групі дає можливість дошкільникам обмінятись ідеями з партнерами, час подумати, проаналізувати новий матеріал, удосконалити вміння точно висловлюватись, толерантно переконувати й вести дискусію, реально цінувати індивідуальність оточуючих.

3.2. Методичні рекомендації по впровадженню групових видів діяльності дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти

З огляду на проведений теоретичний аналіз наукових джерел маємо змогу стверджувати, що з кінця ХХ – початку ХХІ століття використання групових видів діяльності дітей дошкільного віку зазнавали змін, що були спричинені змінами у вітчизняній системі освіти. Однак спільною ознакою, що об’єднує всі виокремлені нами періоди, є фундаментальна основа, що складається з провідних принципів, закономірностей та цінностей національної системи освіти.

Реалізовуючи друге дослідницьке завдання зазначаємо, що практична орієнтованість дисертаційного дослідження полягає у формулюванні методичних рекомендацій щодо впровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти інноваційних форм групової діяльності дітей. Запропоновані форми групової діяльності дітей дошкільного віку виокремлені на основі історичного аналізу особливостей групової діяльності, що дало змогу врахувати переваги й недоліки такого виду роботи та адаптувати їх до нових вимог освітнього процесу.

У порівнянні з кінцем ХХ ст. суттєва відмінність сучасного дошкілля полягає в кардинальних змінах, що торкнулися як окремої особистості, так і суспільного життя у всіх його вимірах. Історична ретроспектива проблеми

дослідження продемонструвала, що саме для розвитку відповідальності за результати своєї праці та виховання гуманних стосунків між дітьми значної уваги потребує впровадження групових видів діяльності в процес виконання освітніх завдань закладом дошкільної освіти.

З метою з'ясування стану володіння вихователями ЗДО знаннями і вміннями з організації групової діяльності дітей дошкільного віку нами протягом квітня 2021 року проведено анкетування, у якому брали участь 44 вихователя закладів дошкільної освіти міста Вінниці, Вінницької та Житомирської областей. Зміст анкети передбачає з'ясування поінформованості вихователів про групові форми діяльності та їх використання в практичній діяльності (додаток М). (https://docs.google.com/forms/d/1uQ-XkjJDggwwQ7qo3wcZguKk5RtQZDu2A1E_noExa24/edit). Результати анкетування вміщено в додаток Н (https://docs.google.com/forms/d/1uQ-XkjJDggwwQ7qo3wcZguKk5RtQZDu2A1E_noExa24/edit#responses).

Аналіз анкети показав, що переважна більшість опитаних має досвід практичної роботи понад 10 років *(таблиця 3.1),* а це свідчить про те, що вони певною мірою володіють та використовують технології групової діяльності в роботі з дошкільниками.

Таблиця 3.1

Стаж роботи вихователів

Стаж роботи	Кількість виборів
до 3-х років	9 (20,5%)
3-5 років	4 (9,1%)
5-10 років	14 (31,8%)
10 - 15 років	7 (15,9%)
більше 15 років	10 (22,7%)

Наше припущення підтверджує і той факт, що 86,4% (38 опитаних) вихователів володіють найбільш повним визначенням суті групової діяльності (організована вихователем сумісна навчальна діяльність малих груп дошкільників із 4-8 осіб, що діють у межах одного дитячого колективу, члени яких виконують спільне завдання). Разом з тим, окремі респонденти 13,6% (6 опитаних) обрали неповні визначення (2 і 3), що свідчить про поверхове розуміння організації групової діяльності *(рис. 3.1)*.

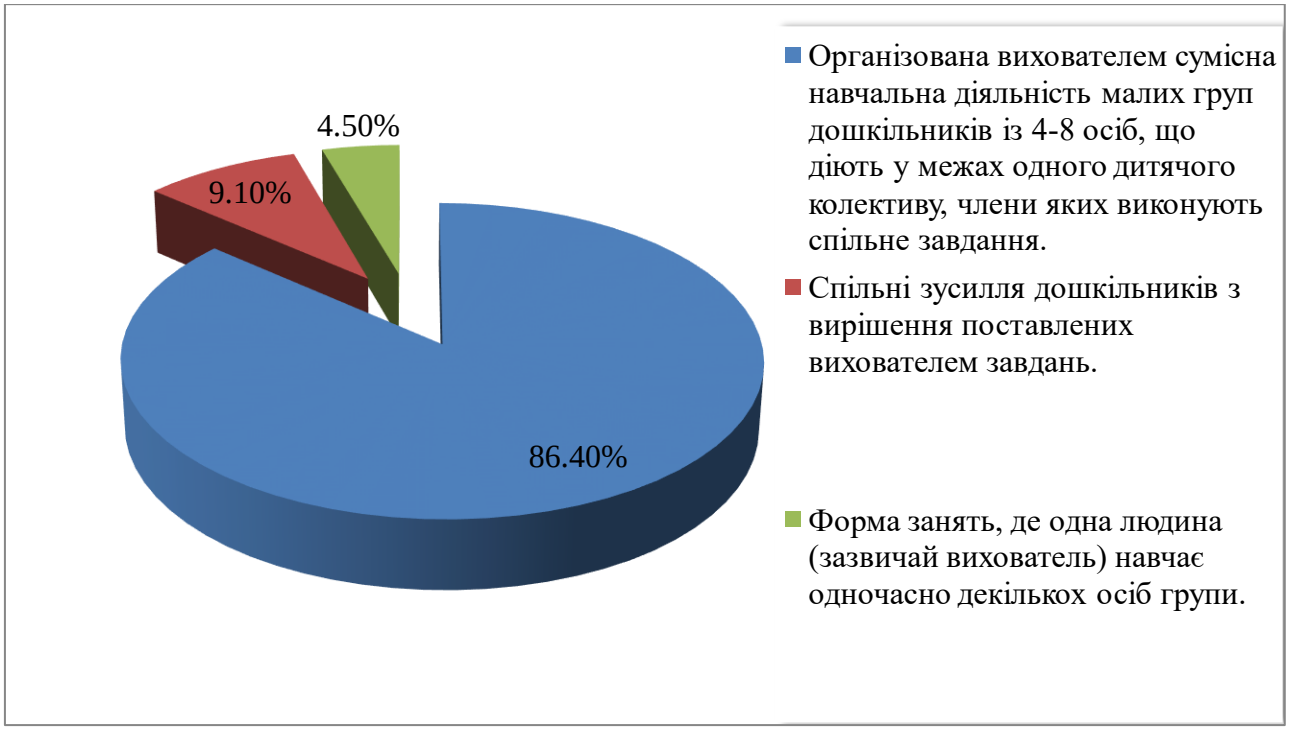

Рис.3.1. Результати опитування «Як Ви думаєте, що таке групова діяльність?»

На питання «Як часто Ви використовуєте групові форми роботи?». 81,8% (36 опитаних) вихователів відповіли, що використовують групові форми роботи щодня, 15,9% (7 опитаних) – раз на тиждень, 2,3 % (1 респондент) – раз на місяць. Вихователів, які не використовують групові форми роботи у своїй діяльності, взагалі не виявлено.

Результати анкетування продемонстрували, що групові форми роботи найчастіше використовуються під час таких видів діяльності: заняття та трудова діяльність – 39 респондентів (88,6%), ігрова діяльність – 35 опитаних

(79,5%). Найменше групові форми роботи задіяні під час прогулянок – 29 опитаних (65,9%) та екскурсій – 14 опитаних (31,8%) *(Рис. 3.2).*

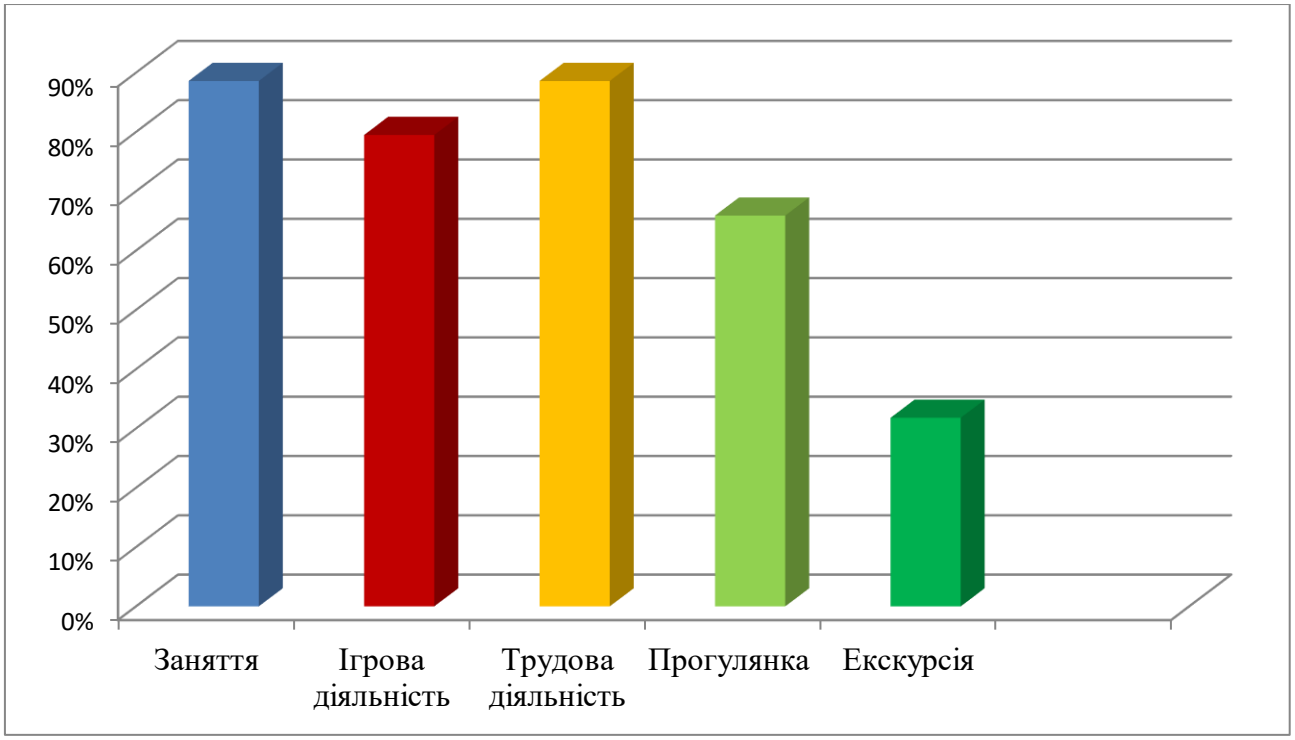

Рис. 3.2. Результати опитування «Під час яких видів діяльності Ви використовуєте групові форми роботи з дітьми?»

На особливу увагу заслуговують думки вихователів стосовно цінності використання групових форм роботи з дошкільниками. Відповіді були досить різноманітними, однак спільним серед них є те, що всі вони спрямовані на різнобічний розвиток особистості дитини, починаючи від індивідуальних навичок, до взаємодії з однолітками та дорослими. Наприклад, «дозволяє швидше розвивати дитину, формувати необхідні навички»; «групові форми роботи з дітьми дошкільного віку дають можливість малятам комунікувати, знаходити спільне вирішення проблем; закріплення певних умінь та навичок дітей; надають можливість практично застосувати набутті знання»; «діти вчаться працювати разом, прислухатися до думки один одного, оволодівають навичками взаємної підтримки»; «у процесі групової роботи дошкільники можуть проявляти свої лідерські якості; вчаться розподіляти ролі, знаходити та проявляти свої сильні сторони»; «зручне використання матеріалів та їх доступність»; «це зближує дітей, вони краще сприймають знання разом»;

«групова форма організації роботи корисна для формування навичок дискутувати. Заняття в малих групах дає змогу дітям набути навичок, необхідних для спілкування та співпраці. Дискусії малими групами стимулюють роботу в команді, розвивають почуття терпимості та поваги до думки інших»; «сприяє розвиткові відповідальності та самостійності дітей»; «до роботи залучені всі діти групи»; «діти краще запам'ятовують матеріал, можна давати різні типи завдань, кожна дитина отримує належну кількість уваги, діти краще можуть себе самореалізувати в даній діяльності, формуються вміння співпрацювати та ін.».

На питання «Яких знань і вмінь, на Вашу думку, потребує вихователь для організації групової діяльності?» респонденти дали наступні відповіді:

- комунікабельності, здатності організовувати дитячий колектив;
- вихователь повинен знати про основи групової діяльності та мати спеціальні вміння застосовувати їх на практиці;
- вихователь має вміти організувати колектив, давати дітям посильні завдання, зацікавити дітей до спільної діяльності;
- знати рівень розвитку дітей та індивідуальні особливості кожного;
- мати знання з галузі дитячої психології та організаторські вміння;
- вихователь має знати рівень знань дітей, щоб рівномірно розподілити групи та контролювати виконання завдань;
- має вміти зосереджувати увагу дітей, бути теоретично навченою, емоційно зосередженою особистістю;
- уміти чітко ставити перед дітьми завдання;
- уміти ділити дітей на групи, диференціювати завдання, мотивувати діяльність тощо.

Наступним питанням було «Чому, на вашу думку, групове навчання недостатньо застосовується в освітньому процесі ЗДО?» *(рис.3.3).*

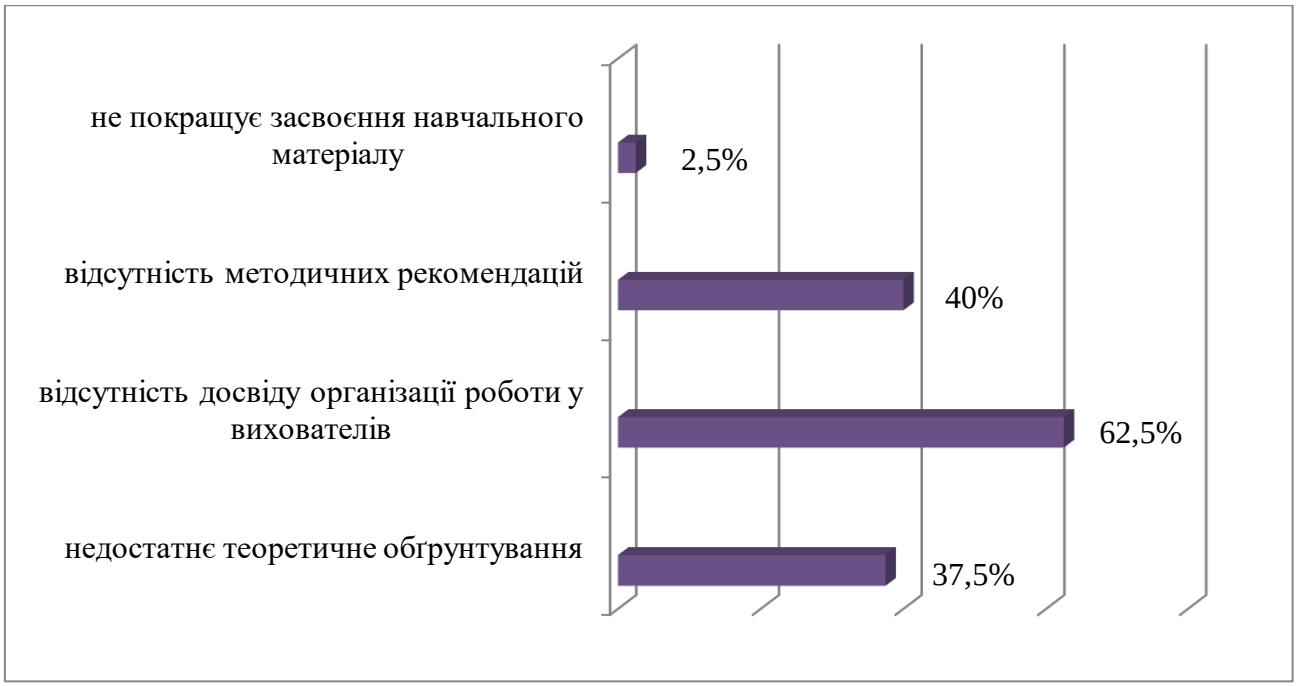

Рис.3.3. Відповіді на запитання «Чому, на вашу думку, групове навчання недостатньо застосовується в освітньому процесі ЗДО?»

Варто акцентувати увагу на труднощах, що можуть завадити ефективному використанню групових форм діяльності з дошкільниками, серед яких наші респонденти зазначили: відсутність досвіду організації роботи – 62,5% (25 опитаних), відсутність методичних рекомендацій – 40 % (16 опитаних), недостатнє теоретичне обґрунтування – 37,5% (15 опитаних), недостатній вплив на засвоєння навчального матеріалу – 2,5% (1 респондент). Проведене анкетування свідчить, що у вихователів ЗДО спостерігається інтерес до застосування групового навчання з дітьми дошкільного віку, однак зазначені прогалини дещо ускладнюють цей процес.

На основі аналізу анкет вихователів ЗДО і вивчення теоретичного та практичного досвіду реалізації освітнього процесу вважаємо за необхідне зазначити, що в різних видах діяльності створюються передумови для розвитку взаємодії по типу співробітництва переважно в ігровій та трудовій діяльності, а також під час занять.

Сучасні вимоги суспільства до освітнього процесу ЗДО підвищили інтерес до вивчення групової діяльності та її впливу на розвиток особистості дошкільника. Спеціальні дослідження і практичний досвід доводять, що

групова діяльність сприяє не тільки ґрунтовному засвоєнню навчального матеріалу, а є передумовою таких психічних новоутворень, як самооцінка, теоретичне мислення, рефлексія діяльності та ін.

З метою ґрунтовного вивчення проблеми дослідження здійснено порівняльний аналіз етапів розвитку спільних дій у дітей раннього та дошкільного віку. Результати дослідження представлено в таблиці 3.2 «Етапи розвитку спільних дій у дітей раннього та дошкільного віку».

Таблиця 3.2

Етапи розвитку спільних дій у дітей раннього та дошкільного віку

Вік	Особливості розвитку
2-3 роки	Визначальну роль у спілкуванні відіграє дорослий. Діти, активно освоюючи предметний світ, досить байдужі один до одного, вони не помічають однолітків, які перебувають поруч. Діти трьох років практично не граються разом. Їх захоплює сам процес гри, багаторазове повторення одних і тих самих дій. Діти з цікавістю відкривають і закривають, насипають і висипають, будують і ламають, але роблять це поодинці або в компанії дорослого.
3-4 роки	Діти трьох-чотирьох років жваво реагують на появу однолітків, але налагодити змістовне спілкування з ними не можуть, що викликано недостатнім розвитком мовленнєвих можливостей дітей, їхніми психологічними особливостями й відсутністю соціального досвіду. Діти, як і раніше, віддають перевагу предметам, їм складно визначитися в ставленні до однолітків, зрозуміти їхні позитивні й негативні якості, поділитися іграшкою, висловити співчуття, поступитися. Діти цього віку сприймають однолітка як самого себе або бачать його очима дорослого, механічно переносячи свої оцінки на вчинки й поведінку оточуючих.

5-7 років	До п’яти років у розвитку дитини відбуваються істотні зміни. Перш за все, мовлення досягає такого рівня, який дозволяє дитині вільно спілкуватися з людьми будь-якого віку, як близькими, так і малознайомими. Дитина усвідомлює потреби в спілкуванні з однолітками, виявляє активний інтерес до них. Значні зміни відбуваються в розумовому розвитку дітей. Розвивається здатність до вольових зусиль. Формується продуктивність розумових процесів – уваги й пам’яті. Дитина може спрямовувати їх на вирішення конкретних завдань, на засвоєння і виконання правил, на досягнення кінцевого результату. Дитина здатна до планування своєї діяльності, практичного втілення власного задуму. Ускладнюється гра. Діти граються довго й захоплено, активно спілкуючись і взаємодіючи один з одним. Взаємини дітей стають більш складними, неоднозначними, виникає безліч взаємних конфліктів.

З таблиці видно, що відповідно до етапів розвитку спільної дії в дітей формуються вміння взаємодіяти в груповій діяльності. Розглянемо особливості організації групових форм роботи в ігровій і трудовій діяльності, а також під час занять.

Ігрова діяльність. Навчити дітей гратися поруч, не заважаючи одне одному, – це перше завдання на шляху виховання майбутнього дитячого колективу. Ігри з однолітками мають важливі ще й тому, що в процесі спілкування діти діляться своїми враженнями, відчуттями, знаннями. Вони не відразу й не випадково вступають у спілкування один з одним. Тільки з четвертого року життя дошкільники шукають спілкування з іншими дітьми, їх приваблюють колективні ігри. Однак, для більшості малюків неймовірно важко вести себе по відношенню до інших дітей приязно, разом домагатися

якихось результатів, тому в спільній грі може виникнути конфлікт. Вихователю слід придивитися до того, що заважає дитині в спілкуванні з іншими та навчати її вмінню налагоджувати відносини з однолітками. У спільній грі діти вчаться допомагати одне одному, гідно вигравати й програвати, формується самооцінка. Діти розвивають свої організаторські здібності, зміцнюють можливі якості лідера або тягнуться за лідером у групі. Поступово в спільних іграх набувається досвід взаєморозуміння, вміння узгоджувати свої дії з партнером.

Дослідження, присвячені ігровій діяльності, свідчать про те, що в середньому та старшому дошкільному віці спільна гра являє собою складне поєднання предметно-ігрових обмінів, рольового діалогу й метакомунікації. Особливо яскраво спостерігається посилення метакомунікативних обмінів у сюжетно-рольових іграх. Про це свідчить збільшення кількості вербальних дій, залежність гри від організаційних моментів, використання дітьми комунікативних актів, спрямованих на узгодження та супідрядність задумів.

Процес гри розглядається як ігровий діалог, спосіб розуміння, наміри співрозмовника, пов’язані з організацією спільної діяльності. Подолання неузгодженості дій, нерозуміння партнерами один одного можливе при спеціальній організації дорослими ігрової взаємодії. Цей процес організації ігрової діяльності протягом усього дошкільного віку поступово має ускладнюватися. Тому, на нашу думку, запропонована етапність організації групової діяльності, у тому числі й у спільних сюжетних іграх, й іграх за правилами, сприятиме опануванню правил взаємодії, умінь розуміти іншого, узгоджувати свої вчинки з бажаннями однолітків.

Уважаємо, що під час організації групової діяльності, а саме дидактичних ігор, вихователь має створити сприятливі умови для сприймання дошкільниками групового ігрового завдання та забезпечити умови для успішного його розв’язання. Визначаючи ігрове завдання для групової діяльності, педагогу варто враховувати обсяг завдань відповідно до

програмових вимог, рівень складності за можливостями дітей, ступінь допомоги з боку дорослого.

Розглянемо особливості організації групових видів роботи в процесі ігрової діяльності в різних вікових групах.

Ранній вік. Діти другого року життя в закладі дошкільної освіти вступають у перші спільні ігрові дії з ровесниками. Наприклад, нанизують на стержень по черзі кільця, котять один до одного м'яч, накладають кубик на кубик, складають пазли, наздоганяють один одного тощо. Проте таких дій малята можуть набути за умови роботи вихователя з кожною дитиною індивідуально.

З метою стимулювання спільних дій дітей цього віку, педагог може організовувати з одним або двома-трьома дітьми такі ігри, як «хованки», «ладусі». У цій віковій групі має бути розмаїття сюжетних іграшок і атрибути для ряження.

У цьому віці в дітей можна виховувати елементарні вміння чути думку інших, виявляти до ровесників інтерес і повагу. З дітьми третього року життя необхідно будувати ігрове спілкування на основі спільних радісних переживань, а цьому сприяє організація групових ігор. При організації таких ігор малята поступово вчаться помічати дії однолітків, не заважати іншим, подавати товаришеві предмети, виявляти інтерес тощо. Але педагогу слід пам'ятати про те, що діти цього віку виявляють бажання заволодіти іграшкою ровесника. Тому необхідно запобігати виникненню конфліктів між дітьми: допомогти помиритися, пояснити, наочно навести приклад.

На третьому році життя рід час ігрової діяльності дітей виникають помітні зміни: від маніпулювання іграшкою поступово переходять до рольової гри (відтворюють дії дорослих). Рольова гра позитивно впливає і на розвиток усіх психічних процесів і на виховання взаємин між дітьми.

Сюжетно-рольова гра має індивідуальний характер, який поступово переходить у спільну гру з одним або кількома малятами. У цьому віці діти не лише повторюють дії дорослих, але і їхні взаємини. Тому батьки та вихователь

повинні контролювати власну поведінку й демонструвати дітям позитивний приклад. Для розвитку взаємин великого значення набуває дидактична гра, під час якої можна використовувати різні види групової роботи. Умовою проведення деяких ігор є участь кількох дітей або всієї групи для успішного розвитку взаємин усіх учасників. Наприклад, гра «Знайди такий самий»: вихователь роздає дітям кульки різного кольору, дітям необхідно об'єднатися в групу з дітьми, у кого така ж кулька за кольором. Після чого малята в групі визначають колір кульки та називають його. У цій грі не лише закріплюються знання про колір, а й виховуються доброзичливі стосунки.

Гра «Нагодуй звірят». У ході гри діти об'єднуються в групи по 2-3 особи. Кожна група отримує від вихователя коло, на якому зображені ласощі для тварин і прищіпки, на яких зображенні мордочки тварин. Дітям необхідно «нагодувати тварин», тобто підібрати відповідні зображення продуктів.

Отже, під час дидактичних ігор розв'язують не лише освітні завдання, а й виховні. Діти вчаться обговорювати, висловлювати власну думку, домовлятися, приязно ставитися один до одного. А це робить гру змістовною і цікавою.

Рухливі ігри є не лише засобом фізичного виховання і формою організації дітей у групі, але й відіграють важливе значення для згуртування дитячого колективу. Адже в грі беруть участь декілька дітей або вся група, що об'єднує учасників спільними інтересами, бажаннями, переживаннями. Рухливі ігри з дітьми третього року життя прості й будуються на життєвому досвіді. Наприклад, «Пташки літають», «Потяг», «Доповзи до іграшки», «Зайці на галявині» та ін. Малюкам подобаються рухливі ігри з віршованим текстом та пісеньками, спільне виконання однакових рухів згуртовує дітей, піднімає настрій.

Отже, у дітей раннього віку в ігровій діяльності відбуваються якісні зміни: перехід від маніпулювання (оволодіння) предметами до елементарної рольової гри.

Молодший дошкільний вік. Головним моментом гри стає людина та її взаємини з близькими, тобто гра набуває рольового характеру, що відображає суспільне життя. Розвиток взаємин в грі залежить лише від правильного керівництва педагогом, який організовує ігрову діяльність дітей і сам бере в ній участь.

У дидактичних іграх молодші дошкільники об'єднуються в підгрупи по п'ять-сім осіб, де вчаться взаємодіяти. Наприклад, гра «Мама та дитинчата». Діти об'єднуються в групи за допомогою жеребкування. Кожна група отримує від вихователя два набори картинок. Дітям необхідно підібрати картинки парами (мама та її дитинча) та правильно назвати їх.

Рухливі ігри стають різноманітними за сюжетом та руховими завданнями. Наприклад, «Поспішайте всі до мене», «Миші й кіт», «Квочка й курчата», «Знайди свій будиночок» та ін. У таких іграх можна об'єднувати дітей у пари, підгрупи, групи. Рухливі ігри розвивають бажання та звичку гратися в колективі, виховують взаєморозуміння, ввічливість, повагу, приязне ставлення один до одного.

Отже, ігрова діяльність дітей молодшого дошкільного віку сприяє вихованню доброзичливих взаємин, згуртовує колектив, підвищує інтерес до групової діяльності, розширює взаємодію усіх учасників гри (під час підготовки гри та в її ході).

Середній дошкільний вік. Характерною особливістю дітей цього віку є великий інтерес до навколишнього світу (уважно прислухаються до розмов дорослих, вступають у діалог з ровесниками та дорослими, фіксують взаємини дорослих тощо). Діти п'ятого року життя уже намагаються планувати, задумувати сюжет гри, розподіляти ролі в сюжетно-рольовій грі. Вихованці стають більш організованими, легко вступають у контакти, здатні гратися без особливого догляду вихователя.

Старший дошкільний вік. У сюжетно-рольових іграх діти виконують дії з метою виявлення свого ставлення до партнера. Перед початком гри старші дошкільники планують хід гри, розподіляють між собою ролі, добирають

необхідний матеріал. У їхніх діях з'являється контроль, вони вказують партнерові на неточності, посилюється зв'язок між членами об'єднаних груп.

Дидактичні ігри відіграють важливу роль в освітньому процесі дітей старшого дошкільного віку, які організовують з парами дітей або невеличкими групами. Наведемо приклади дидактичних ігор, які можна використовувати з дітьми старшого дошкільного віку з метою їх співпраці у виконанні навчально-пізнавальних завдань і формуванні умінь взаємодії (Додаток О).

Дидактична гра «Склади картину літа» (краса літа навкруги). Ігровий задум полягає у вирішенні мовленнєвих завдань, закріпленні уміння слухати один одного, розвитку уяви, вихованні ввічливості й дружелюбності. У ході гри діти об'єднуються в групи (по 4-6 осіб). Вихователь пропонує дошкільникам намалювати літню картину не за допомогою фарб, а за допомогою слова. Перша дитина бере в руки пензлик і складає речення про літо, починаючи зі слів: «Ось рамка. Це полотно. На ньому я малюю…». Потім передає пензлик другій дитині, яка продовжує розповідь, і так далі. Кінцевим результатом є спільна розповідь про літо.

Дидактична гра «Чарівна квітка». Метою гри є навчити дітей створювати логічну схему на основі асоціацій; розвивати логічне мислення, уяву; виховувати уміння домовлятися і приходити до спільного рішення. Вихователь пропонує дітям об'єднатися в групи за допомогою жеребкування. Кожна група отримує від вихователя набір частин квітки. У кожної групи в серединці квітки є зображення певного предмета. Дітям необхідно вибрати пелюстки, зображення яких асоціюється або мають спільні ознаки із зображенням серединки. Після створення «чарівної квітки» кожна група пояснює, чому виготовила саме таку модель.

Отже, впровадження технології групової діяльності в контексті ігрового підходу організації освітнього процесу дітей дошкільного віку створює такі умови, у яких вихованці отримують можливість діяти в певній ситуації самостійно та разом, набуваючи при цьому власного чуттєвого та дієвого

досвіду, зберігаючи позитивне емоційне ставлення до пропонованого ігрового завдання.

Трудова діяльність. Праця як результативна діяльність, на відміну від гри, відкриває нові можливості для розвитку групової роботи дитини з однолітками через включення дітей у різні форми трудової діяльності. Керівництво колективною працею потребує вирішення ряду взаємопов'язаних завдань: забезпечити освоєння дітьми різних форм організації колективної праці, структури трудового процесу (вміння поставити мету праці, розподілити роботу між учасниками, вміння працювати в загальному темпі, вміння об'єднувати результати та ін.) і виховання особистості кожної дитини, розвиток відповідальності, взаємодопомоги та підтримки.

Вихователям ми радимо організовувати працю дітей дошкільного віку на городі, у квітнику, у куточку живої природи необхідно так, щоб одне й те саме завдання діти виконували невеликими групами. Така робота згуртовує дітей, вчить працювати злагоджено й організовано, переконує їх у необхідності спільних зусиль для досягнення результату.

Дітям, об'єднаним у групи, можна пропонувати наступні трудові дії: одній групі – спушити землю, другій – прополоти грядки, третій – посадити цибулю, наступній – полити цибулю, ще одній – засипати грядку.

У формуванні взаємин з ровесниками велику роль відіграє ручна праця, зміст якої різноманітний. Наприклад, лікування книжок, виготовлення іграшок, шиття одягу, листівок, ялинкових прикрас з природнього матеріалу тощо. Однією із важливих особливостей організації такого виду діяльності є те, що вона проводиться з підгрупою дітей, кожна з яких виконує своє завдання. На початкових етапах вихователь повинен допомагати дошкільникам розподіляти обов'язки, враховуючи їхні уміння і навички необхідні для виконання поставленого завдання. Адже це вплине на спільний результат і забезпечить колективний успіх.

Отже, під час трудової діяльності діти дошкільного віку набувають досвіду взаємодії, закріплюють уміння розподіляти обов'язки, проявляти взаємодопомогу.

Заняття. У сучасних освітніх програмах переважає проблема освоєння дошкільниками способів взаємодії і співпраці з однолітками безпосередньо на заняттях. Проте перед тим, як планувати роботу за технологією групової діяльності з дітьми дошкільного віку на заняттях, необхідно продумати, які завдання діти будуть виконувати в групі, як будуть звітувати про його виконання тощо. Проаналізувавши досвід К. Нор щодо впровадження групових форм навчальної діяльності молодших школярів, ми вважаємо за доцільне запропонувати чотири етапи підготовки організації групової діяльності дітей дошкільного віку на заняттях у ЗДО.

На першому етапі вихователям необхідно чітко визначити мету, яку вони ставлять перед собою. Потрібно виокремити ті вміння і навички, якими дошкільники вже володіють. Наприклад, класифікувати предмети за кольором, розміром, формою тощо. Якщо ми зуміємо акцентувати увагу на вже знайомих дошкільникам уміннях, то їм легше буде зосередити свою увагу на нових, що будуть необхідні їм при роботі в групах. Вихователям потрібно зважати на те, щоб завдання були зрозумілі та посильні до виконання, необхідно чітко продумати, які види діяльності, засоби, матеріали вони будуть використовувати на заняттях, скільки часу буде відведено на кожен вид діяльності, продумати, які ролі будуть виконувати дошкільники в групі та яким чином їх розподілити.

На другому етапі необхідно визначитися з обсягом матеріалу, який діти зможуть виконати в малих групах за одне заняття. Адже під час роботи в групі діти встигають виконати менше завдань, ніж при індивідуальній роботі, тому що їм необхідний певний час, щоб переконатися, що всі в групі зрозуміли завдання; домовитися про способи виконання завдання; дати кожному члену групи можливість завершити його частину роботи; порівняти думку всіх і домовитися про загальне рішення і відповідь.

Під час заняття важливо наголошувати дошкільникам на тому, що дане завдання не повинно виконуватися індивідуально або за принципом змагання, пояснити дітям, що таке співробітництво, партнерство. У груповій діяльності успіх залежить від успіху кожного. Формулювання завдань має бути лаконічним і чітким, однак варто врахувати, що завдання для груп можуть бути однаковими або різними.

Третій етап. Необхідно визначити, що повинно передувати роботі дітей дошкільного віку в малих групах, яким буде результат роботи. Дуже важливо привчити дітей до того, що після виконання завдання в групах йде етап колективного обговорення, під час якого вони можуть ставити будь-які питання з даного завдання. Усі члени групи мають бути готовими відповідати та відстоювати своє рішення. Учасники інших груп можуть не тільки задавати питання, але й доповнювати виступ представника групи, пропонувати свій варіант виконання завдання. Це передбачає елементарну колективну дискусію. Дидактична мета інтелектуального розвитку дітей вимагає сукупності різних варіантів роботи в малих групах. Відштовхуючись від поставленого дидактичного завдання розвитку того чи іншого типу мислення, можна моделювати різні варіанти групової роботи, обов'язково поєднуючи її з колективним обговоренням, рефлексією, відпрацьовуючи навички культури спілкування і об'єктивної самооцінки, самоаналізу.

На четвертому етапі необхідно відмітити ще один важливий момент – заохочення. Потреба в позитивній оцінці вихователя для дошкільників є дуже актуальною. Підсумовуючи спільну роботу дітей під час заняття, педагог оцінює не лише якість виробу, а й вміння працювати в групі. У цьому контексті пропонуємо декілька правил заохочення дітей до такої роботи:

– усі члени групи отримують однакове заохочення або не отримують взагалі. Використання заохочень не стимулює роботу в групах, якщо доводиться боротися за обмежену кількість призів, похвалу, нагороду тощо;

– якщо група не заслужила заохочення, не слід це підкреслювати будь-яким чином, щоб не викликати розпач, сльози, засмучення. Необхідно надати

групі можливість додаткової практики з певного питання, а потім ще раз оцінити зусилля і досягнутий результат групи. Варто пам'ятати, що помилки дітей – це знак того, що щось вони не зрозуміли й недостатньо закріпили;

– важливо заохочувати не тільки успіхи в навчанні під час роботи в групі, але й психологічні аспекти спілкування і взаємодії між собою. Наприклад, як діти слухають одне одного, шукають спільне рішення, допомагають одне одному тощо.

Ми радимо вихователям обов'язково після кожної проведеної групової діяльності проводити обговорення не лише досягнутих освітніх результатів, але й те, яким чином групі вдалося досягти таких результатів, які були труднощі, яким чином велося обговорення тощо.

Отже, групова діяльність характеризується наступними обов'язковими компонентами:

– розподілом виконуваних функцій між учасниками;

– поєднанням розподілених функцій: одночасним їх виконанням різними учасниками;

– узгодженням розподілених функцій, тобто послідовністю їх виконання за певною програмою, яка враховує діяльність кожного учасника.

Для позитивного функціонування групи в груповій діяльності, для належних освітніх досягнень кожної дитини важливо, щоб у дітей були розвинені комунікативні навички, організаторські здібності, рішучість, довіра, вміння обходитися з конфліктами, відповідальність.

Для більш ефективного розвитку здатності дошкільників до співпраці необхідні наступні умови: проведення вихователями систематичної, цілеспрямованої роботи щодо створення умов для співпраці дітей; врахування особливостей розвитку спільних дій у дітей-дошкільників.

Вихователь має пам'ятати, що одні діти досить швидко засвоюють способи взаємодії, легко контактують з товаришами, а іншим, навпаки, важко дається вміння бачити в однолітку рівного й цікавого партнера. Тому завдання педагога – не залишати дітей без уваги, ненав'язливо «підключатися» до

їхньої спільної роботи, кожен раз не тільки самому промовляти способи взаємодії, а й даючи дітям можливість висловлювати свої пропозиції. Вихователь у даному випадку має виконувати роль консультанта, тьютора, який передусім спрямовує діяльність дитини в потрібному напрямку.

Існують різноманітні способи об'єднання дітей у групи, що значною мірою визначають ефективність подальшої групової роботи (Лазаренко, Колеснік, 2021):

1) «за бажанням. Об'єднання в групи відбувається за взаємним вибором: «Об'єднайтеся в групи по 4-6 осіб». Процедура об'єднання за бажанням може мати непередбачувані наслідки. Одні дошкільники обирають тих, кому симпатизують, другі – тих, які зможуть допомогти під час виконання завдання; треті – тих, з ким можна буде відчути себе лідером. Тому такі групи можуть працювати по-різному: одні розв'язуватимуть ігрове завдання, інші – міжособистісні проблеми, треті – займатимуться особистими справами. Проте це не означає, що такий спосіб розподілу завжди буде неефективним. Його можна успішно застосовувати в тому випадку, коли педагог добре знає своїх дітей, або коли дошкільники лише вчаться працювати в групі та їм важливий не результат, а процес. Таке навчання часто проходить більш комфортно в групі емоційно близьких дітей;

2) випадковим чином. Цей спосіб об'єднання в групи передбачає випадковий вибір: дошкільники обирають членів групи не за взаємним бажанням, а за волею випадку (діти, які в інших умовах не взаємодіють між собою). Робота в такій групі розвиває в дітей дошкільного віку уміння пристосовуватися до нових умов діяльності та до різних партнерів. Інколи учасники таких груп беруть на себе обов'язки та функції, які їм невластиві в повсякденному житті. Наприклад, керувати тим, хто звик бути виконавцем; підкорятися вимогам іншого тим, хто завжди керував тощо. Цей спосіб об'єднання груп корисний у тих випадках, коли вихователь ставить мету – навчити дітей прийомів співробітництва. «Випадкові» групи можна формувати в різний спосіб:

– жеребкуванням;

– об’єднанням тих, хто сидить поруч (перших 3-6 осіб, які сидять у колі й т.д.);

– за допомогою імпровізованих «фантів» (одна дитина із закритими очима називає номер групи, до якої має увійти дошкільник, на якого вказує вихователь у даний момент тощо);

3) за певною ознакою. Певну ознаку для об’єднання групи задає вихователь або обраний учасник. Наприклад, можна об’єднати дітей за кольором очей (зелені, сіро-блакитні, карі); за улюбленим кольором; за першою буквою імені; за порою року, на яку припадає день народження тощо. Цей спосіб є особливим, оскільки об’єднує дітей, які рідко взаємодіють між собою, або взагалі не спілкуються. Проте вже з самого початку організації взаємодії задається певна спільна ознака, яка допомагає зблизити членів групи. Виділення певної спільної риси, яка об’єднує дітей дошкільного віку й одночасно відокремлює від інших, створює основу для емоційного сприйняття одне одного в групі та певного віддалення від решти дітей. Це може бути доцільним в одних ситуаціях і небезпечним в інших;

4) на вибір «лідера». Цей спосіб доречно використовувати з дітьми старшого дошкільного віку. «Лідера» може призначати вихователь або ж його обирають діти. Формування груп здійснюють самі «лідери». Наприклад, вони по черзі називають імена тих, кого хотіли б узяти до своєї групи. Часто «лідери» вибирають тих, хто справді здатний результативно працювати. Педагогам слід пам’ятати, якщо в колективі є аутсайдери, то краще не застосовувати цей спосіб. Адже така ситуація вибору в команду може бути для них надзвичайно болісною. Проте вихователь може зробити «необраних» дітей «лідерами» з метою підвищення рівня їхньої активності та задовольнити потреби самовираження, самоутвердження та самоуспіху;

5) на вибір педагога. Вихователь об’єднує дітей у групи за певною важливою для нього ознакою, за якою розв’язує певні педагогічні завдання. Наприклад, він може об’єднати дошкільників зі схожим темпом роботи, зі

схожими інтелектуальними можливостями. А може створити, навпаки, рівні за здібностями групи. При цьому педагог може й не пояснювати дітям принцип об'єднання» (с. 28).

З метою впровадження технологій групової діяльності з дітьми дошкільного віку в освітній процес нами розроблено методичні рекомендації для вихователів ЗДО щодо організації групової діяльності дітей:

1) варто пам'ятати, що співпраця – це вміння, навички педагога створювати атмосферу довіри та взаємодії, а будь-якому вмінню необхідно вчитися. Практика засвідчує, що перші спроби організації групової роботи дітей найчастіше є невдалими (невміння дітей діяти спільно, постійний шум, повільний темп проведення заняття), тому вихователі часто відмовляються від такої роботи;

2) розпочинати залучення до групової діяльності необхідно з першого дня перебування дитини в ЗДО;

3) група не повинна перевищувати кількість у 5-7 дітей;

4) має існувати «правило піднятої руки», так дошкільник повідомляє про бажання висловити свою думку (щось розповісти, дати відповідь на запитання тощо);

5) наголошувати на черговості виступів, дотримання якої виховує вміння уважно слухати повідомлення кожного учасника групи;

6) використовувати в групах спеціальні знаки (наприклад, «+» – згоден, «–» – не згоден, «?» – є запитання, проблема тощо);

7) вчити дітей дошкільного віку висловлюватися зрозуміло для всіх учасників груп;

8) вихователь повинен враховувати індивідуальні особливості дошкільників (на початковому етапі);

9) оцінювати роботу дітей варто однаково. Внесок кожного в спільну роботу (справу) виявляється через взаємооцінювання і самооцінювання;

10) під час групової діяльності не потрібно вимагати абсолютної тиші в групі, адже діти мають висловлювати свої думки та ідеї, спільно обговорювати відповіді на запитання;

11) має панувати атмосфера довіри одне до одного й до вихователя, тоді спільна діяльність буде максимально ефективною;

12) проведення групової роботи не повинно перевищувати 15 хвилин, щоб запобігти перевтомі дошкільників.

Групова діяльність допомагає дітям усвідомити, що для досягнення загального успіху необхідно орієнтувати своє повідомлення на інтелектуальні можливості співрозмовників, намагатися бути переконливим, ініціативним, зрозумілим і відповідальним. Тому провідним завданням роботи в групі є навчити дітей міркувати, відстоювати свою позицію, уміння логічно висловлюватися, ставити доречні запитання одне одному та знаходити спільний варіант розв’язання поставленого завдання.

Наведені методичні рекомендації застосування групових форм діяльності не є вичерпними, вони можуть доповнюватися та ускладнюватися.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі дисертаційного дослідження висвітлено ідеї впровадження технологій групової діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти в умовах сьогодення та розроблено методичні рекомендації щодо впровадження групових видів діяльності дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти. Основною метою розробки методичних рекомендацій є поглиблення знань вихователів з основ організації групової діяльності та розширення їхньої професійної культури.

Упровадження технологій групової діяльності в освітній процес закладу дошкільної освіти створює реальні умови для дітей, у яких вони розвивають комунікативні здібності, набувають уміння працювати в групі, співпереживати, співчувати, отримують можливість діяти в певній ситуації самостійно та разом.

З метою з'ясування стану володіння вихователями ЗДО знаннями і вміннями з організації групової діяльності дітей дошкільного віку нами протягом квітня 2021 року проведено анкетування, у якому брали участь 44 вихователя закладів дошкільної освіти міста Вінниці, Вінницької та Житомирської областей. Проведене анкетування засвідчило, що у вихователів ЗДО спостерігається стійкий інтерес до застосування групової взаємодії з дітьми дошкільного віку. Проте відсутність методичних рекомендацій і досвіду організації групової діяльності дещо ускладнюють цей процес.

З метою впровадження технологій групової діяльності в освітній процес нами розроблено методичні рекомендації для вихователів: розпочинати залучення до групової діяльності необхідно з першого дня перебування дитини в ЗДО; група не повинна перевищувати кількість у 5-7 дітей; має існувати «правило піднятої руки», так дошкільник повідомляє про бажання висловити свою думку (щось розповісти, дати відповідь на запитання тощо); наголошувати на черговості виступів, дотримання якої виховує вміння уважно слухати повідомлення кожного учасника групи; використовувати в групах

спеціальні знаки (наприклад, «+» – згоден, «–» – не згоден, «?» – є запитання, проблема тощо); вчити дітей дошкільного віку висловлюватися зрозуміло для всіх учасників груп.; вихователь повинен враховувати індивідуальні особливості дошкільників (на початковому етапі); оцінювати роботу дітей варто однаково. Внесок кожного в спільну роботу (справу) виявляється через взаємооцінювання і самооцінювання; під час групової діяльності не потрібно вимагати абсолютної тиші в групі, адже діти мають висловлювати свої думки та ідеї, спільно обговорювати відповіді на запитання; має панувати атмосфера довіри одне до одного та до вихователя, тоді спільна діяльність буде максимально ефективною; проведення групової роботи не повинно перевищувати 15 хвилин, щоб запобігти перевтомі дошкільників.

Матеріали розділу відображено в наступних публікаціях автора (Колеснік 2016; Колеснік, 2016; Колеснік, 2016; Колеснік, 2017; Колеснік, 2017; Колеснік, 2018; Колеснік, 2018; Колеснік, 2018; Любчак, Колеснік, 2017; Колеснік, 2019; Колеснік, 2019; Колеснік, 2021; Колеснік, Карук 2021; Лазаренко, Колеснік, 2021).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нові наукові підходи до розв'язання актуальної проблеми визначення педагогічних засад групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України, що полягає в обґрунтуванні змісту, форм і видів організації цього процесу в означений період.

Дослідження дало можливість сформулювати такі висновки:

1. Здійснений історіографічний та історико-педагогічний аналіз ґенези групової діяльності дітей у системі дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) дозволив виконати систематизацію та ґрунтовний аналіз архівних, історичних, педагогічних джерел, що сприяли з'ясуванню сутності та специфіки організації групової діяльності дітей. Джерельну базу систематизовано за такими групами: документальні (матеріали органів влади та державного управління, Міністерства освіти, освітніх і виховних установ тощо); оповідні (опис діяльності закладів дошкільної освіти; конкретних авторських методик; досвіду роботи видатних педагогів та вихователів-новаторів тощо); масові (статистичні матеріали; довідники; словники; періодична преса; монографії та дисертації тощо); історіографічні (аналітичні праці щодо історико-педагогічного процесу; огляди педагогічної літератури за певний час тощо); навчальні (посібники; хрестоматії; дидактичні матеріали; збірники вправ; порадники; методичні матеріали для вихователів тощо); електронні (презентовані в електронних мережах) тощо

З'ясовано, що фундаментальний масив архівних джерел, які розкривають сутність означеної педагогічної проблеми, зберігається в Державних архівах Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей. У цих джерелах окреслено чинники, що дозволяють цілісно розкрити ґенезу змісту групової діяльності дітей у період 90-х рр. ХХ – початку ХХІ століття.

Доведено, що феномен «групова діяльність» має тривалу історію, а його ґенеза прослідковується, виходячи із поступу національної педагогічної

думки, що відображена в працях сучасних українських і зарубіжних науковців. Їх комплексний аналіз показав, що визначений історичний період для української освіти, зокрема дошкільної, був доволі складним, оскільки Україна до 1991 р. перебувала в складі СРСР і зі здобуттям незалежності націєтворчі й демократичні зміни потрібно було швидко втілювати в систему дошкільної освіти.

2. Конкретизовано сутність базових понять і категорій дослідження. Зіставлення різних поглядів щодо трактування терміну «групова діяльність» дозволяє стверджувати: групова діяльність є особливим різновидом діяльності дошкільників, що охоплює всі сфери життя дітей. Як наслідок, з'ясовано, що група – це спільнота дітей, метою якої є досягнення поставленої мети з урахуванням особистісних симпатій, інтересів та соціальної належності. Діяльність – це необхідна умова повноцінного психічного розвитку, яка забезпечує розвиток психічних якостей, вдосконалення пізнавальних процесів, розширення форм пізнання дійсності та формування власного досвіду. У психології виокремлюють три провідні види людської діяльності: гру, навчання, працю.

Спільна діяльність – це особливий тип соціально детермінованої взаємодії дітей у процесі навчання та виховання, який забезпечує перебудову всіх компонентів структури індивідуальної діяльності на основі спільності цілей, мотивів, способів досягнення результату. Групова діяльність – суспільно значуща діяльність спільноти вихованців і вихователів, спрямована на вирішення освітніх завдань. У процесі її реалізації відбувається розвиток колективістських демократичних основ життя, налагоджується позитивний взаємозв'язок, взаємодія, що передбачає відповідальність кожного учасника групи.

3. На основі визначених об'єктивних критеріїв (поява нормативних документів, що регламентували й регулювали діяльність дошкільних закладів в Україні та зміст і форми освітнього процесу ЗДО; упровадження інновацій у практику ЗДО; педагогічна стратегія керівництва груповою діяльністю

дошкільників) теоретично обґрунтовано періоди розвитку теорії групової діяльності (кінець XX – початок XXI ст.):

І період – 1991-2000 рр. – пошук демократичних соціальних орієнтирів (перебудова, розвиток дошкільного виховання та групової діяльності дітей дошкільного віку). Провідні тенденції періоду: гнучке реагування на нові суспільні запити; скорочення мережі дошкільних навчальних закладів; упровадження принципів динамізму й варіативності організаційних форм виховання дошкільників; започаткування реформ у галузі дошкільної освіти, що сприяло першим демократичним перетворенням, було закріплено у відповідних освітніх нормативних документах; зміст занять з використанням групової діяльності дітей розширюються за рахунок національно-патріотичної етнографічної, валеологічної тематики, що знайшла відображення в програмах; відхід від ідей колективного виховання дитини, рефлексія досвіду групової діяльності зарубіжних науковців українськими освітянами, упровадження особистісно-орієнтованого підходу до виховання дітей; педагогічне керівництво груповою діяльністю дітей характеризується розмиванням авторитарної ролі вихователя як єдиного транслятора групових норм і правил для проведення спільної роботи; періодично в процесі групової діяльності педагог замінює лідера, визначає стратегію і тактику дії, але поступово передає цю роль комусь із дітей.

ІІ період – 2001-2011 рр. – концептуальний (створення перспективної моделі дошкільної освіти та впровадження групових форм організації освітнього процесу). Визначальними тенденціями другого періоду розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України вважаємо: провідні принципи групової діяльності дітей – виховання через діяльність, через спільну творчість, навчання в співпраці, навчання через відкриття, принципи зв’язку виховання з життям і працею, виховання в колективі та через колектив, індивідуального підходу, культуровідповідності та ін.; інтенсифікація психолого-педагогічних досліджень різних форм організації групової діяльності дітей; реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного

підходів до навчання, виховання і розвитку дітей; забезпечення наступності переходу в змісті дошкільної освіти від дошкілля до початкової школи; трансформація форм групової діяльності дітей за рахунок зміни стилю педагогічного керівництва; роль педагога лібералізується, часто він стає посередником між учасниками.

ІІІ період – 2012 р. – до нашого часу – середовищно-технологічний (визнання дошкільної освіти першою ланкою суспільної освіти, активне впровадження авторських інтерактивних технологій групової діяльності). Визначальними тенденціями третього періоду розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України вважаємо: педагог – безпосередній учасник взаємодії усіх суб'єктів групової діяльності дітей; розширення змісту групової діяльності дітей (упровадження інклюзивної освіти та підготовки усіх суб'єктів освітнього процесу до взаємодії з особливими дітьми; широкого впровадження різноманітних освітніх технологій (у тому числі ІКТ, експериментування, STEM-підходу, технології формування Soft Skills у дітей дошкільного віку) у практику роботи ЗДО; появи платних освітніх послуг і комплектації дитячих навчальних і розвивальних груп за інтересами (іноземна мова, гімнастика, музика тощо); поява значного масиву нормативних документів і освітніх програм для ЗДО; реформи освіти; компетентнісний підхід до виховання дитини; залучення сім'ї до виховання дитини в ЗДО.

4. Описано досвід упровадження технологій групової діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти в останні роки, а саме сучасний позитивний досвід вихователів-новаторів (О. Безсонова, Л. Дудинська, І. Патробай), практичних психологів (О. Клугман) закладів дошкільної освіти та провідних спеціалістів у галузі дошкільної освіти (Н. Гавриш, К. Крутій, С. Нечай).

В умовах сьогодення важливого значення набувають уміння взаємодіяти як невід'ємний чинник формування свідомої особистості, тому технології групової діяльності необхідно активно впроваджувати в освітній процес ЗДО.

5. Розроблено методичні рекомендації щодо впровадження групових видів діяльності дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти. З метою з'ясування стану володіння вихователями ЗДО знаннями і вміннями з організації групової діяльності дітей дошкільного віку нами протягом квітня 2021 р. проведено анкетування, у якому брали участь 44 вихователя закладів дошкільної освіти міста Вінниці, Вінницької та Житомирської областей. Зміст анкети передбачає з'ясування поінформаваності вихователів про групові форми діяльності та їх використання в практичній діяльності. На основі проведеного анкетування ми зробили висновки, що вихователі використовують технологію групової діяльності у своїй практичній роботі. Однак існують певні труднощі в її організації, причиною яких є відсутній досвід та відсутність ґрунтовних методичних порад.

Тому нами були розроблені методичні рекомендації для вихователів ЗДО щодо організації групової діяльності дітей:

1. Варто пам'ятати, що співпраця – це вміння, навички педагога створювати атмосферу довіри та взаємодії, а будь-якому вмінню необхідно вчитися. Практика засвідчує, що перші спроби організації групової роботи дітей найчастіше є невдалими (невміння дітей діяти спільно, постійний шум, повільний темп проведення уроку), тому вихователі часто відмовляються від такої роботи.

2. Розпочинати залучення до групової діяльності необхідно з першого дня перебування дитини у ЗДО.

3. Група не повинна перевищувати кількість у 5-7 дітей.

4. Має існувати «правило піднятої руки», так дошкільник повідомляє про бажання висловити свою думку (щось розповісти, дати відповідь на запитання тощо).

5. Наголошувати на черговості виступів, дотримання яких виховує вміння уважно слухати повідомлення кожного учасника групи.

6. Використовувати в групах спеціальні знаки (наприклад, «+» – згоден, «–» – не згоден, «?» – є запитання, проблема тощо).

7. Учити дітей дошкільного віку висловлюватися зрозуміло для всіх учасників груп.

8. Вихователь повинен враховувати індивідуальні особливості дошкільників (на початковому етапі).

9. Оцінювати роботу дітей варто однаково. Внесок кожного в спільну роботу (справу) виявляється через взаємооцінювання і самооцінювання.

10. Під час групової діяльності не потрібно вимагати абсолютної тиші в групі, адже діти мають висловлювати свої думки та ідеї, спільно обговорювати відповіді на запитання.

11. Має панувати атмосфера довіри одне до одного та до вихователя, тоді спільна діяльність буде максимально ефективною.

12. Проведення групової роботи не повинно перевищувати 15 хвилин, щоб запобігти перевтомі дошкільників.

Проведене історико-педагогічне дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів цієї актуальної проблеми. До подальших перспектив наукового пошуку вважаємо за доцільне віднести такі напрями: визначення складу групи з урахуванням гендерних ознак, обумовленість групової діяльності дітей можливостями освітнього простору ЗДО, наступність організації групової діяльності дітей дошкільного й молодшого шкільного віку та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Абраменкова, В. В. (1980). Совместная деятельность дошкольников как условие гуманного отношения к сверстникам. *Вопросы психологии, 5,* 60-70.

Абульханова-Славская, К. А. (1980). *Деятельность и психология личности*. М.: Наука.

Агеев, В. С., Безносов, С. П., Богданов, В. А. (Eds.). (1987). Коллектив. Личность. Общение : словарь социально-психологических понятий. Л.: Лениздат.

Адаменко, О. В. (2005). *Українська педагогічна наука в другій половині ХХ століття :монографія*. Луганськ: Альма-матер.

Акімова, О. В. (2004). Сучасні підходи до аналізу історико-педагогічного процесу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету , 11*, 15-19.

Акімова, О. В. (2000). Нові підходи до вивчення історії педагогіки в педуніверситеті. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць, 2,* 153-156.

Аксьонова, О. П., Аніщук, А. М., Артемова, Л. В., Кононко, О. Л. (2019). *Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. Нова програма.*

Амонашвили, Ш. А. (1991). *Психологические основы педагогики сотрудничества: книга для учителя.* К.: Освита.

Андреев, А. А. (2002). *Прикладная философия открытого образования: педагогический аспект*. М.: РИЦ «Альфа» МГОПУ им. М.А. Шолохова.

Андреев, А. А. (2002). *Прикладная философия открытого образования: педагогический аспект*. М. : РИЦ «Альфа» МГОПУ им. М.А. Шолохова.

Андрієтті, О. О., Голубович, О. П., Долинна, О. П., Дяченко, Т. В. (та ін.). (2013). *Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт».* Тернопіль: Мандрівець.

Андрусич, Н. (1983). Виховує колектив. *Дошкільне виховання, 4*, 8-9.

Андрусич, Н. (1986). Виховуємо колектив. Формування колективізму у старших дошкільників. *Дошкільне виховання, 3*, 8-10.

Артемова, Л. В. (1995). *Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників.* К.: Томіріс.

Артемова, Л. В. (1985). Від взаємодії до співпереживання. *Дошкільне виховання, 10*, 10-11.

Артемова, Л. В. (2006). *Історія педагогіки.* К.: Либідь.

Байєр, О. М., Батоліна, Л. В., Богуш, А. М. (та ін.). (2015). *Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів*. Тернопіль: Мандрівець, 2015.

Батлина, Л. В. (1983). *Становление и развитие общественного дошкольного воспитания в Украинской ССР (1917-1941 гг.)*. (Дис. канд. пед. наук). Київ.

Безруких, М. М., Болотов, В. А., Глебова Л. С. и др. (2003). *Педагогический энциклопедический словарь.* Москва.

Безсонова, О., Дудинська Л. (2020). *Форми групової взаємодії дошкільників*. Доступ через URL: https://ezavdnz.mcfr.ua/868802.

Березівська, Л. Д. (2009). *Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті* (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Ін-т педагогіки АПН України. Київ.

Березівська, Л. Д. (2011). *Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі:* навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка.

Березівська, Л. Д. (2010). Основоположні засади історико-педагогічних досліджень: теорія і методологія. *Шлях освіти, №1,* 37-43.

Березіна, О., Гніровська, О., Линник, Т. (2014). *Парціальна програма «Грайлик»*. Тернопіль: Мандрівець.

Бех, І. Д. (2011). Я як джерело духовного саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія, 3 (72)*, 5-17.

Бєлєнька, Г. (2011). *Теорія і практика дошкільної освіти в Україні :* колективна монографія. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Пед. ін-т.

Бєлкіна, Е. В., & Бібік, Н. М. (Eds.). (1993). *Дитина: Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку.* К.: Освіта.

Біда, О. А. (2017). Розвиток здібностей дитини у дошкільному віці. *Вісник Черкаського університету,* 10, 18-23.

Біда, О. А., Орос, І. І., Чичук, А. П. (2021). Зміст та сутність поняття «лідерство». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 197,* 17-20. doi: 10.36550/2415-7988-2021-1-197-17-20.

Біда, О., Прокопченко, Л., Чичук, А. (2017). Стратегія вдосконалення освітньої діяльності в процесі підвищення кваліфікації працівників дошкільних навчальних закладів в Україні. *Науковий вісник імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки, 4 (59),* 89-91.

Білан, О. І., Возна, Л. М., Максименко, О. Л. та ін. (2012). *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля».* Тернопіль: Мандрівець.

Білан, О. І., Низковська, О. В. (2017). *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»*. Тернопіль: Мандрівець.

Бовтрук, Л. (1997). Соціальні ігри дошкільнят. *Дошкільне виховання, 5*, 6-8.

Богініч, О. Л., Гончаренко, А. М., Глухова, Н. Є. (та ін.). (2004). *Програма розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко»* Київ: Кобза.

Богуславская, Т. (2009). *Развитие теоретических основ содержания дошкольного образования в отечественной педагогике 80-х гг. XX – начала XXI века.* (Дис. канд. пед. наук). Москва.

Богуш, А., Бєлєнька, Г., Богініч, О., Гавриш, Н., Долинна, О., Ільченко, Т., Коваленко, О., Лисенко, Г., Машовець, М., Низковська, О., Панасюк, Т., Піроженко, Т., Поніманська, Т., Сідєльнікова, О., Шевчук, А., Якименко, Л. (2012). *Базовий компонент дошкільної освіти України*. К.: Видавництво.

Богуш, А. (2006). *Моє дошкілля. Програма ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з довкіллям*. К.: Шкільний світ.

Богуш, А. М., Грама, Н. Г., Лучан, Н. І. та ін. (2013). *Розвиток особистості дитини дошкільного віку у різних видах діяльності:* монографія. Одеса: видавець Букаєв В. В.

Богуш, А. М. (1997). *Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку:* програма та методичні рекомендації. К.: ІЗМН.

Богуш, А. М., Варяниця, Л. О., Гавриш, Н. В., Курінна, С. М., Печенко, І. П. (2006). *Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку :* монографія. Луганськ: Альма-матер.

Богуш, А. М., Григоренко, Г. І., Інжестойкова, В. О., Лисенко, Н. В. (та ін.). (1993). *Українське народознавство у дошкільному закладі. Програма та довідковий матеріал вихователям дошкільних закладів*. Одеса: Балтська районна типографія.

Боєва, Р. (1991). Фізичний гарт і взаємосимпатії. *Дошкільне виховання, 5,* 14-16.

Борисова, З. Н. (2004). *Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки:* навчальний посібник. К.: Вища школа.

Борисова, З.Н., Бєлєнька, Г.В., Мошовець, М.А. (та ін.). (2011). *Теорія і практика дошкільної освіти в Україні [Текст]: колективна моногр*. К. [б.в.].

Буркова, Л. (1993). Допоможемо чомучкам. *Дошкільне виховання, 1,* 4-5.

Бурова, А. (2001). Керівництво сюжетно-рольовими іграми. *Дошкільне виховання, 7,* 20-22.

Бурова, А. Долина, О. (1999). Гра у театр за педагогікою. М. Монтессорі. *Дошкільне виховання, 5,* 20-22.

Бурова, А., Лобас, О. (1996). Працювати по-новому. Організація різноманітної діяльності дітей. *Дошкільне виховання, 10,* 10-11.

Ваховський, Л. (2005). Методологія дослідження історико–педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти, 2,* 7-11.

Виноградова, М. Д., Первин, И. Б. (1977). *Коллективная познавательная деятельность и воспитание школьников.* М.: Просвещение.

Вихрущ, В. О. (2001). *Оптимальне поєднання індивідуальних і колективних форм навчальної діяльності молодших школярів.* К.: Освіта.

Власова, О. І. (2004). Соціально-психологічні чинники розвитку соціальних здібностей у дошкільному дитинстві. *Наука і освіта, 4/5,* 11-14.

Вовк, Л. П., Панченко, Г. Д., Падалка, О. С. та ін. (2001). *Словник навчально-педагогічних понять і термінів:* методичний посібник. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова.

Водолага, Н. В. (2003). Особливості спілкування дітей старшого дошкільного віку з однолітками і дорослими. *Наука і освіта, 5/6,* 81-85.

Войтко, В. І. (1982). *Психологічний словник*. К.: Вища школа.

Волошина, О. В. (2015). *Педагогіка інновацій у вищій школі*. Вінниця: Твори.

Выготский, Л. С. (1978). *Из записок-конспекта Л.С. Выготского к лекциям по психологии детей дошкольного возраста*. М.: Педагогика, 1978, 289-294.

Гавриш, Н. В. (2004). Світ стосунків: Інтегровані заняття соціальної спрямованості. *Дитячий садок, 19 (травень),* 5.

Гавриш, Н. В. (2019). Прості речі для розвитку малечі. *Дошкільне виховання, 6*, 9-15.

Гавриш, Н., Панасюк, Т., Піроженко, Т., Рогозянський, О., Хартман, О., Шевчук, А. (2017). *Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку.* К.: Українська академія дитинства.

Гавриш, Н., Рейпольська, О. (2017). Дозвольте увійти… Допоможімо дитині соціалізуватися в доросло-дитячому співтоваристві. *Дошкільне виховання, 6,* 2-5.

Гавриш, Н., Хорошайло, Р. (2005). Концепція розвитку навчального закладу – запорука успіху: організація роботи ДНЗ в контексті сучасної парадигми освіти. *Дошкільне виховання, 8*, 8.

Ганелин, Ш. И., Егоров, С. Ф. (1974). Устав Львовский братской школы 1586 г. Под редакцией Ш. И. Ганелина, *Хрестоматия по истории школы и педагогики в России* (с.155-200). М.: Просвещение.

Гарань, Н. (2012). Ретроспективний аналіз створення програм для закладів системи дошкільної освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу, Спецвипуск 8,* 166-174.

Гегель, Г. В. (1970). *Наука логики*. М.: Мысль.

Гейко, І. (2004). Інтерактивні форми і методи навчання. *Світло, 3,* 51-53.

Глухова, Н. (2002). Весняні турботи на городі. Організація спілкування дітей різновікової групи з природою. *Дошкільне виховання, 3,* 6-8.

Головко, С. В., Калакура, Я. С., Войцехівська, І. Н., Павленко, С. Ф., Корольов, Б. І., Палієнко, М. Г. (2002). *Історичне джерелознавство.* К.: Либідь.

Гончаренко, А. М. (2003). *Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників* (*К*андидатська дисертація). Київ.

Гончаренко, А. М. (1999). *Особливості виховання гуманних взаємин хлопчиків і дівчаток дошкільного віку*. Київ, Ін-т проблем виховання АПН України.

Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник.* К.: Либідь.

Гончаренко, А. М. (1999). Взаємини однолітків у дошкільному закладі. *Дошкільне виховання, 9*, 4-7.

Гончаренко, А. М. (2014). Різновікова група: вимушена необхідність чи перевага. *Дошкільне виховання, 10,* 14-17.

Гончарова-Горянська, М. В. (2004). *Гра як засіб формування соціальної компетентності дошкільнят*. Київ, Ін-т проблем виховання АПН України.

Гончарова-Горянська, М. В. (2006). *Соціальна компетентність дошкільнят: поняття, зміст, формування в сучасних навчальних закладах.* Київ, Ін-т проблем виховання АПН України.

Гримова, А., Гречишкіна, А. (2008). Соціалізація – навчання жити в суспільстві. *Дошкільне виховання, 3,* 10-13.

Грицишина, Т. І., Голюк, О. А., Деснова, І. С., Зданевич, Л. І., Каплуновська, О. М., Карук, І. А., Кривошея, Т.М, Крутій, К. Л., Патрикеєва, О. А., Присяжнюк, Л.А., Родюк, Н.Ю., Стахова, І. А., Стеценко, І. Б., Черноморець, В. В., Шикиринська, О. А. (2020). *STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт : альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дітей передшкільного віку*. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД.

Гупан, Н. (2013). Джерельна база історії педагогіки: пошук підходів до систематизації. *Рідна школа, 8-9 (серпень – вересень),* 67-70.

Гурковська, Т. (1999). Вперше до дитсадка. *Дошкільне виховання, 2,* 18-22.

Давыдов, В. В., Запорожец, А. В., Ломова, Б. Ф. (1983). *Психологический словарь*. Москва: Педагогика.

Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття)». *Освіта, 44-46,* 5.

Дзигель, В. (1991). Вчимося спілкуватися. *Дошкільне виховання*, *2*, 7-8.

Дитківська, С. О. (2004). *Розвиток відомчих дошкільних закладів у Донбасі в кінці 50-х – поч. 90-х років*. (Дис. канд. пед. наук). Луганськ.

Дубина, Л. (1995). Фантазуємо разом. *Дошкільне виховання,10,* 16-18.

Дуброва, В., Мілашевич, О. (1995). Міжособистісні стосунки. *Дошкільне виховання, 7,* 4-6.

Дуткевич, Т. В. (2016). *Психологія дитяча*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Дьюи, Дж. (1907). *Школа и общество.* М.: Тип. торгового дома А. Печковский, П. Буланже и К.

Дьяченко, В. К. (1991). *Сотрудничество в обучении: о коллективном способе учебной работы:* кн. для учителя. М.: Просвещение.

Жадан, Л. В., Жадан, В. П. (2018). *Педагогічний словник.* Харків: Вид.група «Основа».

Журавлев, А. Л. (1988). Совместная деятельность: методология, теория, практика. *Совместная деятельность как объект социально-психологического исследования* (С.19-36). М: Наука.

Задоя, Е. С. (1989). *Дидактические условия организации групповых форм учебной работы шестилетних первоклассников* (Кандидатская диссертация). КГПИ им. А.М, Горького. Киев.

Закон України «Про дошкільну освіту» (2001). *Освіта України, 33,* 5.

Закон України «Про освіту» (1991). Доступ через https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text.

Запорожець, А. В. (1978). Принцип развития в психологии. *Значение ранних периодов для формирования личности* (С. 243-261). М.: Наука.

Захаренко, О. А. (1996). Живімо за законами добра і краси. *Педагогічний вісник, 3.* 4.

Зашкільняк, Л. (2011). Енциклопедія історії україни. *Періодизація в історії*. К.: Наукова думка.

Зязюн, І. А. (2011). Цілісний методологічний підхід у педагогічному науковому дослідженні. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали VI між., наук.-практ. Конф (с. 7-13).* Хмельницький національний ун-т, Ін-т пед. освіти і і освіти дорослих. Хмельницький.

Імбер, В. І., Карук, І. В. & Колеснік, К. А. (2018). International scientific conference «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities». *Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час застосування освітніх ситуацій у процесі групової діяльності з дітьми дошкільного віку.* Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 138-140.

Інструктивно-методичні рекомендації «Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі» № 1.4/18-3082 від 26 липня 2010 року. (2010). Доступ через http://ru.osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/9091/.

Калакура, Я. (2002). *Історичне джерелознавство*. К.: Либідь.

Калуська, Л. (2014). *Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник»*. Тернопіль: Мандрівець.

Кларин, В.М., Джуринский, А.Н. (1988). *Педагогическое наследие*. М.: Знание.

Клугман, О. (2007). Комфортний мікроклімат у дитячому колективі. *Дошкільне виховання, 2,* 24-25.

Кокарєва, І. (2006). Інтерактивні технології у навчанні. *Початкова школа, 2,* 19-21.

Колеснік, К. (2016). Особливості впровадження в освітній процес фронтальних, групових, індивідуальних форм організації молодших школярів. *Студентський науковий вісник, 7,* 30-33.

Колеснік, К. (2018). The Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskyi Padagogical University. Section: Pedagogics and Psychology. *Організація групової діяльності: історико-педагогічний аналіз (друга половина XVII – початок XX століття).* Vinnytsia: LLC «Nilan Ltd», 162-166.

Колеснік, К. (2020). Методологічні підходи до організації групової діяльності дітей. *Інноваційна педагогіка, 20,* 31-34.

Колеснік, К. (2020). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Соціально-історичні передумови розвитку групової діяльності в системі дошкільної освіти України кінця XX – початку XXI століття.* Вінниця: ВДПУ, 188-193.

Колеснік, К. (2021). *Організації групової діяльності дітей у закладах дошкільної освіти: практикум.* Вінниця: ВДПУ.

Колеснік, К. А. (2015). Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. *Організація колективної творчої діяльності у процесі мовленнєвої роботи на уроках рідної мови*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 190-194.

Колеснік, К. А. (2016). Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій. *Проблема групової діяльності учнів в історії педагогічної думки*. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 150-152.

Колеснік, К. А. (2017). Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних освітніх парадигм. *Модель організації групової діяльності учнів при вивченні художнього твору.* Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 69-73.

Колеснік, К. А. (2016). Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти). *Проблема організації групової діяльності: історико-критичний аналіз літератури.* Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 105-108.

Колеснік, К. А. (2015). Наукові пошуки XXI століття : молодіжний вимір. *Основні орієнтири виховання підростаючого покоління в Україні*). Київ, 177-182.

Колеснік, К. А. (2019). Організація групової діяльності на заняттях з мови: поєднання ігрової та пізнавальної групової діяльності учнів першого класу. *Учитель початкової школи,11*, 18-21.

Колеснік, К. А. (2017). Розвиток особистості молодшого школяра : сучасні реалії та перспективи. *Вплив групової діяльності на розвиток мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку.* Івано-Франківськ, 210-212.

Колеснік, К. А. (2018). Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе. *Організація групової діяльності з дітьми старшого дошкільного віку у процесі мовленнєвої роботи на заняттях.* Брест: БрГУ, 59-62.

Колеснік, К. А. (2016). Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців. *Особливості організації групової діяльності учнів у початковій школі.* Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 26-30.

Колеснік, К. А. (2018). Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. *Групова діяльність: дефінітивний аналіз.* Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 180-184.

Колеснік, К. А. (2016). Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього. *Особливості організації індивідуальних та групових форм навчання молодших школярів.* Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 79-81.

Колеснік, К. & Вівсик, Я. (2019). Формування у дітей навичок групової діяльності на основі використання рухливих ігор. *Молодий вчений, 5.2 (69.2),* 139-143.

Колеснік, К. А. &Карук, І. В. (2021). Реалізація освітнього напряму «Дитина у світі мистецтв» у процесі експериментування та групової діяльності дошкільників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школа.* Запоріжжя: КПУ, 19-23.

Колеснік, К. А., Пахальчук, Н. И., Карук И. В. (2018). Воспитание у детей старшого дошкольного возроста чувства собственного достоинства как проекции морально-гуманистических ценностей. *Science Review. Warsaw: RS Global S. z O.O, 5,* 13-17.

Коломинский, Я. Л. (1976). *Психология взаимоотношений в малых группах: общие и возрастные особенности.* Минск: Издальтельство БГУ.

Коменский, Я. А., Локк, Дж., Руссо, Ж.-Ж., Песталоцци, И. Г. (1988). *Педагогическое наследие*. М.: Педагогика.

Коменський, Я. А. (1940). *Вибрані педагогічні твори: В 2-х т*. К.: Радянська школа.

Кононко, О. Л. (1998). *Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)*. К: Освіта.

Кононко, О. Л. (1999). *Базовий компонент дошкільної освіти в Україні* – К.: Видавництво.

Кононко, О. Л. (2000). *Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід)*. Київ: Стилос.

Кононко, О. Л. (2008). *Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2-ге вид., випр.)*. К.: Світич.

Кононко, О. Л. (2004). *Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні.* К.: Ред. журналу «Дошкільне виховання».

Кононко, О. Л., Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В (та ін.). (2014). *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція).* У 2 ч. Ч.ІІ. Від трьох до шести (семи) років. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна».

Кононко, О. Л., Корміліцина, Л. Ю. (1998). *Базовий компонент дошкільної освіти:* Проект. – Київ.

Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. (1996). Доступ через http://olenivkadp.at.ua/load/koncepcija_vikhovannja_ditej_ta_molodi/1-1-0-9.

Копєйкіна, О. А., Гураш Л. В. (2006). *Книга керівника дошкільного навчального закладу:* довідково-методичне видання. Харків: Торсінг плюс.

Кот, Н. (1998). Поміркуймо разом. *Дошкільне виховання, 8,* 12-14.

Котлярова, І. (1998). Корисна мандрівка. Розвага для дітей підготовчої групи. *Дошкільне виховання, 5,* 12-14.

Котов, В. В. (1977). *Организация на уроках коллективной деятельности учащихся.* Рязань: РГПИ.

Кремінь, В. Г. (2002). З доповіді Міністра В.Г. Кременя. *Дошкільне виховання, 9,* 4.

Кремінь, В. Г. (2008). *Енциклопедія освіти.* К.: Юрінком Інтер.

Кремінь, В. Г., Луговий, В. І., Гуржій, А. М., Савченко О. Я. (2016). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні.* Київ: Педагогічна думка.

Крутій, К. (2014). Модернізація і парадигми дошкільної освіти. *Країна Дошкілля, 1/3,* 44-47.

Крутій, К. (2016). Сучасне заняття та освітні ситуації. *Дошкільне виховання, 9,* 6-10.

Крутій, К. Л. (2004). *Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей.* Запоріжжя: ЛІПС.

Крутій, К. Л., Більська, О. В., Богуш А. М., Голюк О. А.(та ін.). (2020). *Стежинки у Всесвіт : комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку*. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» (схвалено МОН України для використання у дошкільних навчальних закладах, лист від 02 жовтня 2020 року № 22.1/12-Г-801).

Крутій, К. Л. (2010). *Освітня програма «Дитина в дошкільні роки»*. Запоріжжя.

Крутій, К. Л. (2016). *Дитина в дошкільні роки :* комплексна освітня програма. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД.

Крутій, К. Л. (2017). STEM-освіта: стан впровадження та перспективи розвитку. *Інтегрований освітній процес як спеціально організована взаємодія дитини і дорослого в системі STREAM-освіти (с. 65-69)*. К: ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Крутій, К. Л., Гавриш, Н. В. (2015). Організації освітньої діяльності в дошкільному закладі, або Як досягти балансу між традиціями та інноваціями. *Вихователь-методист дошкільного закладу, 8,* 4-10.

Крутій, К. Л., Голюк, О. А., Деснова, І. С. (Eds.). (2020). *Маляточко: програма розвитку дітей пренатального та раннього віку.* Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД. (схвалено МОН України для використання у дошкільних навчальних закладах, лист від 02 жовтня 2020 року № 22.1/12-Г-801).

Крутій, К. Л., Стеценко, І. Б. (2018). Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеґрації та методичні поради. Літо-грайлик. *Використання технології «ОСВІТНЯ ПОДОРОЖ» як форми реалізації партнерської діяльності дитини і дорослого (с. 6-27)*. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.

Крутій, К. Л., Фунтікова, О. О. (2010). *Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв*. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.

Кузьменко, В. (2001). Соціальна компетентність дошкільнят: особливості показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання, 9,* 15-20.

Кузьменко, В. В., Слюсаренко, Н. В. (та ін.). (2016). Розвиток освіти в Україні та зарубіжжі [Текст]: колект. монографія. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти».

Кузьмінський, А. І., Біда, О. А., Чичук, А. П., Кучай, О. В., Дзямко, В. Й. Розробка перспективних напрямів розвитку освіти України: цивілізаційні зміни. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 57,* 174-180.

Ладивір, С. (2005). Виховуючи всіх, виховувати кожного : індивідуалізація освітньо-виховного процесу. *Дошкільне виховання, 12,* 3-5.

Лазаренко, Н. І. (2020). *Тенденції професійної підготовки вчителя в педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції* (Докторська дисертація). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця.

Лазаренко, Н. І., Колеснік, К. А. (2021). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Впровадження технології групової діяльності в контексті ігрового підходу організації освітнього процесу дітей дошкільного віку.* Вінниця: ВДПУ, 24-28.

Лапшина, І., Комарівська, Н. (2019). Інноваційні технології в дошкільній освіті. *Використання елементів сучасних інноваційних технологій у формуванні інтересу до дитячої літератури у дітей дошкільного віку* (С. 85-87). ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Левківський, М. В. (2016). *Історія педагогіки.* Київ: Центр учбової літератури.

Леонтьев, А. Н. (1975). *Деятельность. Сознание. Личность.* М.: Политиздат.

Лийметс, Х. Й. (1975). *Групповая работа на уроке.* М.: Знание,

Лисенко, Н. В. (2010). *Педагогіка українського дошкілля.* К.: Слово.

Литвиненко, І. (2019). Гуртуємо дітей – формуємо команду. *Дошкільне виховання, 11,* 3-6.

Ломанова, В. (1992). Школа життя. *Дошкільне виховання, 1,* 13-15.

Лохвицька, Л. В. (2001). *Дошкільна освіта: історія і сьогодення:* довідник. Тернопіль: Мандрівець.

Лубенец, Н. (1911). Народный детский сад. *Дошкольное воспитание, 4,* 221-232.

Луценко, І. (1999). Моделювання ситуацій спілкування. *Дошкільне виховання, 2,* 6-9.

Любчак, Л. В., Колеснік, К. А. (2017). *Методика організації ігрової діяльності:* практикум. Вінниця: ЦОП «Документ Принт».

Любчак, Л. В., Колеснік К. А. (2017). *Методика організації ігрової діяльності:* практикум. Вінниця: ЦОП «Документ Принт».

Макаренко, А. С. *Методика виховної роботи*. К.: Радянська школа.

Макарова, Л. (2001). Ігрові проблемно-практичні ситуації. *Дошкільне виховання, 1,* 18-19.

Максименко, С. Д, Соловієнко В. О. (2000). *Загальна психологія*. К.: МАУП.

Малишева, Н. (2001). Як створили освітнє середовище, яке мотивує, активізує, зберігає та розвиває. *Практика управління дошкільним закладом.1* (січень). Доступ через https://ezavdnz.mcfr.ua/867225.

Мальований, Ю. І., Римаренко, В. Є., Вороніна Л. П. та ін. (1992). *Форми навчання в школі:* книга для вчителя. Київ: Освіта.

Маніфест педагогіки співпраці» (1986). Доступ через https://docplayer.com/40894895-Manifest-pedagogika-sotrudnichestva-peredelkino-1986g.html.

Матис, Т. А. (1990). *Методы изучения и формирования мотивации совместной учебной деятельности.* М.: Просвещение.

Мельничук, С. Г., Радул О. С., Довгал, С. В., Омельяненко, С. В. (2004). *Короткий термінологічний словник з педагогіки*. Кіровоград:[б. в.].

Мороз, О. І. (2011). *Формування міжособистісних взаємин дітей на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку (в умовах навчально-виховного комплексу «школа – дитячий садок»*). (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Київ: НАПН України; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка.

Мороз, О. І. (2011). *Формування міжособистісних взаємин дітей на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку (в умовах навчально-виховного комплексу «школа – дитячий садок»)* (Кандидатська дисертація). НАПН України ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ.

Москаленко, В. В. (2008). *Соціальна психологія.* Київ: Центр учбової літератури.

Мостова, Т. (1990). Педагогіка співробітництва у наймолодших (Організація роботи: нетрадиційний підхід). *Дошкільне виховання, 8,* 14-17.

Мухоморіна, Л. (1999). Пізнання світу разом з дорослими: типи взаємодії. *Дошкільне виховання, 8,* 18-20.

Наказ МОН України про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція. Доступ через https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.

Немов, Р. С. (1995). Руководство детскими группами и коллективами. М.: Владос.

Нечай, С. (2014). Учити співробітництва змалку. *Дошкільне виховання, 9,* 14-19.

Нікітчина, С. О. (2014). *Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія і практика : навчальний посібник.* Київ: Видавничий Дім «Слово».

Новикова, Л. И. (1983). Педагогическая концепция детского коллектива: актуальные проблемы. *Вопросы психологии, 5,* 9-18.

Нор, Е. Ф. (1997). *Групповые формы учебной деятельности как средство развивающего обучения младших школьников* (Кандидатская диссертация). Николаевский государственный педагогический институт. Киев.

Нор, Е. Ф. (1997). *Технология организации групповой учебной детельности младших школьников.* Николаев.

Огнев'юк, В. (2006). Особлива місія дошкільної освіти. *Дошкільне виховання, 4,* 3-8.

Огнев'юк, В. О. (Eds.). (2016). *Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років*. К.: Київ,. ун-т ім. Б. Грінченка.

Озадовська, Л. В., Поліщук, Н. П. (2002). *Філософський енциклопедичний словник.* Київ «Абрис».

Організація та зміст навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах: Методичний лист МОН України № 1/9 -306 від 06.06.05 р. (2005). *Дошкільне виховання,* 7, 3.

Павленчик, В. (2000). Співробітництво з однолітками. *Дошкільне виховання, 3,* 3-4.

Патробай, І. (2014). Батькам про цінність сюжетної гри. *Дошкільне виховання, 1,* 15-17.

Первина, И. Б. (1985). *Коллективная учебно-познавательная деятельность школьников*. М.: Педагогика.

Песталоцці, Й. Г. (1938). *Вибрані педагогічні твори. Т. 1*. Харків: Радянська школа.

Петровский, А. В. (1973). Опыт построения социально-психологической концепции групповой активности. *Вопросы психологии, 5,* 3-16.

Пиаже, Ж. (1932). *Речь и мышление ребенка*. М.: Изд-во АПН РСФСР.

Пидкасистый, П. И. (1998). *Педагогика.* М.: Педагогическое общество России.

Піроженко, Т. (2010). *Особистість дошкільника: перспективи розвитку:* навчально-методичне видання. Тернопіль: Мандрівець.

Піроженко, Т. О. (2021). *Базовий компонент дошкільної освіти в Україні*. К.: Видавництво.

Піроженко, Т. О., Хартман, О. Ю. (2016). *Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом».* К.: Видавництво «Алатон».

Піроженко, Т., Карасьова, К. (2012). Особистісний розвиток дітей у творчих іграх. *Дошкільне виховання, 9*, 28-31.

Плохій, З. П., Понімaнська, Т. І., Артемова, Л. В., Богуш, А. М. (Eds.). (1999). *Малятко : програма виховання дітей дошкільного віку* (2-е вид.). К.: Пед. думка.

Плохій, З. П., Понімaнська, Т. І., Артемова, Л. В., Богуш, А.М. (Eds.). (1991). *Малятко: програма виховання дітей дошкільного віку.* К.: МО УРСР, 1991. – 198 с.

Плохій, З., Марочко, Г., Науменко, Т., Ждан, В., Кириченко, Н., Мельничук, М. (1996). Дошкілля у світі: дещо про історію і сьогодення. *Дошкільне виховання, 9,* 10-12.

Плохій, З., Марочко, Г., Науменко, Т., Ждан, В., Кириченко, Н., Мельничук, М. (1996). Дошкілля у світі: дещо про історію і сьогодення. *Дошкільне виховання, 8,* 14-15.

Пометун, О. І., Пироженко, Л. В. (2003). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*. К.: А.С.К.

Понімaнська, Т. (1997). Єдина стратегія освіти – єдиний еквівалент знань. *Дошкільне виховання, 12,* 15.

Понімaнська, Т. (2006). *Дошкільна педагогіка :* навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академвидав.

Понімaнська, Т. (2012). Дитина в соціумі: робота за освітньою лінією. *Дошкільне виховання, 9,* 8-11.

Понімaнська, Т. (2015). *Дошкільна педагогіка: підручник*. К.: Академвидав.

Понімaнська, Т. І., Дичківська І. М., Кизлюк О. А., Кузьмук, Л. І. (2013). *Соціальний розвиток дитини: старший дошкільний вік*. К.: Генеза.

Поніманська, Т. І., Дичківська, І. М., Козлюк, О. А., Кузьмук, Л. І. (2014). *Соціальний розвиток дитини старший дошкільний вік:* настільна книжка вихователя. К.: Генеза.

Поніманська, Т., Горопаха, Н. (1989). Відповідальність, взаємодія. Підвищення виховного потенціалу колективної праці дошкільників. *Дошкільне виховання, 9,* 14-16.

Пономаренко, Т. О. (2001). До проблеми формування соціальної компетентності у дітей дошкільного віку. *Гуманізація навч.-вихов. процесу :* наук.-метод. зб. (С. 273–280). Слов'янськ, Слов'ян. держ. пед. ін-т.

Попиченко, С. С. (1998). *Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX – початок XXI ст.)* (Кандидатська дисертація). Уманський педагогічний університет ім. П.Г. Тичини. Умань.

Попиченко, С. С. (2002). Соціально-економічні, політичні та історичні передумови розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні *Вісн. Київ. міжнар. ун-ту. Сер. Пед. науки. Психол. науки, 1,* С. 117-123.

Попиченко, С.С. (1998). *Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX – поч. XX ст.).* (Дис. канд. пед. наук). Умань.

Постанова «Про дальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до навчання в школі» (1984, Травень 15). Доступ через http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP840210.html.

Потапова, Н. І. (2006). *Поєднання індивідуальних і групових форм навчальної діяльності в інтелектуальному розвитку молодших школярів:* автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ.

Присяжнюк, Л. А. (2012). Організація колективної діяльності дітей старшого дошкільного віку на заняттях у дошкільному освітньому закладі *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту, педагогіки, психології і мистецтв (сс. 129-132).* Вінниця : Корзун Д. Ю.

Приходько, Ю. О. (1987). *Формування позитивних взаємин у дитячому колективі*. К.: Радянська Школа.

Приходько, Ю. О. (1999). *Нариси становлення та розвитку дитячої психології*. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова.

Про заходи подальшому розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшенню виховання і медичного обслуговування дітей дошкільного віку (1980). Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 21 травня 1959 р. № 558. К.: Радянська школа.

Проскура, О. В., Кочина, Л. П., Кузьменко, В. І. (2003). *Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років.* К.: Богдан.

Растригіна, А. М. (2004). *Розвиток теорії вільного виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці кінця XIX - першої половини XX століття* (Дис. д-ра пед. наук). Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ.

Рафальська, М. (2020). *Всеукраїнський фонд «Крок за кроком».* Доступ через https://www.facebook.com/312800812201975/videos/411804856606505/.

Резнік, Н. (2007). КТД молодших школярів як вид суспільної діяльності. *Початкова школа, 3,* 4-5.

Репена, Т. А. (1987). *Деятельность и взаимоотношения дошкольников*. М. : Педагогика.

Рубинштейн, С. Л. (2002). *Основы общей психологии.* СПб: Питер.

Русова, С. (1924). *Теорія і практика дошкільного.* Прага: Укр. громад. вид. фонд.

Сирова, В. Ю. (2017). *Організаційно-педагогічні засади методичної в дошкільних навчальних закладах України (друга половина XX століття)* (Кандидатська дисертація). Українська інженерно-педагогічна академія, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ.

Сіренко, А. Є. (2017). *Формування у старших дошкільників впевненості в собі у груповій діяльності* (Кандидатська дисертація). Київ.

Сірополко, С. (2001). *Історія освіти в Україні.* Л.: Афіша.

Скільський, Д. (2011). *Історія зарубіжної педагогіки:* посібник. К.: Смолоскип.

Скірко, Г. З. (1995). *Способи поєднання організаційних форм навчання дітей дошкільного* віку (Автореферат дис. канд. пед. наук). Південноукраїнський педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. Одеса.

Смольникова, Г. В. (2003). *Психологічні особливості спілкування дітей в різновікових групах дошкільного навчального закладу* (Кандидатська дисертація). Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. Київ.

Софій, Н., Найда, Ю. (2019). *Середовище, що належить дітям: порадник для педагогів закладів дошкільної освіти.* ЮНІСЕФ, ВФ «Крок за кроком».

Степанова, Т. М. (2010). *Еволюція змісту дошкільної освіти у другій половині XX століття:* монографія. К.: Видавничий дім «Слово».,

Стрюк, Е. И. (1990). *Формирование положительных межличностных отношений у детей среднего дошкольного возраста:* дис. канд.пед. наук. НИИ педагогики, Київ.

Суржикова, І. А. (2005) «Педагогіка Селестена Френе з погляду сучасності». *Педагогіка і психологія, 1,* 121-130.

Сухомлинська, О. В. (2003). *Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем*. К. : А.П.Н.

Сухомлинська, О. В. (2009). Історико-педагогічне дослідження та його околиці. *Шлях освіти, 4,* 36-41.

Тютюнников, А. (1994). До гармонії навчання, виховання і гри. *Дошкільне виховання, 5-6,* 8-10.

Улюкаєва, І. Г. (1993). *Становлення і розвиток дошкільної педагогічної освіти в Україні (1905-1941)* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.

Улюкаєва, І. Г. (2007). *Історія суспільного дошкільного виховання в Україні:* навчальний посібник. Бердянськ.

Усова, А. В. (1984). Система форм учебных занятий. *Сов. Педагогика, 1,* 48-54.

Ушинский, К. Д. (1982). *Человек как предмет воспитания.* М.: Педагогика.

Фихте, И. Г. (1995). *Соч. Работы 1792-1801 г.* М.: Ладомир.

Філімонова, Т. В. (2003). *Дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України (70-ті роки XIX ст. - кінець 20-х років XX ст.)*. (Дис. канд. пед. наук). Київ, Ін-т педагогіки АПН України.

Філімонова, Т. В.(2003). *Дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України (70-ті роки XIX ст. – кінець 20-х років XX ст.)(*Дис. канд. пед. наук). Київ.

Френе, С. (1990). *Избр. пед. соч. пер. с фр.* М: Прогресс.

Хриков, Є. М. (2018). *Методологія педагогічного дослідження:* монографія. Харків.

Цукерман, Г. А. (1990). Предметность совместной учебной деятельности. *Вопросы психологии, 1,* 41-49.

Цукерман, Г. А. (1983). *Зачем детям учиться вместе?*. М.: Знание.

Цукерман, Г. А. (1992). *Совместная учебная деятельность как основа формирования умения учиться* (Автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. психол. наук). М.: НИИ общей и педагогической психологии.

Чередов, И. М. (1988). *Формы учебной работы в средней школе* (кн. для учителя). М.: Просвещение.

Шапар, В. Б. (2004). *Психологічний тлумачний словник.* Х.: Прапопр.

Шаталов, В. Ф. (1990). *Точка опоры*. Минск: Университетское образование.

Шацкий, С. Т. (1958). *Педагогические сочинения*. М.: Просвещение.

Шинкарук, В. І. (2002). *Філософський енциклопедичний словник.* Київ «Абрис».

Щодо порядку розроблення програм для дошкільних навчальних закладів: лист МОН України від 27.05.2010 р. (2010). Доступ через www.mon.gov.ua, www.iitzo.gov.ua.

Эльконин, Д. Б. (1989). *Избранные психологические труды*. Москва.

Якса, Н. В. (2009). Концептуальні положення професійної педагогічної освіти в аспекті полікультурності. Українська полоністика. *Педагогічні дослідження, 6,* 87-98.

Ярмаченко, М. Д. (2001). *Педагогічний словник.* К.: Педагогічна думка.

Ярошенко, О. Г. (1997). *Групова діяльність школярів: теорія і методика.* К.: Партнер.

Bleses, D. et al. (2018). Effective language and literacy instruction: evaluating the importance of scripting and group size components. *Early Childhood Research Quarterly, 42,* 256-269. doi: https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2017.10.002.

Frishman, I. I. (2014). Social development of the child in the establishment of additional education for children. Development in the interests of the child. *The coast of childhood,* 15-17.

Johansson, E. (2006). Play and learning – inseparable dimensions in preschool practice. *Early Child Developmentand Care, 176* (1), 47-65.

Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk L., Shykyrynska, O. V. (2021). Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting *Society. Integration. Education, II* Rezekne, 729-743. doi: https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6247.

Kolesnik, K. A. (2018). Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness. *Psychology of interpersonal relationships of preschool age in a team.* Georgia: Publishing House «Kalmosani», 229-231.

Kolesnik, K. (2019). La science et la technologie à l'ère de la société de l'information. *Співпраця в контексті соціально-особистісного розвитку старшого.* Bordeaux: OP «Plateforme scientifique européenne», 70-73.

Kolesnik, K. (2019). Perspectives et mise en oeuvre de l'innovation dans le domaine scientifique. *Становлення змісту організації групового навчання дітей дошкільного віку в періоду 1991-2000 рр*. Geneve, Suisse Plateforme scientifique europeenne, 28-31.

Kolesnik, K. A. (2018). Psychology of interpersonal relationships of preschool age in a team. *Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness, I,* 229-231.

Vinovskis, M. A. (1993). Early Childhood Education: Then and Now / Maris Vinovskis. *Daedalus: Winter, 122* (1). 151-176.

Zuziak, T., Lavrinenko, O., Marushchak, O., Semenovska, L., Klochko, O. (2021). Methodology To Study Pedagogical Education Of Ukraine: The Regional Dimension Society. *Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Confernce.* Rezekne: Rezeknes Tehnologiju Akademija http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/6315/.

Zigler, E. A. (2006). *Vision for Universal Preschool Education*. Cambridge University Press.

Архівні джерела

Висновки і пропозиції, доповідні записки та ін., матеріали по наслідках перевірки роботи рай (міськ)вно і дошкільних установ (14 січня – 15 грудня 1974 р.). ДАХмО. Ф. Р-908. Оп. 4. Спр. 49. 152 арк.

Годовой отчет о работе детских садов, дошкольных учреждений за 1981 год. ДАХмО. Ф. Р-5762. Оп. 1. Спр. 12. 11 лист.

Годовые отчеты о работе детских садов, спец.школ и внешкольных учреждений за 1965 г. ДАХмО. Ф. Р-4131. Оп. 2. Спр. 9. 21 лист.

Довідки і інформації районних відділів народної освіти про проведення громадського огляду роботи колгоспних і радгоспних дошкільних закладів за 1969 р. ДАТО. Ф. Р-18. Оп. 1 (т.2). Спр. 1243. 63 арк.

Довідки, інформації про перевірку роботи дитячих дошкільних закладів області за 1977 рік. ДАТО. Ф. Р-18. Оп. 1 (т.2). Спр. 1577. 107 арк.

Докладные записки, справки, сводки и переписка Министерства просвещения УССР с областным отделом народного образования об организации и методике работы школ и детских учреждений за 1965 г. ДАХмО. Ф. Р-4131. Оп. 2. Спр. 9. 304 лист.

Документи по окремих питаннях розвитку народної освіти в області за 1985-1988 р. ДАВіО. Ф. Р-4898. Оп. 15. Спр. 57. 165 арк.

Документи про підсумки роботи дошкільних установ області (доповідні записки, довідки) за 1988 р. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7 (т.2). Спр. 2787. 101 арк.

Документы о проверки состояния учебно-воспитательной работе в подготовительных группах дошкольных учреждений области (приказ, справки, докладные записки) 22 февраля – 13 августа 1986 г. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 2592. 36 лист.

Документы о результатах инспекторских фронтальных и тематических проверок детских дошкольных учреждений за 1980 г. (доклады, информации). ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 1827. 52 лист.

Документы о результатах смотра условий содержания, обучения и воспитании детей в дошкольном детском доме (информации, сведения, переписка) 24октября – 1 декабря 1986 г. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 2595. 61 лист.

Документы о результатах смотра условий содержания, обучения и воспитании детей в дошкольном детском доме (информации, сведения, переписка) 24октября – 1 декабря 1986 г. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 2595. 61 лист.

Документы о содержании обучения и воспитания детей в детских дошкольных домах за 1984-87 гг. (решения, приказы, справки, докладные записки). ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 2356. 89 лист.

Документы об итогах проверки учебно-воспитательной работе в дошкольных учреждений области 15 декабря 1986 г. (справки, приказ, докладные записки). ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 2594. 166 лист.

Звіти дитячих садків та ясла-садків за 1963 рік. ДАТО. Ф. Р-18. Оп. 3. Спр. 46. 14 арк.

Информации районо о работе детских дошкольных учреждений области за 1972-1973 учебный год. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 975. 162 лист.

Информация о воспитательной работе детских дошкольных учреждений по районам области за 1966-1967 г.г. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 325. 288 лист.

Информация о воспитательной работе детских садов и яслей-садов за 1965-1966 г.г. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 172. 370 лист.

Інформації про стан навчально-виховної роботи в дошкільних закладах області за 1980-1981 навчальний рік. ДАТО. Ф. Р-18. Оп. 1 (т.2). Спр. 1848. 93 арк.

Материалы (информация, справки, сведения) о работе детских дошкольных учреждений области за 1969-1970 уч.г. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 645. 118 лист.

Материалы инспекторских проверок детских дошкольных учреждений (информации, акты, докладные записки) 14 февраля – 15 марта 1968 г. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 524. 206 лист.

Материалы инспекторских проверок детских дошкольных учреждений области (приказы, акты, справки, информации) за 1970 год. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 760. 125 лист.

Материалы о подготовке к работе колхозный сезонных яслей-садов (планы, докладные переписки) ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 402. 140 лист.

Материалы о работе детских дошкольных учреждений области за (информация, справки, докладные записки) ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 971. 157 лист.

Материалы областной и районной конференции работников дошкольных учреждений (планы, отчеты, переписка) 1 октября – 14 октября 1963 р. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 5. Спр. 53. 55 лист.

Материалы обследования работы колхозных дошкольных детских учреждений (решения, справки и др.) 3 мая – 28 декабря 1963 г. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 6. Спр. 115. 141 лист.

Материалы с докладами об итогах работы конференций дошкольных учреждений за учебный год 1966. ДАВіО. Р-4897. Оп. 7. Спр. 329. 116 лист.

Матеріали конференції працівників дошкільних установ області за 29-30 вересня 1965 року. ДАТО. Ф. Р-18. Оп. 3. Спр. 201. 61 арк.

Накази, постанови Міністерства народної освіти України про розвиток народної освіти 19 червня 1985 – 10 липня 1989 р. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 15. Спр. 23. 60 арк.

Переписка з партійно-радянськими органами з питань поліпшення народної освіти в районі (9 січня – 12 серпня 1968 р.). ДАХмО. Ф. Р-4131. Оп. 4. Спр. 179. 161 арк.

Показники розвитку дошкільної, загально-середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти області за 1998 р. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7 (т.2). Спр. 3401. 69 арк.

Показники розвитку дошкільної, загально-середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти області за 2001 р. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7 (т.2). Спр. 3589. 39 арк.

Про заходи по дальшому розвитку дитячих дошкільних установ, поліпшенню виховання та методичного обслуговування дітей дошкільного віку. ДАВіО. Ф. Р-2700. Оп. 14. Спр. 77. 118 арк.

Про стан і заходи по дальшому дошкільному вихованню дітей в місті (1961 р.). ДАВіО. Ф. Р-5053. Оп. 1. Спр. 978. 176 арк.

Про стан розвитку дошкільних дитячих установ області. ДАВіО. Ф. Р-2700. Оп. 6. Спр. 196. 118 арк.

Протоколи нарад працівників дошкільних установ (12 вересня 1972 р. – 10 березня 1983 р.). ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 15. Спр.5. 93 арк.

Протоколы педсоветов о работе дошкольных учреждений (24 декабря 1964 г. – 17 декабря 1969 г.). ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 10. Спр.1. 54 лист.

Протоколы педсоветов о работе дошкольных учреждений (24 марта 1970 г. – 8 июня 1972 г.). ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр.756. 46 лист.

Протоколы районных конференций, совещаний и семинаров учителей и работников детских учреждений района и доклады к ним (5 января – 6 января 1967 г.). ДАХмО. Ф. Р-4131. Оп. 2. Спр. 36. 36 лист.

Протоколы семинаров учителей первых классов и воспитателей групп продленного дня по программе дошкольного воспитания (1 февраля – 11 апреля 1969 г.). ДАХмО. Ф. Р-1091. Оп. 4 (т. III). Спр. 234. 32 лист.

Протоколы совещаний работников дошкольных учреждений (19 ноября 1983 – 13 октября 1987 р.). ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 13. Спр. 172. 30 лист.

Річні звіти, розробки, аналізи по річній звітності по 1968/69 н.р. Т.1. ДАХмО. Ф. Р-4131. Оп. 4. Спр. 227. 118 арк.

Сводный отчет о детских садиках и ясли-садиках за 1967 год. ДАХмО. Ф. Р-3515. Оп. 3. Спр. 38. 4 лист.

Статистические отчеты детских дошкольных учреждений района за 1966 г. ДАХмО. Ф. Р-4131. Оп. 2. Спр. 30. 21 лист.

Текстовый отчет о работе детских садов за 1956-60 гг. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 2. Спр. 842. 23 лист.

ДОДАТКИ

Додаток А

Довідки про впровадження результатів дисертаційної роботи

(скановані копії)

ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
Комунальний заклад вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»

23000, Вінницька обл., м. Бар, майдан Михайла Грушевського, 1, ідент. код 02904160, код 04341, факс 2-12-70, тел. 2-44-31, 2-12-70
E-mail bar_bpu 01@ ukr. net

29.06.2021 р. № 01-09/166
На №

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження, виконаного на кафедрі педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
КОЛЕСНІК КАТЕРИНОЮ АНАТОЛІЇВНОЮ
«Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Матеріали дисертаційного дослідження К. А. Колеснік «Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)» впроваджувалися в освітній процес Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» впродовж 2020 – 2021 рр.

Викладачами закладу активно використовувалася технологія групової діяльності під час вивчення педагогічних дисциплін і методик викладання предметів дошкільної освіти. Студенти відпрацьовували різноманітні групові види діяльності дітей дошкільного віку.

У процесі впровадження були використані підготовлені дисертанткою практикум, публікації у наукових виданнях України. Результатом такої роботи стало поглиблення теоретичної підготовки студентів щодо організації групової діяльності, сформованість у них необхідних практичних умінь і навичок організації групової діяльності дітей в різноманітних варіантах освітнього процесу.

Апробація результатів дисертаційного дослідження К. А. Колеснік свідчить про його належний теоретико-методологічний рівень і доцільність подальшого впровадження у практику закладів вищої освіти України.

Директор
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж імені Михайла Грушевського», к.п.н. Петро Савчук

М.П.

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Григорія Сковороди»
08401. м. Переяслав-Хмельницький.
вул. Сухомлинського. 30.
тел.: (04567) 5-63-89
факс: 5-63-94

Ministry of Education and Science of Ukraine
STATE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION
«PEREYASLAV-KHME LNYTSKY
HRYHORIY SKOVORODA
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY»
30, Sukhomlynsky St.
Pereyaslav-Khmelnytsky
08401
tel.: (04567) 5-63-89
fax: 5-63-94

25.06.2021 № 382
На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження, виконаного на кафедрі педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

КОЛЕСНІК КАТЕРИНОЮ АНАТОЛІЇВНОЮ

«Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

в галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка

зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

З 2019 по 2021 рр. при кафедрі психології і педагогіки дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» здійснювалося впровадження основних результатів дисертаційного дослідження К. А. Колеснік «Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)».

Науковий доробок К. А. Колеснік сприяє розширенню та поглибленню змісту навчальних дисциплін: «Історія педагогіки», «Дошкільна педагогіка», адже наукове вирішення сучасних освітніх проблем неможливе без знання ретроспективи теорії та практики вітчизняної дошкільної освіти. Схвальні відгуки студентів і викладачів отримали завдання, впорядковані авторкою у практикумі для індивідуальної науково-дослідної роботи.

Упроваджені результати дисертаційного дослідження К.А. Колеснік дістали схвалення викладачів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» й надалі будуть використовуватися у практиці підготовки майбутніх вихователів дітей раннього й дошкільноговіку.

Результати дисертаційного дослідження К. А. Колеснік «Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)» обговорені й схвалені на засіданні кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти (протокол № 17 від 24.06.2021 року).

В\о ректора В.В. Коцур

Зав. кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти Л.О. Калмикова

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

26.08.2021р. № 06/31 на №

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження, виконаного на кафедрі педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
КОЛЕСНІК КАТЕРИНОЮ АНАТОЛІЇВНОЮ
«Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Упродовж 2017-2021 н.р. в освітньому процесі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського на кафедрі дошкільної та початкової освіти здійснювалося впровадження основних результатів дисертаційного дослідження Колеснік Катерини Анатоліївни, яке було спрямоване на вивчення суспільно-історичних та педагогічних передумов розвитку групової діяльності у системі дошкільної освіти України.

Результати дисертаційного дослідження Колеснік К.А. набули практичної реалізації в різних варіантах організації освітнього процесу, зокрема при проведенні практичних і лабораторних занять з дисциплін: «Педагогіка дошкільна», «Дошкільна лінгводидактика з методикою організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей», на заняттях гуртка «Елементарна хімія» (Організація групової діяльності дітей дошкільного віку під час експериментування), що функціонує при кафедрі дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського впродовж 2020–2021 н. р., при викладанні вибіркової навчальної дисципліни «Організація групової діяльності дітей» для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра за освітньо-професійною програмою «Дошкільна освіта. Початкова освіта».

Впровадження пропонованих К.А. Колеснік матеріалів сприяло поглибленню знань майбутніх вихователів щодо педагогічних засад організації групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України, формуванню практичних умінь в організації групової діяльності дошкільників у різних режимних моментах освітнього процесу закладів дошкільної освіти.

Проректор з наукової роботи проф. КОЛОМІЄЦЬ А.М.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013,
тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
E-mail: kgpa@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

Від _27.05.2021_ № _289 на №_____від _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження, виконаного на кафедрі педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
КОЛЕСНІК КАТЕРИНОЮ АНАТОЛІЇВНОЮ
«Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Результати дисертаційного дослідження Колеснік Катерини Анатоліївни набули практичної реалізації на кафедрі дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії впродовж 2020-2021 рр. Основна робота зосереджена на вивченні умов, які впливають на розвиток групової діяльності дітей дошкільного віку, та практичній підготовці майбутніх педагогів до впровадження технології групового навчання різних вікових груп.

Положення, результати та висновки можна використовувати для вивчення теорії та практики реформування дошкільної освіти в Україні, а також при викладанні спецкурсів з історії педагогіки, педагогіки раннього і дошкільного віку, методик дошкільної освіти, педагогічних технологій та ін.

Матеріали дисертаційного дослідження Колеснік Катерини Анатоліївни позитивно оцінені викладачами і студентами факультету дошкільної освіти та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Результати апробації дисертації Колеснік К.А. «Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)» обговорено та затверджено на засіданні кафедри педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 10 від 26.05.21р.).

Проректор з наукової роботи
д. пед. наук, професор О.М. Галус

Завідувач кафедри
Д. пед. наук, професор Л.В. Зданевич

Комунальний заклад
«ПРИЛУЦЬКИЙ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА»
Чернігівської обласної ради
17500, м. Прилуки, вул. Перемоги, 170; тел./факс (04637)5-08-55,
email:colledgpriluki@gmail.com

від 29 червня 2021 р. № 237

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження, виконаного на кафедрі педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

КОЛЕСНІК КАТЕРИНОЮ АНАТОЛІЇВНОЮ

«Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)» на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Впродовж 2019-2020, 2020-2021 навчальних років у освітньому процесі Комунального закладу «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка» відбувалося впровадження результатів дисертації К. А. Колеснік «Педагогічні засади групової діяльності дітей в системі дошкільної освіти України (кінець XX – початок XXI ст.)».

Наукове дослідження К.А. Колеснік являє собою системний аналіз становлення та розвитку групової діяльності дітей в закладах дошкільної освіти України у новітній період її функціонування. Актуальним є вивчення досвіду педагогічних колективів закладів дошкільної освіти щодо впровадження технологій організації групової діяльності дітей.

Результати історико-педагогічного дослідження К.А. Колеснік реалізовувалися в ході викладання педагогічних і методичних дисциплін, під час проходження студентами практики й виконаннями ними самостійних наукових досліджень. У майбутніх педагогів за підготовленими дослідницею рекомендаціями активно формувалися уявлення про форми групової роботи, практичні уміння в організації групової роботи дітей у різних осередках розвивального простору закладу дошкільної освіти.

Упроваджені результати науково-дослідної роботи К.А. Колеснік дістали схвалення викладачів і студентів й надалі будуть використовуватися у практиці підготовки майбутніх педагогів.

В.о. директора _____ Оксана МЕЛЬНИЧУК

Додаток Б

Глосарій

Діяльність – це форма активності особистості. У визначених умовах стан потреби нормального функціонування індивіда спричиняє активність. Потреба виявляється як переживання дискомфорту, незадоволеності, напруження і втілюється в пошуковій активності (Леонтьєв О., 1975).

Діяльність – це спосіб буття людини у світі, здатність її вносити у дійсність зміни Універсальним предметом діяльності є природа й суспільство, а її загальним наслідком – олюднена природа (Гончаренко С., 1997, с. 98).

Діяльність – одна з основних категорій психологічної науки. Предметом психології є саме цілісна діяльність суб'єкта у різних формах та видах, у її філогенетичному, історичному та онтогенетичному розвитку» (Войтко В. 1982, с. 45).

Діяльність дитини – активна взаємодія з довкіллям, під час якої індивід є суб'єктом, що цілеспрямовано впливає на об'єкт і цим задовольняє свої потреби (Л. Жадан, В. Жадан, 2018, с. 31).

Навчальна діяльність – форма активності людини, спрямована на засвоєння досвіду людства, який охоплює встановлені способи розуміння зовнішніх предметів і проведення внутрішніх розумових дій. Термін «діяльність учбова» помилково використовують як синонім понять «засвоєння», «научіння», «учіння», «навчання» та ін., кожне з яких має свої специфічні особливості (Войтко, 1982). Головні процеси діяльності – інтеріоризація – формування образу дійсності та екстеріоризація – опредметнення образу.

Навчальна діяльність – вид діяльності людини, спрямований на засвоєння знань, навичок, умінь, вироблених людством (Л. Жадан, В. Жадан, 2018, с. 31).

Група – це спільність людей, що виділяється із соціального цілого на основі однієї чи кількох певних ознак (характер виконуваної діяльності, соціальна чи класова належність, структура, рівень розвитку тощо)

(Педагогічний словник, 2001 с. 125).

Група – це реальність, завдяки якій людина задовольняє багато потреб, а саме: потребу у виживанні, у функціонуванні особистості, у засвоєнні суспільного досвіду, у самооцінці, у самоідентичності, у позитивних емоціях тощо» (Москаленко В., 2008, с. 534).

Група велика – це кількісно необмежена умовна спільність людей, яка формується на основі певних соціальних ознак і класової приналежності, статі, віку, національності; реальна, відома за складом учасників, складно організована спільність людей, що займається громадською діяльністю» (Шапар, 2004, с. 83). У великих групах вироблено норми поведінки, громадські та культурні цінності й традиції, суспільну думку і масові рухи, що за посередництвом малих груп доведені до свідомості кожної людини. Якщо в реальній великій групі перестають діяти структурні утворення, що регулюють її діяльність, вона може перетворитися в стихійну спільність – натовп.

Група вікова – це один із різновидів умовної великої групи людей, об'єднаних за віковою ознакою» (Шапар, 2004, с. 83). Відповідно до вікової періодизації виокремлюють групи дошкільників, студентів, молоді, групи середнього та зрілого віку.

Група дифузна – це спільність, у якій немає згуртованості як ціннісно-орієнтаційної єдності та спільної діяльності, здатної опосередкувати відносини її учасників» (Шапар, 2004, с. 83).

Група мала – це відносно невелике число безпосередньо контактуючих індивідів, об'єднаних загальними цілями або завданнями» (Шапар, 2004, с. 83). У низці наукових праць доведено, що мала організована група є системою, яку формують дві основні підсистеми – ділові й особистісні взаємини. Їхній розвиток і функціонування однаково впливають на становлення якостей особистості дитини, визначають її рольовий статус, створюють психологічний клімат у групі. А отже, необхідно одночасно розвивати як ділові, так і особистісні взаємостосунки її учасників.

Група неформальна – це реальна соціальна спільність, що не має

юридично закріпленого статусу, добровільно об'єднана на основі інтересів, дружби і симпатій або на основі прагматичної користі» (Шапар, 2004, с. 83). Група неформальна може бути ізольованою спільнотою або складатися всередині груп офіційних. Інтереси членів неформальних груп можуть мати професійну й непрофесійну спрямованість (різні гуртки технічної творчості, ансамблі, самодіяльність, дружні компанії тощо).

Групова навчальна діяльність – це спільна пізнавальна діяльність дітей у складі малих груп, створених з дітей одного віку, які функціонують відносно тривалий час (Звєрєва І., 2008). Суб'єктом групової діяльності є не окрема дитина, а мала група дітей (зазвичай від 3 до 6 осіб), очолює групу лідер, роль якого передбачена структурою групової діяльності.

Групова навчальна діяльність – це форма організації навчання в малих групах дітей, об'єднаних загальною навчальною метою при опосередкованому керівництві педагогом і в співпраці з дітьми» (Нор К., 1997, с. 14).

Групова діяльність – форма організації навчання в малих групах (3-7 дітей) на основі співробітництва з чітко розподіленими завданнями для дітей, об'єднаних спільною навчальною метою, яка сприяє формуванню вмінь співпрацювати, спілкуватися (Короткий термінологічний словник, 2004, с. 8).

Групова діяльність – це безпосередня взаємодія між дітьми, їх спільна узгоджена діяльність (Х. Лійметс, 1975, с. 13).

Додаток В

Схема розвитку дошкільної освіти в період незалежності України

(з 1991р. – до сьогодення)

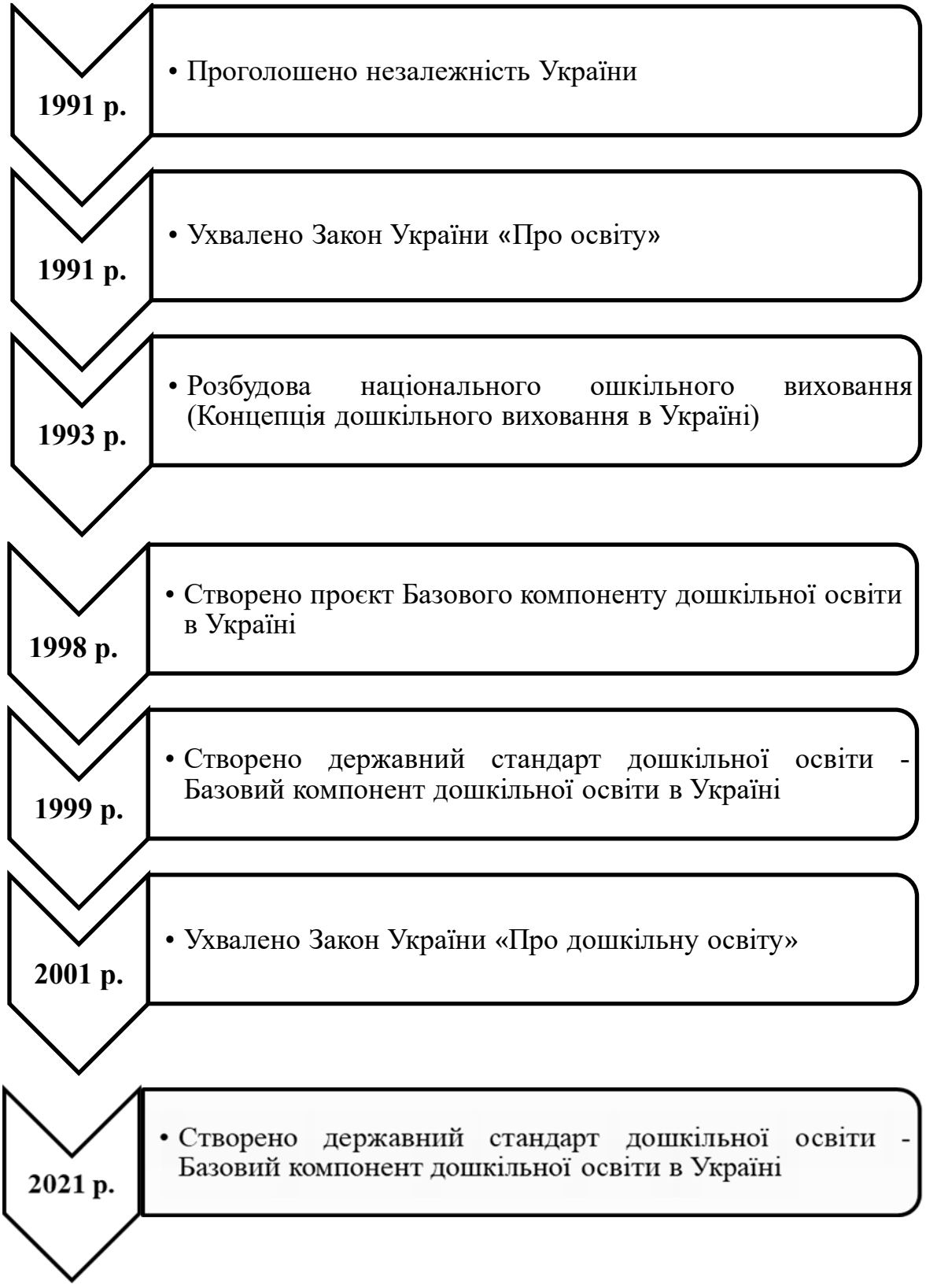

Додаток Г

Ситуації спілкування за І. Луценко

Добери пару

Ситуація: кожна дитина отримує одну рукавичку.

Участь бере група дітей, які, розподілившись по двоє, спільно виконують завдання.

Матеріал: трафарети пар рукавичок з цупкого паперу з нерозфарбованими візерунками (візерунки можуть бути різні для кожної пари, а можуть бути й однакові на кількох парах рукавичок); олівці, фарби, пензлі. Для ситуації, коли одне із завдань (як варіант) буде придумати й намалювати свій візерунок, заготовки рукавичок мають бути чистими.

Завдання: підібрати за візерунком рукавичок пари для подальшої спільної роботи вдвох з товаришем домовитись, якими кольорами розфарбовувати візерунки на рукавичках, здійснити спільний задум.

Мовленнєве завдання: скласти описову розповідь про рукавички.

Варіанти завдань: спільно придумати візерунок для рукавичок (заготовки даються без візерунка), здійснити задум.

Скласти розповідь «Як ми робили рукавички».

Скласти свою казку про рукавичку.

Знайди свою квітку

Ситуація: кожна дитина отримує одну кольорову пелюстку.

Група дітей ділиться на команди, які спільно виконують завдання.

Матеріал: різноколірні паперові пелюстки (по декілька пелюсток одного кольору; кількість кольорів –за кількістю команд); аркуші паперу для колективної аплікації (скільки команд, стільки аркушів), додаткові елементи для аплікації (це можуть бути серединки квіток, листочки тощо), клей, пензлі для клею.

Завдання: зібратися в команди за кольором пелюсток; кожній команді виконати колективну аплікацію.

Мовленнєве завдання: скласти описову розповідь про квітку.

Варіанти завдань:

Скласти розповідь про колективну роботу.

Скласти казку про пригоди квітки.

Склади цілу фігуру

Ситуація: кожна дитина отримає(або вибирає) половинку геометричної фігури (це мають бути: квадрати, прямокутники, ромби, рівнобедрені трикутники, круги, овали).

Діти, розподілившись по двоє, виконують завдання.

Матеріал: половинки різних геометричних фігур (якщо є декілька однакових, то вони мають бути різного кольору, розміру), клей, ножиці, кольоровий папір, олівці або фломастери.

Завдання: знайти другу половинку своєї геометричної фігури серед тих, що роздано дітям, за кольором і розміром, разом з її власником наклеїти половинки так, щоб вийшла ціла геометрична фігура; за допомогою додаткових елементів та олівця чи фломастера створити з неї будь-який завершений образ (наприклад, сонечко з промінцями, ялинку, вітрильник, квітку тощо).

Мовленнєве завдання: скласти описову розповідь про виконану роботу.

Варіанти завдань:

Скласти розповідь про колективну роботу.

Скласти казку про пригоди трикутника, прямокутника чи їхніх половинок тощо. Сюжети можна пропонувати й складніші.

Знайди пару казковому герою

Ситуація: кожна дитина отримує половинку картинки із зображенням двох літературних персонажів (на кожній половинці один персонаж).

Група дітей розподіляється на пари, які виконують спільне завдання.

Матеріал: половинки картинок із зображенням двох героїв однієї казки, картинки розрізані навпіл так, що на кожній половинці залишився лише один герой; маски або наголівники.

Завдання: знайти пару казковому герою, скласти цілу картинку.

Мовленнєве завдання: розіграти в ролях діалог героїв цієї казки.

Варіанти завдань:

За власним задумом намалювати одного із героїв будь-якої знайомої казки.

Знайти пару своєму герою, розіграти в ролях епізод казки.

Скласти свою казку, розіграти її.

Коли це буває?

Ситуація: кожна дитина отримує чи вибирає самостійно половинку або четверту частину картинки із зображенням дерева.

Поділившись на групи по двоє або четверо, діти виконують спільне завдання.

Матеріал: картки із зображенням дерев (каштан, береза, горобина тощо), кожне – у різні пори року (взимку, влітку, восени, весною); картинки розрізані на дві або чотири частинки.

Завдання: згуртуватись за отриманими частиками картинок, переконатися, що на всіх частинках зображено дерево в одну пору року; скласти картинки.

Мовленнєве завдання: скласти описову розповідь про дерево.

Варіанти завдань:

За власним вибором розподілитися по парах, вдвох домовитись, яке дерево і в яку пору року їм зобразити; відтворити задумане.

Скласти описову розповідь про пору року, за якої зображено дерево на картинці.

Скласти казку про дерево.

Складаємо та відгадуємо загадки

Ситуація: кожна дитина отримує одну частинку предметної картинка.

Група дітей ділиться на команди, які виконують спільне завдання.

Матеріал: предметні картинки (можна листівки або дитячі малюнки), які розрізані на чотири частинки; олівці, фломастери або фарби й пензлі.

Завдання: зібратися в команди тим, хто має частинки одного зображення; разом правильно скласти картинку.

Мовленнєве завдання: колективно скласти загадку про предмет, який зображений на картинці.

Варіанти завдань:

Команди дітей вибирають, порадившись, зі знайомих загадок одну та спільно малюють зображення того, про що йдеться в загадці.

Змагання команд: фішками оцінюється швидкість збору команди, змістовність загадки, образність мови, якою складена загадка, дотепність, оригінальність, кмітливість щодо відгадування загаданої іншою командою загадки.

Дванадцять місяців

Ситуація: кожна дитина вибирає собі з-поміж картинок одну.

Дванадцятеро дітей діляться на чотири команди, які виконують спільне завдання.

Матеріал: дванадцять картинок або дитячих малюнків із зображенням природних явищ, характерних для різних пір року (по три картки на кожну пору року: на початок, середину й на кінець її).

Завдання: залежно від того, яка пора року зображена на картинці. Зібратися в команду, визначити послідовність картинок у межах однієї пори року.

Мовленнєве завдання: скласти колективну розповідь про кожну пору року.

Варіанти завдань:

Кожна команда створює серію малюнків про певну пору року (скажімо, початок весни, середина весни, кінець весни).

Прочитати вірші про пори року.

Скласти розповідь про один з місяців або пору року.

Додаток Д

Групові інноваційні методи роботи із дітьми дошкільного віку

«Мікрофон» – методичний прийом роботи, у ході якого діти разом з вихователем утворюють коло, передаючи один одному імітований або іграшковий мікрофон, висловлюють свої думки на запропоновану тему. Наприклад, дитина бере мікрофон, розповідає кількома реченнями про себе й передає мікрофон іншій. Всі висловлювання дітей приймають, схвалюють, однак не обговорюються [http://www.nvk24.com.ua/interaktivni-metodi-rozvitku-movi-doshkilnikiv/].

«Дебати» – методичний прийом роботи, коли діти стоять у колі, висловлюються на запропоновану тему, передаючи мікрофон один одному, але висловлювання обговорюють: діти ставлять одне одному запитання, відповідають на них, шукаючи спосіб вирішення проблеми. *Наприклад, у Катрусі поганий настрій, діти пропонують способи, як поліпшити настрій чи усунути проблему, яка вплинула на настрій дівчинки* [http://www.nvk24.com.ua/interaktivni-metodi-rozvitku-movi-doshkilnikiv/].

«Пара» – методичний прийом роботи, у ході якого діти утворюють робочі пари та виконують запропоноване завдання, наприклад, почергово описують картину.

«Ланцюжок» – метод роботи, який полягає в обговоренні дітьми завдання та внесенні пропозицій в імітований ланцюжок. Наприклад, складають казку за таблицею, у якій представлено сюжет майбутньої казки в малюнках чи в умовних позначках [http://www.nvk24.com.ua/interaktivni-metodi-rozvitku-movi-doshkilnikiv/]. Інший спосіб реалізації: перша дитина називає об’єкт, друга – його властивості, третя – новий об’єкт із тими самими властивостями. *Наприклад, «морква – морква солодка – солодким буває цукор – цукор білий – білим буває сніг... і т.д.»* [http://www.nvk24.com.ua/interaktivni-metodi-rozvitku-movi-doshkilnikiv/].

«Снігова куля» – методичний прийом роботи, за якого діти об’єднуються в малі групи й обговорюють проблемне питання, виконують

спільне завдання, домовившись про чітку послідовність дій кожного учасника. *Наприклад, будують будинок, заздалегідь домовляючись про черговість дій кожного члена команди та про колір, з яким буде працювати учасник.*

«Синтез думок» – методичний прийом роботи, за якого діти об'єднуються в малі групи, виконуючи певне завдання, наприклад, малюнок на аркуші паперу. Коли одна група намалює, то передає малюнок в іншу групу, учасники якої допрацьовують виконане завдання. На завершення роботи складають спільну розповідь про те, що домалювали та чому.

«Коло ідей» – методичний прийом роботи, коли кожна дитина або група виконують одне завдання, наприклад, складають казку по-новому, обговорюють її, потім вносять пропозиції чи ідеї. *Наприклад, яка альтернативна кінцівка казки може бути, щоб Колобок залишився живим; як допомогти Колобку обвести навколо пальця лисичку тощо.*

«Загальний проєкт» – методичний прийом роботи, у ході якого діти об'єднуються в кілька груп (3-4). Групи отримують різні завдання, кожне з яких спрямоване на розв'язання певного аспекту однієї проблеми, наприклад, намалювати свої улюблені зимові розваги та розповісти про них. Кожна група представляє свій «проєкт» – колективну роботу «Зимові розваги», потім усі обговорюють проєкт [http://www.nvk24.com.ua/interaktivni-metodi-rozvitku-movi-doshkilnikiv/].

«Асоціативна квітка» – методичний прийом роботи, що передбачає об'єднання дітей у кілька груп для вирішення спільного завдання: на дошці закріплюється «середина» квітки із зображенням певного поняття, наприклад, «іграшки», «квіти», «фрукти», «тварини». Кожна група добирає слова-асоціації або картинки-асоціації, які викладає навколо цього поняття. Перемагає команда, яка створить найбільшу квітку (з найбільшою кількістю підібраних картинок-асоціацій чи слів-асоціацій).

«Дерево рішень» – методичний прийом роботи, який триває поетапно:

1. Вибір проблеми, що не має однозначного розв'язання, наприклад, «Що потрібно дереву для щастя?».

2. Розглядання схеми, у якій прямокутник – це «стовбур» (який позначає цю проблему), прямі лінії – «гілки» (шляхи її розв'язання), а кружечки – «листочки» (рішення проблеми).

3. Розв’язання проблеми: діти підгрупами домовляються, обговорюють і малюють, наприклад, метелика, пташку тощо, розміщуючи їх на «дереві рішень» та пояснюють свій вибір [http://www.nvk24.com.ua/interaktivni-metodi-rozvitku-movi-doshkilnikiv/].

«Метод багатоканальної діяльності» – методичний прийом роботи з дітьми із залученням різних аналізаторів: зору, слуху, дотику, смаку, нюху. Наприклад, при розгляданні картини доцільно використовувати таку послідовність: виокремлення об’єктів, зображених на картині; уявлення об'єктів через сприймання різними аналізаторами.

«Дискусія» з англійської – це те, що підлягає обговоренню, суперечливе. Це методичний прийом колективного обговорення певного складного питання. До дискусії готуються всі учасники освітнього процесу та активно залучаються всі діти. Питань (завдань) необхідно пропонувати не більше п'яти. Формулювати їх варто так, щоб була можливість висловити різні погляди щодо вказаної проблеми. Діти вчаться висловлювати власну думку: «Я думаю...», «Я вважаю...», «На мою думку...», «Я згоден, але...», «Я не згоден, тому що...». Наприкінці дискусії формулюється єдине колективне рішення завдання, проблеми або рекомендації.

«Мозкова атака (мозковий штурм)» – один із методичних прийомів, який сприяє розвитку творчості і дитини, і дорослого. Його доцільно використовувати під час обговорення складних проблем чи питань. Визначається час для індивідуального розмірковування над проблемою (навіть до 10 хв.), залучаємо додаткову інформацію з приводу прийняття рішення. Діти – учасники «мозкової атаки» мають висловити всі можливі (і неможливі з позиції логіки) варіанти розв’язання проблеми, які потрібно вислухати, тоді прийняти правильне рішення.

«Вікторина» – пізнавальна гра, яка складається із мовленнєвих завдань та відповідей на теми з різних галузей знань. Вона розширює загально пізнавальний та мовленнєвий розвиток дітей. Запитання відбираються з урахуванням віку, програмових вимог та рівня знань дітей.

«Бесіда-діалог» – методичний прийом, який передбачає співучасть дітей у бесіді. На занятті з вивчення, закріплення нового матеріалу вихователь ставить супровідні запитання до дітей для перевірки розуміння ними поданої інформації.

«Моделювання проблемних ситуацій» – методичний прийом взаємодії дорослого й дітей для вирішення вказаної проблеми. Ситуацію вихователь спеціально моделює.

«Що? Де? Коли?» – активний методичний прийом, у якому переважає співпраця, творче вирішення проблем, взаємний обмін думками, власними знаннями і вміннями тощо.

«За і проти» – методичний прийом роботи з дітьми, за якого дітям пропонується вирішити проблему з двох позицій: за і проти. Наприклад, пропонуємо завдання розповісти, чому подобається зима (аргумент – «за») і чому не подобається зима (аргумент – «проти»).

«Передбачення» – методичний прийом роботи з дітьми, у ході якого пропонується «передбачити» можливі варіанти вирішення проблеми. Наприклад, запропонувати дітям назвати всі осінні місяці, розповісти про те, що вони очікують від кожного місяця. Пізніше уявити себе на місці одного з місяців та розповісти про свої передбачення: «Я – перший місяць осені – вересень. Я дуже теплий місяць. Мене люблять усі діти, тому що починають ходити в школу...». Наступна дитина продовжує розповідати про цей самий місяць (робота в парах) [http://www.nvk24.com.ua/interaktivni-metodi-rozvitku-movi-doshkilnikiv/].

«Показуха» – методичний прийом роботи, коли дітям пропонуємо об’єднатися в команди, кожна з яких задумує слово і, використовуючи

невербальні засоби, представляє це слово іншій команді, яка має його відгадати.

«А що було б, коли б... ?» – методичний прийом роботи, за якого діти міркують і висловлюють припущення. Наприклад: «А що було б, коли б зникли всі дерева на Землі?», «А що було б, коли б хижі тварини в казках стали вегетаріанцями?» тощо [http://www.nvk24.com.ua/interaktivni-metodi-rozvitku-movi-doshkilnikiv/].

«Уявна картина» – методичний прийом роботи, у ході якого пропонується дітям стати в коло, кожному почергово описувати уявну картину. Першій дитині дають чистий аркуш паперу з нібито намальованою картиною, потім вона передає аркуш з уявною картиною іншому учаснику гри, і той продовжує уявний опис.

«Що можна робити...?» – методичний прийом роботи, завданням якого є навчити дітей усвідомлювати поліфункціональні властивості предметів. *Наприклад: «Уявіть, як ще можна використати олівець? (як указку, диригентську паличку, термометр, жезл тощо).*

«Перевтілення» – методичний прийом роботи, коли діти об’єднуються в команди й уявляють себе на місці якогось предмета (книжки, ручки, стола, ляльки тощо), а потім презентують в аспекті обраної ролі.

«Колаж» – методичний прийом роботи, у ході якого пропонується дітям поділитися на дві команди (групи). Команди домальовують на аркуші паперу картину (наприклад, фігуру неправильної форми) за допомогою усіх підручних матеріалів і описують її 2-3 реченнями.

«Реклама» – методичний прийом роботи. Дві групи дітей обирають будь-які предмети і намагаються назвати всі його позитивні якості та функції, щоб звернути на нього увагу інших.

Додаток Ж

Ігри на розвиток уміння спілкуватися для дітей старшого дошкільного віку

(Автор – С. Нечай, канд.пед.наук, старший науковий співробітник лабораторії дошкільного виховання)

Гра «Розмова крізь скло»

Вихователь пропонує дітям об'єднатися в пари, а потім каже: «Уявіть, що один з вас зайшов у великий магазин, а другий чекає його надворі. Але ви забули домовитися, що потрібно купити, а вихід далеко. Спробуйте погодити покупки крізь скло вітрини. Але пам'ятайте: вас розділяє таке товсте скло, що спроби кричати марні – партнер всеодно не почує. Після того, як домовитеся, можете обговорити, чи правильно ви зрозуміли одне одного».

За потреби вихователь допомагає парам, яким не вдається порозумітися, жестами пояснює дитині, що пропонує купити він, питає, що вона зрозуміла.

Гра «Багатоніжки»

Діти сідають на килимі в ряд. Вихователь каже: «Уявляєте, як важко жити багатоніжці – адже в неї може бути аж до 750 ніжок! Завжди є небезпека заплутатися. Спробуймо побути багатоніжкою. Станьте один за одним на коліна, і нехай кожен покладе руки на плечі сусіда, що стоїть попереду. Готові? Тоді починаємо рухатися вперед. Спочатку повільно, щоб не впасти. А тепер трохи швидше. Хутчіш! Ще трохи пришвидшимося… Ох, як утомилася наша багатоніжка, вона просто падає від утоми. Бух!». Діти, продовжуючи тримати сусідів за плечі, падають на килим.

Гра «Лабіринт»

Зі стільців, повернутих один до одного спинками,, вихователь вибудовує в центрі фізкультурної зали лабіринт з вузькими проходами. Потім каже дітям: «Зараз ви маєте пройти лабіринт. Але цей лабіринт непростий: його можна пройти лише удвох і тільки повернувшись одне до одного обличчям. Якщо ви хоч раз обернетеся або розчепите руки, двері лабіринту зачиняться, і ви не

зможете вибратися назовні». Діти об’єднуються в пари, стають обличчям одне до одного, поклавши руки одне одному на плечі, й починають повільно проходити лабіринт. При цьому перша дитина рухається спиною вперед. Коли перша дитина пройде весь лабіринт, починає рух друга. Решта учасників разом з вихователем стежать за ходом гри.

Додаток З

Проблемні ситуації (за С. Нечай)

«Обчислювальні машини»

Діти сідають у ряд. У кожного – набір карток з числами від 1 до 10. Усі вони разом – «обчислювальна машина», яка вміє за один раз виконувати тільки одну дію – додавання одиниці. Ведучий, що сидить першим у ряду учасників, називає на вході «машини» якесь число, наприклад, 3. Інший учасник, показує на виході картку з результатом, тобто з числом 4. Наступний гравець показує на виході картку з результатом – числом 5. Якщо він помилково показує іншу картку, то ведучий (разом із вихователем) виправляє помилку. Грають послідовно, до останнього учасника, який показує остаточний результат обчислень «машини». Потім він переходить на перше місце в ряду гравців і стає ведучим, інші учасники посуваються на одне місце. Гра триває.

«Ремонт книжок»

Одна дитина готує деталь для ремонту й передає її партнерові для наклеювання, при цьому взаємно контролюють дій. Вихователь аналізує, як діти оцінюють результат спільної діяльності, чи вказують на недоліки в роботі партнера та в спільній праці; чи помічають технічні неточності, пояснюють, як їх можна було уникнути; чи задоволені процесом і результатом спільної роботи; чи виявляють бажання виконувати ще якесь завдання разом.

Додаток К

Приклади творчих студій взаємодії

(Автор – С. Нечай, канд.пед.наук, старший науковий співробітник лабораторії дошкільного виховання)

Студія скульпторів

Діти спільно вирішують, персонажа якої казки вона ліпитимуть, складають розповідь, обігрують її і показують іншим командам, які мають назвати казку.

Художній салон

Діти спільно визначають, який пейзаж вони створюватимуть у техніці аплікації (з круп, солоного тіста чи інших матеріалів), складають розповідь про цю картину, дають їй назву.

Студія архітекторів

Діти самостійно вирішують, що будуватимуть і які набори для конструювання використовуватимуть. Потім дають назву своїй роботі й складають про неї розповідь. Члени інших команд висловлюють свої враження.

Додаток Л

Ігри та вправи на зближення дітей, їх згуртування, уміння діяти в спільній діяльності

(Автор – О. Клугман, практичний психолог ДНЗ № 26, м. Прилуки, Чернігівська обл.)

Гра «Голка з ниткою»

Мета: розвивати вміння взаємодіяти, узгоджувати свої рухи з рухами інших дітей; виховувати згуртованість.

Хід гри: Діти шикуються одне за одним у колону, кожний береться обіруч за пояс попереднього. Перший у колоні – «голка», решта – «нитка». За сигналом педагога «голка» рухається у вільному напрямку. Куди йде «голка», туди й «нитка». Потрібно, щоб «нитка» не розірвалася. Наприкінці гри педагог підсумовує: «Діти, будьте такі ж, як голка з ниткою: нерозлучні й дружні».

Варіант гри: «Голка» з «ниткою» «вишивають» візерунок (його заздалегідь малюють крейдою на асфальті).

Вправа «Гармонійний танок»

Мета: вчити узгоджувати власні рухи з рухами товариша, розвивати почуття відповідальності за іншу людину.

Хід вправи: Діти стають парами, і беруться за руки. Одній дитині в кожній парі зав’язують очі. Під легку музику виконуються довільні танцювальні рухи. Потім зав’язують очі партнеру. Наприкінці діти дякують одне одному за гармонійний танок. Запитання до них: «Що ви відчули із зав’язаними очима? Як вам допомагав партнер (партнерка)? Як ви танцювали?

Вправа «Добра тваринка»

Мета: розвивати почуття спільності, близькості з іншими людьми, творчу уяву, вміння відчувати себе й інших.

Хід вправи: Діти, ставши в коло та, побравшись за руки (чи поклавши їх одне одному на плечі), уявляють себе однією великою доброю твариною. Педагог пропонує послухати, як вона дихає, тобто подихати разом (на вдих

малята ступають крок уперед, на видих – крок назад). Дорослий додає: «Так тваринка не лише дихає, а й так само чітко й рівно б'ється її велике, добре серце». (Стук – крок уперед, стук – крок назад). Педагог зауважує: «Ми ніби стали єдиним цілим, нам затишно й спокійно. Так має бути завжди».

Варіант вправи: Діти уявляють себе великим круглим добрим Колобком (Капітошкою), прислухаються до свого дихання та дихання товаришів.

Вправа «Поділимося добротою з друзями»

Мета: розвивати увагу до товариша, почуття емпатії, мову жестів, міміку; виховувати доброзичливість.

Хід вправи: Діти стають у коло, по черзі потискають одне одному руки, вітаються, додаючи до слів привітання свої побажання. Наприкінці діти обирають найкраще побажання.

Варіант вправи: Малята без слів, за допомогою жестів і міміки демонструють радість від зустрічі одне з одним та свої побажання.

Додаток М

Анкета для вихователів ЗДО

1. Укажіть Ваш стаж роботи в закладі дошкільної освіти:

___ до 3-х років; ___ 5-10 р;

___ 3-5 р; ___ 10-15 р; ___ більше 15 р;

2. Як Ви думаєте, що таке групова діяльність?

➢ Організована вихователем сумісна навчальна діяльність малих груп дошкільників із 4-8 осіб, що діють у межах одного дитячого колективу, члени яких виконують спільне завдання____.

➢ Спільні зусилля дошкільників з вирішення поставлених вихователем завдань____.

➢ Форма занять, де одна людина (зазвичай вихователь) навчає одночасно декількох осіб групи____.

3. Як часто використовуєте групові форми роботи?

Щодня___.

Раз у тиждень___.

Раз у місяць___.

Не використовую___.

4. Під час яких видів діяльності Ви використовуєте групові форми роботи з дітьми?

____ Заняття.

____ Ігрова діяльність.

____ Трудова діяльність.

____ Прогулянка.

____ Екскурсія.

5.У чому Ви вбачаєте цінність використання групових форм роботи в ЗДО? _____

_____

_____

_____

6.Яких знань і вмінь, на Вашу думку, потребує вихователь для організації групової діяльності?

_____

_____

7. Чому, на вашу думку, групове навчання недостатньо застосовується в освітньому процесі ЗДО?

- недостатнє теоретичне обґрунтування___;
- відсутність досвіду організації роботи у вихователів___;
- відсутність методичних рекомендацій___.
- не покращує засвоєння навчального матеріалу___.

Додаток Н

Результати анкетування вихователів

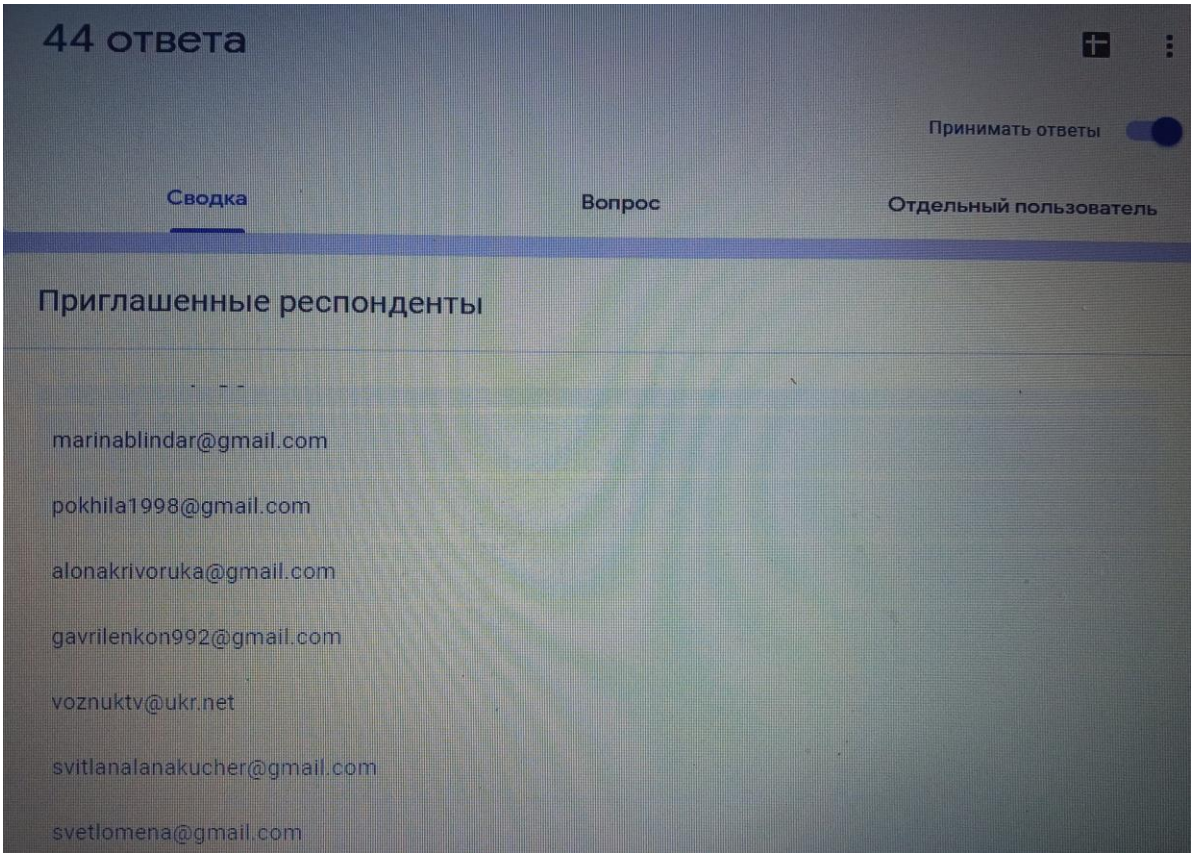

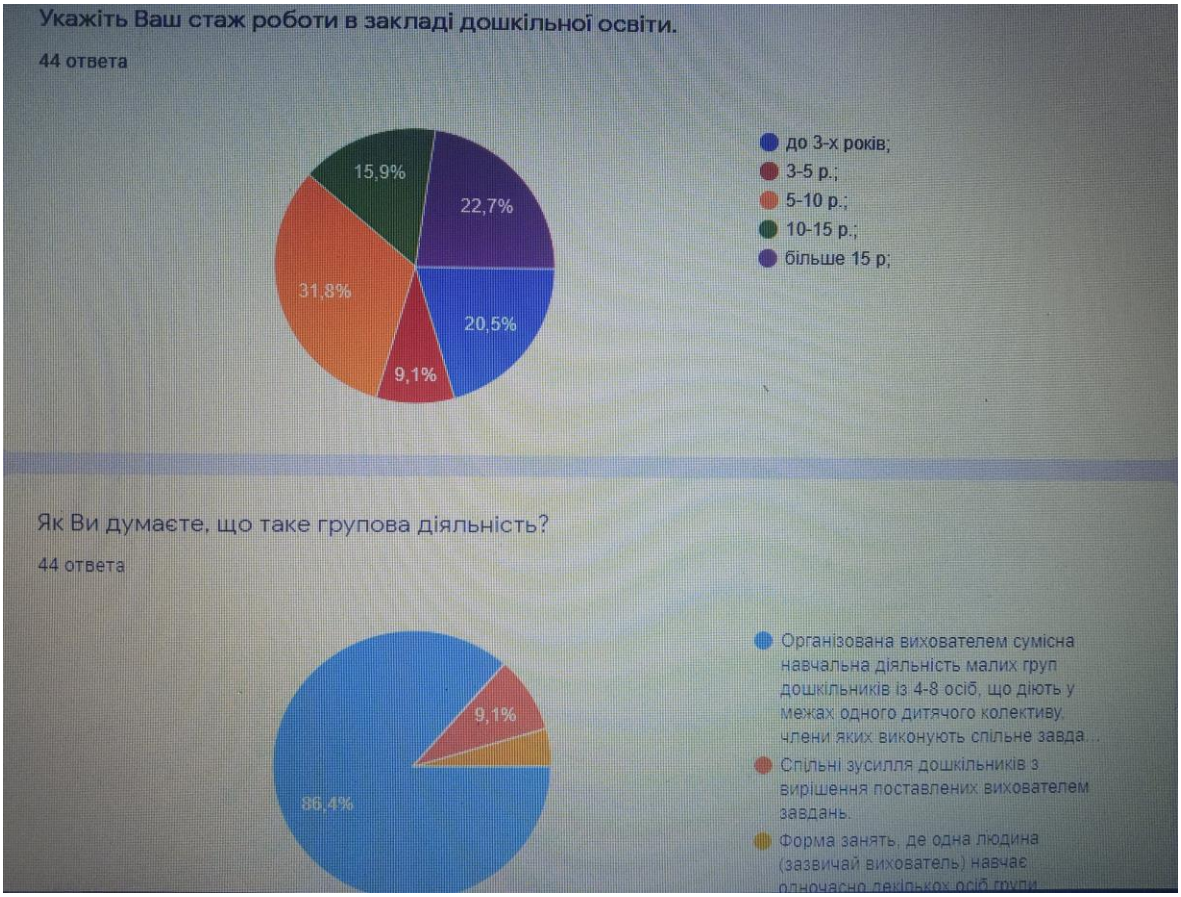

Як часто використовуєте групові форми роботи?

44 ответа

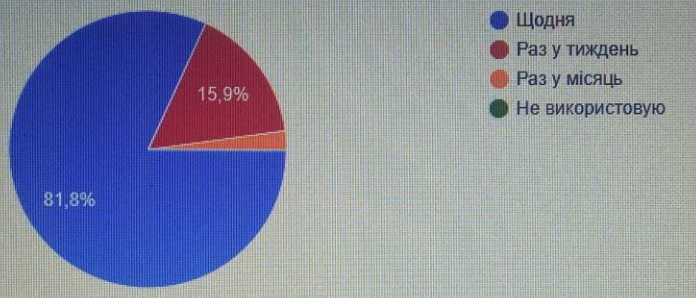

Під час яких видів діяльності Ви використовуєте групові форми роботи з дітьми?

44 ответа

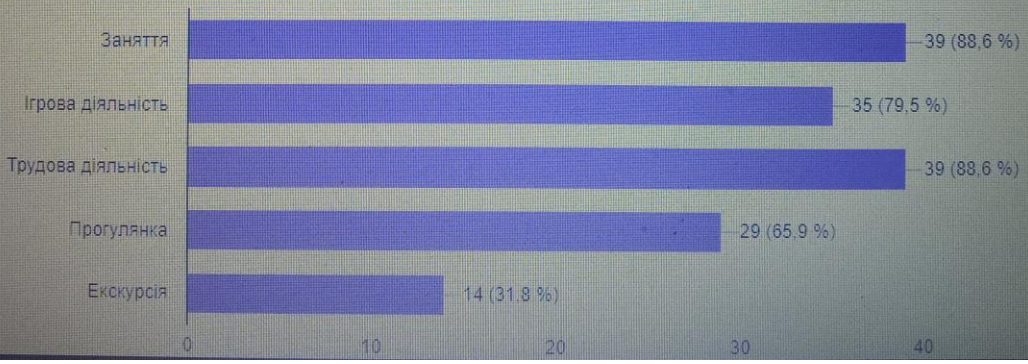

У чому Ви вбачаєте цінність використання групових форм роботи в ЗДО?

44 ответа

Краще засвоєння знань

Дозволяє швидше розвивати дитину, формувати необхідні навички

Групові форми роботи з дітьми дошкільного віку дають можливість малятам комунікувати, знаходити спільне вирішення проблемам; закріплення певних умінь та навичок дітей; надають можливість практично застосувати набутті знання

Діти вчаться працювати разом, прислухатися до думки один одного, підтримки

Це дозволяє дітям вчитися комунікувати в колективі, знаходити спільну мову та компроміс

У процесі групової робити діти вчаться взаємодіяти з однолітками, комунікувати у межах групи та між ними; у процесі групової роботи дошкільники можуть проявляти свої лідерські якості; вчаться розподіляти ролі, знаходити на проявляти свої сильні сторони;

Зручне використання матеріалів та доступність

Яких знань і вмінь, на Вашу думку, потребує вихователь для організації групової діяльності?

44 ответа

комунікабельностіі, здатності організовувати дитячий колектив

Вихователь повинен знати про основи групової діяльності та мати спеціальні вміння застосовування її на практиці

Організаторських умінь, педагогічних

Вихователь має вміти організувати колектив, давати дітям посильні завдання, зацікавити дітей до спільної діяльності...

Рівень розвитку дітей та індивідуальні особливості кожного.

Практичні теоретичні

Всіх

Я, вважаю, що досвіду роботи та нерозробленістю чіткої теорії

Чому, на вашу думку, групове навчання недостатньо застосовується в освітньому процесі ЗДО?

40 ответов

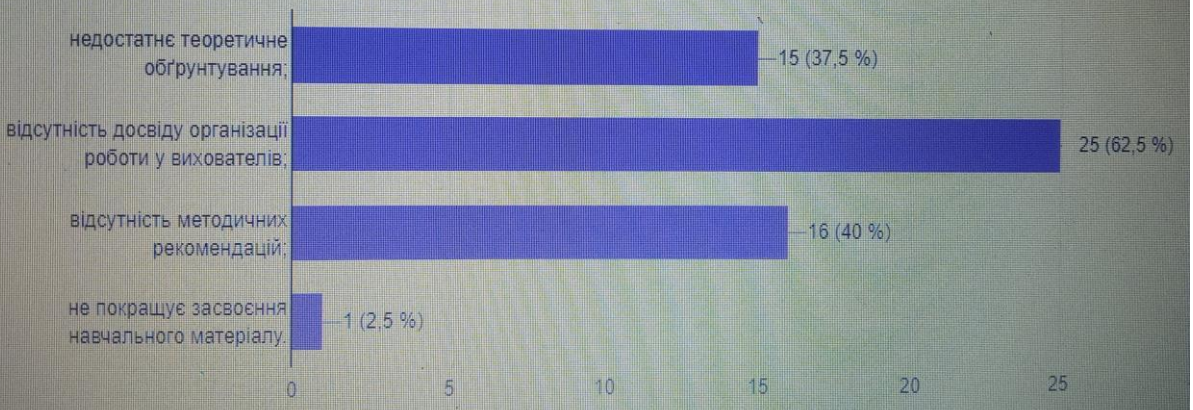

Додаток О

Дидактичні ігри для дітей старшого дошкільного віку

«Звукове лото»

Мета: формувати загальне уявлення про звук, вміння чути й визначати приголосні звуки [м], [б], [в], [г], [д] на початку, у кінці та середині слова на основі пропонованих предметних малюнків; розвивати фонематичний слух, увагу, мислення, пам'ять, мовлення; виховувати інтерес до гри.

Навчально-ігрове завдання: якнайшвидше визначати звук на початку, у кінці та середині слова на основі пропонованих предметних малюнків.

Правила гри: Кожна група отримує своє індивідуальне завдання. Відповіді дітей оцінюють інші групи, піднімаючи карточку «+», якщо згодні із відповіддю, карточку «–» – не згодні.

Ігрові дії: правильно визначати положення звука.

Матеріал: демонстраційне зображення предметів.

Хід гри:

− Діти, сьогодні в нас незвичайна подія – день народження приголосних звуків. Вони запрошують нас у гості. А чи ходимо ми на день народження без запрошення і подарунків? *(Ні).*

− Тому перед кожною групою постає незвичайне завдання:

1 група: запросити казкових героїв, ім'я яких розпочинається звуком [м].

2 група: приготувати святкові гостинці зі звуком [б].

3 група: принести подарунки, обравши з предметних картинок квіти, ляльковий одяг, іграшки тощо, із звуком [в].

4 група: запросити птахів, звірів, комах, які б могли завітати на день народження до звука [г].

5 група: висловити слова побажання, у яких звук [д] зустрічається на початку, середині та в кінці слова.

− Звуки вдячні за цікаве та веселе святкування свого дня народження.

Таким чином, діти дошкільного віку в захоплюючій ігровій формі опановують світ звуків.

«Добре – погано»

Мета гри: учити дітей обґрунтовувати свої відповіді; вправляти в умінні розпізнавати добрі та погані вчинки, описувати їх та давати їм оцінку; розвивати дружні стосунки, бажання допомагати; розвивати вміння розрізняти в художніх сюжетах добрих та злих персонажів; розвивати зв'язне мовлення дітей; виховувати позитивні емоції, бажання творити добро.

Навчально-ігрове завдання: розпізнати в сюжетних картинках добрі та погані вчинки, описати та дати їм оцінку.

Правила гри: У грі беруть участь усі діти, яких об'єднали в групи).

Перед дітьми кожної групи – ілюстрації до казок.

Кожна група має оцінити вчинок, зображений на малюнку та описати його *(Який вчинок зображений на малюнку? Чому Ваша група так вважає?).*

Результат гри: У результаті гри діти мають уміти розпізнавати добрі та погані вчинки, давати їм оцінку.

Дошкільник повинен навчитись обґрунтовувати відповідь, яку обговорили усі учасники групи.

Виховувати позитивні емоції, гуманні стосунки між дітьми, культуру ведення діалогу, відповідальність за результати своєї праці, уміння доводити й відстоювати свою думку, а також прислухатися до думки товаришів.

Навчально-ігровий матеріал: сюжетні картинки (ілюстрації до казок).

Хід гри:

Запропонувати дітям послухати розповідь про Червону Шапочку.

«Одного осіннього дня Червона Шапочка відправилася в гості до бабусі. Йшла густим лісом, йшла, як раптом навпроти неї з'явився вовк. Каже він: «О, хто в нас тут, Червона Шапочка! Якщо хочеш, щоб я тебе відпустив, допоможи мені розібратися із завданням. Бо я щось у цих хороших манерах нічого не розумію, а двійку в школі отримати не хочу!»

Вихователь: Давайте допоможемо Червоній Шапочці, щоб вовк її швиденько відпустив.

– Діти, що для Вас означає «добро». Що означає «зло»? Справді, справжня людина – це людина добра, щира і сердечна, яка вміє любити і співчувати. Тому, кожному слід прагнути розвивати в собі найкращі якості. Проте, ми недосконалі, у кожного є якісь вади, недоліки. Але людина здатна їх виправляти, виробляти гарні звички. Потрібні для цього лише бажання і сила волі. Тому ми маємо допомогти вовчикові не потрапити в біду та пояснити про добре та погане.

Кожна група отримала безліч фрагментів малюнка різної форми, за допомогою яких, ви отримаєте сюжетну картинку (ілюстрацію) до казки. Вам необхідно швидко скласти зображення та дізнатися, з якої казки герої, колективно оцінити вчинок (вказати на помилку героя) та описати його.

Казки: «Лисиця і Журавель» (українська народна), «Теремок» (українська народна казка), «Телесик» (українська народна казка), «Півник і двоє мишенят» (українська народна казка).

– Бачите, персонажі казок роблять не лише погані вчинки, а й багато гарного та доброго. Тож намагаймося берегти і примножувати добрі вчинки, щоб Ваші обличчя були завжди радісні від того, що ви зробили добро. Ми врятували Червону Шапочку й допомогли вовчикові.

«Казки для Зайчика»

Мета гри: вчити дітей переказувати казку на основі серії дидактичних картинок самостійно; закріпити уміння складати розповідні, поширені речення; закріпити словник епітетами та порівняннями; розвивати мовлення дітей, увагу, мислення та пам'ять; виховувати інтерес до гри; виховувати повагу до однолітків та уміння вислуховувати.

Ігрове завдання: розмістити картинки в певній послідовності, відповідно до гри.

Правила гри:

У грі мають брати участь усі діти, об'єднані в групи по 5-7 осіб.

Діти розкладають картки послідовно за змістом казок та переказують її.

Ігрові дії:

Дітям необхідно послідовно розкласти картки за змістом казки та переказати їх.

Дошкільники розглядають картки, які лежать на столі.

Після прохання вихователя: «Розкладіть картки послідовно за змістом казки», діти згадують та обговорюють зміст казки, розкладають картки та розповідають казку в ролях.

Після того, як картки розкладено, дошкільники переказують казки частинами.

Результат гри:

Діти розподіляють картки послідовно за змістом казки засобами театралізації.

У результаті гри діти отримують уявлення про різноманітний світ народних казок. У дітей розвивається зв'язне мовлення, збагачується словник за рахунок значної кількості епітетів. Діти проявляють зацікавленість до гри та світу казок.

Перемагає та група, яка правильно переказує казку, використовуючи засоби виразності (міміку, жести, інтонацію тощо).

Ігровий матеріал: демонстраційні картки до українських народних казок: «Коза-дереза», «Котик і півник», «Лисичка і журавель», «Солом'яний бичок» та інші.

Хід гри:

Вихователь пропонує послухати розповідь про маленького зайчика, якому сумно в лісі.

«У мальовничому ліску, на галявині, злегка видно сіренькі маленькі вушка…Та це ж зайчик-Вуханьчик сидить собі тихесенько. Нумо-нумо, здається, він сумує. А ось ще хтось показався. Це проходила повз маленька дівчинка Маринка й запитала:

− Що сталось, Вуханю? Ти чому такий сумний?

− Ох, як давно я не чув ніяких цікавих казок, а я їх так люблю. Через це й сумую.

Тоді дівчинка й каже:

− Не хвилюйся, я знаю діток, які нам допоможуть і розкажуть тобі багато чудових казок.

Саме вас мала на увазі Маринка. Тож давайте розженемо сум зайчика й розкажемо йому багато цікавих казок. Нам потрібно об'єднатися в 5 груп. А допоможе нам ось цей чарівний клубочок від Зайчика-Вуханьчика. Давайте встанемо в коло та промовимо такі чарівні слова:

«Ти котись, котись клубочок,

Попереду у лісочок.

Покажи ти дітлахам,

Як до казок потрапить нам».

− Кожна група отримала конверт із сюжетними картинками.

− Діти, ми з вами допомогли Зайчику потрапити у світ казок. Йому дуже сподобалися ваші казки. Проте, він хоче відзначити найкращі. Зайчик дякує вам за допомогу й повертається до своєї домівки.

Чиї хвости»

Мета гри: вчити дітей утворювати прикметники чоловічого й жіночого роду за допомогою суфіксів -ий, -ач, -яч; закріпити вміння добирати ознаки до предмета; активізувати словник дітей словами-назвами: лисячий, вовчий, білячий тощо; формувати уявлення про живу природу та її мешканців; розвивати увагу, мислення, пам’ять, мовлення; розвивати в дітей вміння діяти за вказівками вчителя; виховувати вміння працювати в парах (групах), слухати один одного; виховувати в дітей любов і дбайливе ставлення до тварин.

Навчально-ігрове завдання: знайти, де чий хвіст і назвати словом, що відповідає на запитання *який? чий?*

Правила гри: Діти об’єднуються в групи за допомогою пазлів. Вихователь розповідає казку, яку вони уважно слухають. Потім зачитує речення, яке діти мають відгадати: чий це хвіст і назвати відповідний прикметник.

Перемагає та група, яка виконає завдання правильно і швидко за інших.

Матеріал: зображення тварин та їх хвостів.

Хід гри:

– Кожен з Вас отримав картку (або із зображенням тулуба, або хвоста). Вам потрібно утворити тварину з даних частин, яка об’єднає вас у групи. Тож швидше складайте *(лунає музичний супровід).*

– Діти, послухайте розповідь:

«Якось прокинулися тварини в лісі й не знайшли в себе своїх хвостів. Вони вирішили, що вночі вітер відірвав хвости й розніс їх по лісі. От і пішли звірі шукати свої хвости. Давайте допоможемо їм?! Але хвости сховалися в лісі й щоб їх відшукати, треба вміти правильно відповідати на запитання: «Чий це хвіст?».

Запитання до першої групи: На дереві висить руденький та пухнастий хвіст білки. Чий це хвіст? *(Білячий).*

Запитання для другої групи: А під дубом лежить хвіст ведмедя. Чий це хвіст? *(Ведмежий).*

Запитання для третьої групи: У лісі, на стежці знайшовся і хвіст вовка. Чий це хвіст? *(Вовчий).*

Запитання для четвертої групи: Під кущем лежить маленький, куций, сіренький хвіст зайчика. Чий це хвіст? *(Заячий).*

Запитання для п’ятої групи: І ще видніється рудий, пухнастий хвіст лисиці. Чий це хвіст? *(Лисячий).*

Запитання для шостої групи: На дереві висить закручений, сіренький хвіст миші. Чий це хвіст? *(Мишачий).*

Наступне завдання для усіх груп: дібрати ознаки до тварини.
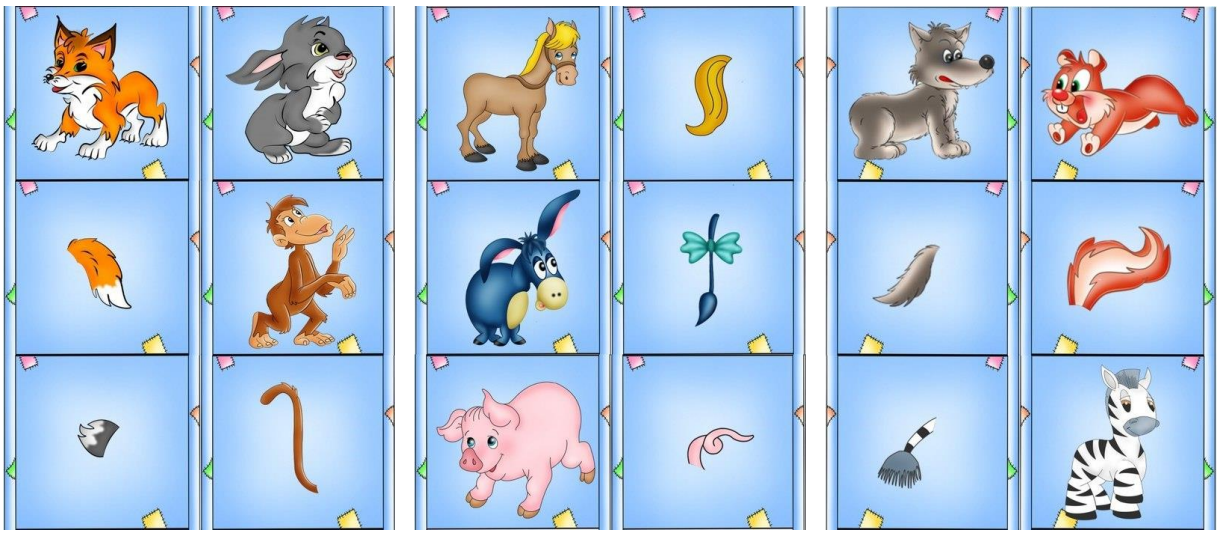
Цю гру можна провести і про свійських тварин: хвіст собаки – собачий, хвіст кішки – котячий, хвіст корови – коров’ячий, хвіст кози – козячий, хвіст свинки – свинячий.